

A kiskunmajsai zsidóság útja a holokausztig

Jelige: Tulipán

Tartalomjegyzék

A zsidók megjelenése Kiskunmajsán a XVIII. és a XIX. század folyamán **Error! Bookmark not defined.**

A kiskunmajsai zsidók élete a századfordulótól az 1930-as évekig.....	4
Zsidók a vészkorszakban Kiskunmajsán.....	9
1944 májusa, a kiskunmajsai zsidók elhurcolása a kömpöci gettóba.....	21
A kiskunmajsai zsidóvagyon sorsa 1944-ben	27
Felelősségre vonások, népbíróági perek	31
A holokausztot túlélő majsai zsidók élete	37
Mellékletek.....	41
Táblázatok.....	42
Dokumentumok.....	45
Fényképek	51
Fischhoff Anna (1911–1988) visszaemlékezése	55
Források és felhasznált szakirodalom.....	65

A zsidók megjelenése Kiskunmajsán a XVIII. és a XIX. század folyamán

Az első kiskunmajsai illetőségű zsidóról Kertész-bíró számadás-könyvében találhatunk írásos feljegyzést,¹ mely szerint 1759-ben egy Salamon Izsák nevezetű budai zsidónak a község bőrt adott el négy forint negyvenöt krajcárért. Ez idő tájt, mint házaló felvásárlók járták a települést, kocsin vagy épp gyalog közlekedve. A jász kun előjárók híresek voltak antiszemitizmusokról, így szigorú rendeletek soraival próbálták elérni, hogy a zsidók ne telepedhessenek meg a *redemptus*² helységeiben.

A zsidók hátrányos megkülönböztetése nem volt előzményektől mentes a község életében sem. Már a XIX. század kezdetén találkozhatunk olyan intézkedésekkel, melyek igen szűk határok közé szorították a kereskedni és letelepedni kívánó zsidókat. Kiskunmajsa előjárója ugyanis arra törekedett, hogy minél messzebb űzze őket a település határáról.

Somodi Henrietta az első zsidók megjelenését 1840 utánra teszi, azzal magyarázva, hogy ezen a területen korábban nem lakhattak zsidók. Állítása szerint főleg Izsákról és Kiskunhalasról érkeztek az első zsidók a községbe,³ mely megállapítás valóban helytálló, ugyanakkor néhányan már 1840 előtt letelepedtek Kiskunmajsán, mivel ideiglenes bérleti szerződésekkel majdhogynem állandó lakói lehettek községnek.⁴ Ezt támasztja alá a váci egyház statisztikája⁵ is, mely szerint 1835-ben már hét zsidó vallású egyén élt a községben.⁶ Ezzel szemben az 1840-es népszámlálás már csak négy zsidó vallású egyénről tud.⁷ Az mindenestre bizonyos, hogy legnagyobb hullámban 1840 után⁸ telepedtek meg községben, ahogyan ezt a statisztikai adatok is bizonyítják.⁹

A jász kun kerületek antiszemita hozzáállása ellenére a XIX. század második felében tovább növekedett a zsidók számaránya a községben. Ezt bizonyítja az is, hogy 1852-ben már imaház építésére kértek

¹Csik Antal *magángyűjteménye*. Ld. Melléklet: 1. számú dokumentum.

²Azon személyek és családok gyűjtőneve, akik a jász kun redemptus alkalmával a helységenként meghatározott váltásösszeg kifizetésével maguknak és utódaiknak földet váltottak. E réteg alkotta a Jász kun Kerület teljes jogú polgárait. Forrás: <http://lexikon.katolikus.hu/R/redemptus.html> (A letöltés dátuma: 2012. 03. 17.)

³Somodi Henrietta: Zsidók Bács-Kiskun megyében. Makkabi, Budapest. 2001. (A továbbiakban: Somodi, 2001.) 130. o.

⁴Csik Antal: A régiekről... Majsa Alapítvány, Kiskunmajsa. 2009. (A továbbiakban: Csík, 2009.) 57. o.

⁵Csik, 2009. 57. o. A váci egyházmegyét Szent István királyunk alapította, aki a Duna-Tisza közötti területre rendelte a püspökséget. A területi elhelyezkedésből adódóan Kiskunmajsát is ez alá az egyházmegye alá osztották be.

⁶Kozma Huba-Závada Pál: Kiskunmajsa társadalomszerkezete 1945-ig. (4-46. o.) In: Kozma Huba (szerk.): Majsai Beszélgetőkönyv, Kiskunmajsa, 2001. (A továbbiakban: Kozma-Závada, 2001.) 34. o.

⁷Kepecs József (szerk.): A zsidó népesség száma településenként (1840–1941). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 1993. (A továbbiakban: Kepecs, 1993.) 226. o.

⁸„Mindazon zsidók, kik az Országban vagy kapcsolt Részekben születtek, valamint szinte azok is, kik az itteni lakásra nincsen, az egész Országban és kapcsolt Részekben akárhol szabadon lakhatnak, - kivéven egyedül az 1791-dik esztendei XXXVIII. törvénycikkelyben említett bánya-városokat s azon helyeket, melyekből a bányák és bányászati intézetek tekintetéből törvényes régi szokás mellett jelenleg kizárva vannak.” 1840. évi XXIX. törvénycikk: a zsidókról. Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5225> (A letöltés dátuma: 2012. 03. 17.)

⁹Az izraelita vallásúak száma településenként Ld. Melléklet: 1. számú táblázat

engedélyt. A tanács eleget tett a kérésüknek, ugyanakkor a kerület még ez évben megtiltotta az építkezést,¹⁰ így a helyi zsinagóga felépítésére csak 1870-ben kerülhetett sor.¹¹

Ennek ellenére még az 1860-as évek elején is találkozhatunk olyan határozatokkal, melyek tovább sújtották a község zsidó lakosait. Így például 1860 februárjában rendelet született a kóbor zsidók rendszabályozásáról,¹² továbbá minden haladék nélkül kitiltották a község területéről a letelepedési engedéllyel nem rendelkező zsidókat.¹³ A község jegyzőkönyveiben szereplő zsidók nevei mellett csaknem minden esetben lenéző, illetve lekicsinylő jelzőket olvashatunk, ezzel is következetesen jelezve, hogy csak megtúrt lakosai a községnek. Polgárjogot nem nyerhettek, ingatlant nem szerezhettek, s a tartózkodási engedélyt is csak fedhetetlen életmód esetén kaphattak. A zsidókat korlátozni akaró helyi rendeletek tömege ellenére 1862-ben meglepő fordulat következett be, amikor egy árverésen egy keresztény polgárral szemben Beck Ábrahám kiskunmajsai zsidó kaphatott orvosi lakást. A jászkun főkapitány is engedélyezte Beck Ábrahám számára az ingatlan vásárlást, annak ellenére, hogy a tanács korábban kijelentette, hogy zsidóknak tilos ingatlan tulajdont szerezni.¹⁴ A zsidók emancipációja felé mutat továbbá az is, hogy 1865-ben zsidó iskolafelügyelőt választottak.¹⁵ Az 1867-es kiegyezés a zsidóság életében újabb mérföldkőnek számított. A XVII. törvénycikk az izraelita vallásúak egyenjogúságáról rendelkezett polgári és politikai jogok tekintetében egyaránt.¹⁶ Mindezek hatására Kiskunmajsa községben, 1868-ban a zsidókat felvették a választási névjegyzékbe, ezzel is tudtukra adva, hogy egyenrangúnak számítanak a település politikai életében.¹⁷ A kiskunmajsai zsidó hitközség 1869-ben ortodoxnak nyilvánította magát¹⁸ és 1885-ben a kiskunfélegyházi hitközséghez csatlakozott.¹⁹ 1870-ben Révfy Imre, Kiskunmajsa főjegyzője népszámlálást tartott, melyből megtudhatjuk, hogy nem sokkal a kiegyezés után a községben százötvenkettő zsidó személy lakott.²⁰ Ezzel szemben az 1880-as népszámlálás már csak százharminckettő főről tud.²¹ Ekkor az össznépeséghez viszonyított

¹⁰Zsidó Péter (gyűjt.): Adatok Kiskun Majsa történetéhez. III. 1940. (kézirat) (A továbbiakban: Zsidó, 1940.) 85–86. o.

¹¹Randolph L. Braham: A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája. II. kötet. Park, Budapest. 2007. (A továbbiakban: Braham, 2007.) 859. o.

¹²Ifj. Csábrády János (gyógyyszerész, a Kunsági Hírlap szerkesztője): Kiskunmajsa története. 1933. (kézirat) (A továbbiakban: Csábrády, 1933.) 308. o.

¹³Zsidó Péter (gyűjtötte): Közgyűlési jegyzőkönyvek. In: Kiskunmajsa történetéhez IV. 1942. (A továbbiakban: Zsidó, 1942.) 195. o.

¹⁴Csábrády, 1933. 309. o.

¹⁵Zsidó, 1942. 202. o.

¹⁶„Az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilváníttatnak.” 1867. évi XVII. törvénycikk: az izraeliták egyenjogúságáról polgári és politikai jogok tekintetében. Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5318> (A letöltés dátuma: 2012. 03. 17.)

¹⁷Zsidó, 1942. 216. o.

¹⁸Báró Eötvös József azzal a céllal, hogy a hazai zsidóság számára megteremtse egy egységes szervezetet, 1868. november 10-én összehívta az egyetemes izraelita kongresszust. A tanácskozás 1869. február 23-ig tartott, mely az ortodox – neológ szakadást eredményezte. 1869-ben a kiskunmajsai zsidó hitközség ezen eseményből kifolyólag nyilvánította magát ortodoxnak.

¹⁹Braham, 2007. 859. o.

²⁰Kozma–Závada, 2001. 9. o.

²¹Kepecs, 1993. 226. o.

számarányuk 1, 3 % volt.²² A zsidó lakosság létszámcsökkenésének pontos okát nem tudjuk, azonban ez is megerősíti a tényt, hogy a legnagyobb hullámban az 1840-es és az 1870-es évek között érkeztek a zsidók Kiskunmajsára. Többségük kereskedelemmel foglalkozott, ugyanakkor iparosok is szép számban megfordultak a községben.

1876-ban felosztották a Hármaskerületet, mely addig egybefogta a redemtus településeket és Kiskunmajsa a Kiskunság egyéb helységeivel együtt Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéhez került.²³ A kiskunfélegyházi járás alá osztották be Kiskunmajsát Alpárral, Gátérrel, Jakabszállással, Jászszentlászlóval, Ókércskével, Pálmonostorával, Szankkal, Tiszaújfaluval és Újkércskével együtt. A kiskunfélegyházi járások zsidó lakosainak számát összevetve megállapítható, hogy Újkércske mellett Kiskunmajsa községben élt a legnagyobb számú zsidó közösség.²⁴

²²Kepecs, 1993. 227. o.

²³Kozma-Závada, 2001. 8. o.

²⁴Kepecs, 1993. 226. o.

A kiskunmajsai zsidók élete a századfordulótól az 1930-as évekig

Statisztikai adatok azt támasztják alá, hogy a kiskunmajsai zsidóság a századforduló tájékán érte el a legnagyobb számarányát, olyannyira, hogy az 1910. évi népszámlálás már százhatvannyolc izraelita vallású személyt jegyez a község életében. Ez akkor a kiskunfélegyházi járáson belül a legnagyobb számarány volt. Feltűnő, hogy az ezt követő két népszámlálás is pontosan ugyanennyi zsidót tüntet fel Kiskunmajsán 1920-ban és 1930-ban.²⁵ Ehhez képest a járás másik legnépesebb zsidó közösségével rendelkező Újkécskén a következőképpen változott az izraeliták létszáma: 1910-ben százhatvanhét, 1920-ban százhetvenkilenc, majd 1930-ban százhatvanhárom.²⁶

Kiskunmajsán a századfordulót megelőző, mintegy három évtized alatt vette kezdetét a máig is jellemző településképp megformálódása. Közpénzen került sor a főter kikövezésére, a főutca „korzó”- járdájának aszfaltozására, valamint a Bazársor felépítésére. Az 1890-es években került sor a Kiskunmajsát Halassal, illetve a járásközponttal, Kiskunfélegyházával összekötő műút kiépítésére. A kiskunmajsai pénzügyintézetek is ekkor alakultak meg.²⁷ A XX. század első évtizedeiben, ebben a polgárosodó községben újabb zsidó családok telepedtek le. Foglalkozásukat tekintve a többségük kereskedelemről tartotta fenn magát és családját, azonban találhatunk közöttük orvosokat is, így Dr. Molnár Lajos községi orvost, Dr. Born Miklós fogorvost, valamint Dr. Löwenstein Jenőt, aki ezt megelőzően a budapesti zsidó – kórház orvosa volt.²⁸ Szatócászlet és fűszerkereskedés tulajdonosai voltak Krausz Salamon, Lázár József, Feuer Sándor, Weinberger Albert, Weinberger Herman, Wolf Herman Árminné, Markovics Manó, Sugár Ferencné és a Friedmann Ferenc. Bőr-toll felvásárlók: Fleischer Géza, Fleischer Andor, Özv. Fischhoff Samuné, Beck Mór, Weisz Lipót, és Fischhoff Mihály, aki gyümölcsfelvásárlással is foglalkozott. Több rőfös-rövid- és divatáru kereskedőt is meg lehet említeni a községben, többek között Özv. Beck Gáborné, Ehrlich Lajos, Grünwald Etel, Krémer Sándorné, Csillag Mihály, és Grünwald László üzleteit. Voltak közöttük fa- és tüzelőanyag kereskedők is, ide sorolhatjuk Stein Miksa, Hauer Lipót és Beck Ignác fatelepét. Bor- gabona és nyerstermény kereskedők: Fischhoff Imre, Beck Andor, Fleisher Géza, Beck Mór, Beck Adolf, Markovics Manó, valamint Seiler Gyula, aki egyike volt a legmódosabb zsidó kereskedőknek. Egyedüli zsidó cipésmesterként tartjuk számon Neumann Hermant. Tudomásunk van egy női szabóról is, Wimmer Pálné személyében.²⁹ Bőr- és cipőkellék kereskedelemmel foglalkozott Beck Mór, Beck Adolfné, valamint Özv. Beck Mayerné. Az 1880-ban megalakult Székely-féle gőzmalom –

²⁵Kepecs, 1993. 226. o.

²⁶Kepecs, 1993. 226. o.

²⁷Kozma–Závada, 2001. 11. o.

²⁸Csik Antal magángyűjteménye

²⁹F. Szabó Géza (főszerk.): Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye ismertetője és címtára. II. Budapest, 1930. (A továbbiakban: F. Szabó, 1930.)

melynek az igazgatója Csapó Vilmos nevezetű zsidó volt, a felesége családi nevét viselte a malom, – valamint Schwartz Artúr nyomdája volt Kiskunmajsa a legerősebb vállalkozás. A malom könyvelője az a Günsberger Gyula, aki az 1919. április 19-én Kiskunmajsa megalakult falusi és munkástanács elnöke lett. A zsidó vállalkozók között meg kell még említeni a nagy tiszteletben álló Plohn Béla fényképészt, – akit a község polgárai művészemberként tartottak számon – Weinstock Ábrahám órás-ékszerészt, valamint Kellner Pál gépészt. Valamint nem szabad megfeledkeznünk Weisz Lipót unokájáról, a később világhírűvé vált Korda Sándor filmrendezőről sem, akit édesanyja nyaranta a kiskunmajsai nagyszüleire bízott.³⁰

Láthatjuk, hogy többségében a kereskedő és vállalkozó réteghez tartozott Kiskunmajsa zsidó polgársága, a „szabad értelmiségi” pályán csak nagyon csekély szerepük volt. Mindössze három orvos nevéről van tudomásunk. Elsősorban Dr. Molnár Lajos nevét kell kiemelnünk, aki az 1920-as évek elején érkezett Kiskunmajsára, mint végzett orvos, majd feleségül vette a tehetős bor és gabonakereskedő, Seiler Gyula lányát, Rózát. Feleségével és két gyermekével 1944-ig élt Kiskunmajsa, amikor családjával együtt elvitték a kömpöci gettóba.³¹

Kiskunmajsa első nyomdáját Schwarcz Artúr alapította 1906 októberében.³² A község sok munkával látta el. Ő nyomtatta a *Kiskunmajsai Hírlapot*, amely társadalmi, gazdasági és szépirodalmi hetilap volt. A nyomda mellett könyvkereskedésük, valamint több száz kötetből álló kölcsönkönyvtáruk is volt. A szegény embereknek is segítettek hivatalos leveleik megfogalmazásában. Így üzletük Kiskunmajsa egyik szellemi központjává vált.³³ Schwarcz Artúr fia a következőképpen emlékezett vissza: „*Szüleim nem kiskunmajsai származásúak, édesanyám halasi, édesapám pesti születésű. Szüleimet befogadták a helyi lakosok. Varga Mihály katolikus mindennapi vendég volt a papírüzletben. Kifogásként vásárolt egy-egy borítékot és órák hosszat beszélgetett apámmal.*”³⁴

A kiskunmajsai zsidók már a századforduló előtt kialakították saját kis közösségüket. 1869-től már működött a hitközség, a következő évben pedig felépíthették zsinagógájukat a Páva utcában. Az izraelita hitközség elnöke Stein Miksa, a sakter és kántor pedig Grünwald Henrik volt.³⁵ Az imaház egy egyszerű parasztház formáját viselte. Ugyanakkor zsidó egyesületek is működtek a községben; a Chevra Kadisa³⁶

³⁰Csik, 2009. 123. o.

³¹A *Kiskunmajsai Városi Könyvtár épületének története*. (kézirat)

³²„Kiskunmajsa első nyomdáját édesapám alapította 1905-ben.” In: *Schwarcz Endre visszaemlékezéséből*. (A második világháború után Szőnyi Endre). Csik Antal magángyűjteményéből. Csik Antal feltételezhetően innen vette át ezt a hibás, 1905-ös adatot, de valójában az iparjogosítványt Schwartz Artúr számára 1906. október 8-án adták ki. Ld: BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 5494/1944. (30/1906. szám alatt kiadott iparjogosítvány)

³³Csik, 2009. 99. o.

³⁴*Schwarcz Endre visszaemlékezéséből*

³⁵F. Szabó, 1930. 125. o.

³⁶Zsidó temetkezési szentegylet.

és a Hachsara³⁷. Volt külön iskolájuk, rabbijuk, sakterük és temetőjük³⁸ is. Iskolájukat 1903-ban adományból építették fel a zsinagóga udvarában.³⁹ Az 1920-as évek végén azonban a zsidó iskola bezárása elkerülhetetlenné vált, ugyanis a tanulói létszám harminc fő alá süllyedt, így megvonták az állami támogatást, és az iskola nem működhetett tovább.⁴⁰ „Átkerültünk a másik iskolába. Néhány gazdag zsidó család fizetett egy külön tanárt, aki csak a zsidó tant oktatta.”⁴¹

Láthattuk, hogy a község mindennapjaiból a zsidó polgárok tisztességgel kivették a részüket. Dolgoztak, ki-ki a szakmájának, hivatásának megfelelően. Azonban 1914-ben jött az első világháború, majd 1919-ben a Tanácsköztársaság, mely mérföldkőnek számított a zsidóság életében is. „Ezt a kiegyensúlyozott életet az első világháború szakította meg. Édesapám bevonult katonának a bosnyákokhoz, egész 18-ig, de nem jött haza, mert akkor veszélyes volt Kiskunmajsán zsidónak lenni, főleg a férfiaknak.”⁴²

Az 1918-1919-es forradalmakat követő ellenforradalmi rendszer, olyan konzervatív kormányzati rendszert eredményezett, amely az antiszemitizmust a hivatalos politika szintjére emelte.⁴³ A forradalmak után a frusztrált értelmiség és kispolgárság keresztény részének egyre nagyobb köre tette magáévá az antiszemitizmus jelszavát. A magyar politikai életben is változás következett be, ugyanis megjelentek a jelentős politikai erővel bíró radikális, nacionalista és antiszemita csoportok.⁴⁴ A Zdravecz István páter⁴⁵ által megjósolt leszámolás nem maradt el, a fehérterror ártatlan áldozatokra sújtott le, akiknek egyetlen bűnük az volt, hogy zsidónak születtek.⁴⁶ Többek között a Prónay Pál és Héjjas Iván vezette szabadcsapatok, melyek Horthy nemzeti hadserege különítményéhez tartoztak, nem törődtek a törvényes úttal.⁴⁷

Az „őszirózsás forradalom” vihara és az azt követő fehérterror nem kímélte a Kiskunmajsán élő zsidókat sem. Schwarcz Endre visszaemlékezésében ezt olvashatjuk: „Az őszirózsás forradalom előestéje a zsidó boltok feltörésével kezdődött Kiskunmajsán. A mi nyomdánk falára is fölfestették, hogy zsidóval csak hazaérülő áll szóba.”

³⁷Cionista felkészítő telepek, ahol a fiatalokat kiképezték a palesztinai mezőgazdasági vagy ipari munkára. A második világháború előtt ahhoz, hogy valaki alijázhasson (Izraelbe vándorolhasson), bizonyos időt el kellett töltenie a hachsarákon. Braham, 2007. III. 1442. o.

³⁸A temető legkorábbi magyar feliratú sírkövét Lang Illés számára emelték 1865. május 12-én.

³⁹Csik, 2009. 58. o.

⁴⁰Uo.

⁴¹Schwarcz Endre visszaemlékezéséből

⁴²Uo.

⁴³Molnár Judit: Zsidósors 1944-ben az V. (szegedi) csendőrkörletben. Cserépfalvi Kiadó, 1995. (A továbbiakban: Molnár, 1995.) 17. o.

⁴⁴Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon. Osiris Kiadó, Budapest. 2001. (A továbbiakban: Gyurgyák, 2001.) 111. o.

⁴⁵Zdravecz István (1858-1927) ferences rendi püspök volt. 1920 és 1922 között országgyűlési képviselő a székesfehérvári kerületben.

⁴⁶Gyurgyák, 2001. 112–113. o.

⁴⁷Gyurgyák, 2001. 113. o.

A forradalom után a Héjjas Iván vezette különítmény feldúlta üzleteiket és otthonaikat. A tragikus eset megtörténtét egy 1948 januárjában felvett nyilatkozatból ismerjük. Sugár Ferencné tanúk előtt kijelentette, hogy 1920 nyarán, amikor a Héjjas Iván - féle különítmény Kiskunmajsán tartózkodott Francia Kiss Mihály vezetésével, őt, sógornőjét és több, jelenleg már nem élő társait Francia pribékjei el akarták hurcolni, és meg akarták gyilkolni. Mariska György kiskunmajsai csendőr főtörzsőrmester életét kockáztatta, és elbújtatta őket lakásán, megmentve őket a biztos haláltól.⁴⁸

A feszültségekért a Tanácsköztársaság helyi vezetőit, főleg a zsidókat tették felelőssé. 1919 augusztusában a helyi képviselőtestület azzal az egyértelmű követeléssel fordult az előjárósághoz, hogy a testület zsidó tagjait zárja ki, mivel azok a kommunizmus előidézői voltak. Így kerülhetett sor Günsberger Gyula, a Székely-testvérek és Beck Ignác eltávolítására.⁴⁹

Schwarcz Endre visszaemlékezésében ezt olvashatjuk: *„Az őszirózsás forradalom előestéje a zsidó boltok feltörésével kezdődött Kiskunmajsán. A mi nyomdánk falára is fölfestették, hogy zsidóval csak hazaáruló áll szóba.”*

Emerichné Fischhoff Anna a visszaemlékezésében további információkat szolgáltat számunkra a községben történt eseményekről. *„ A 19-es forradalmat is átvészeltük. Sok kínkeserves élményem volt. Emlékszem, hogy sok pesti képviselő úr lejött Kiskunmajsára annak idején, akkor is volt rablás, akkor is kirabolták a zsidó kereskedőket. Tizenkilencben itt volt Gömbös Gyula és nagy beszédet tartott a piactéren. Vége volt a beszédnek, mi nem mentünk ki, itt a Patyi – háznál néztünk kifelé, és később hallottuk, hogy a beszéd végén kiadták a jelszót, hogy: a zsidókhoz! Megkezdték a Lázárnál, aztán a Nagy - Weinbergeréktől kezdve lefelé Beck Ignácékat kirabolták, a Steinéket kirabolták, a Flajserékat kirabolták...Mikor lezajlott a vörös uralom, jöttek a fehérek, azután a román katonák. Sok mindenen keresztülmentünk.”*⁵⁰

A húszas évek közepétől némiképp könnyebb lett az élete a kiskunmajsai zsidó polgároknak. A nyomdatulajdonos, Schwarcz Artúr a háború után egészségesen került haza a családjához és újra beindította a vállalkozását, mellyel ismét elérte a háború előtti szintet. Azonban a falu értelmiségei, így köztük Varga Mihály plébános is eltávolodtak az egykori jó baráttól, és csatlakoztak az „ébredő magyarok” nacionalista mozgalmához.⁵¹ A plébános az istentiszteletek alkalmával többször hirdette, hogy zsidó üzletekben nem szabad vásárolni.⁵² Az életük hamarosan megváltozott, mikor a plébános kezdeményezésére a kalocsai Missió nyomda 1921-ben fióküzetet hozott létre a községben. A

⁴⁸Csik Antal magángyűjteménye

⁴⁹Kozma-Závada, 2001. 31. o.

⁵⁰Részlet az Emerichné Fischhoff Annával készült interjúból. Kozma-Závada, 2001. 16. o.

⁵¹Az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) egy szélsőjobboldali szervezet volt, mely 1918 és 1945 között működött Magyarországon. Vezetői között volt Gömbös Gyula és Eckhardt Tibor is. Számos terrorcselekményt hajtott végre liberális, baloldali és zsidó személyek ellen.

⁵²Schwarcz Endre visszaemlékezéséből

konkurens újság a *Kunsági Hírlap* lett.⁵³ Ezzel egy időben alakult meg a Kiskunmajsán a Hangya Szövetség is.⁵⁴ A katolikus iskola diákjai a Missió nyomdában vásárolták meg könyveiket, füzeteket. Ennek következtében a Schwarcz nyomda forgalma a felére csökkent, így vidékre jártak megrendelést szerezni. A harmincas évek végére már olyan kevés munkájuk adódott, hogy Schwarcz Artúrnak és legidősebb fiának Pesten kellett munkát vállalni. Így történt meg, hogy a község első nyomdáját „végleg” elűzte a községből a Missió nyomda.⁵⁵

1933-ban az ötvenöt főből álló Képviselőtestületet nagy számban kereskedők és iparosok alkották - ez egyben utalás a faluban betöltött szerepükre is - de megtalálható volt még a listán az ügyvéd, az orvos, a főjegyző, a tanító, valamint a gyógyszerész is. A testületben csak három zsidó személy foglalt helyet, a módos gabonakereskedő Seiler Gyula, a községi orvos dr. Molnár Lajos, és végezetül egy bőr és borkereskedő Beck Mór.⁵⁶

⁵³Erősen jobboldali beállítottságú Hírlap volt, sokat foglalkozott a zsidókérdéssel.

⁵⁴Károlyi Sándor gróf, a hazai szövetségi mozgalmak kezdeményezőjének javaslatára, az 1870-es évektől kezdődően fogyasztási- és hitelszövetkezetek alakultak, köztük az 1898-ban alapított, legnagyobb taglétszámmal rendelkező Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezete, a Hangya, mely mezőgazdasági és ipari termékek beszerzésével és értékesítésével foglalkozott.

⁵⁵Csik, 2009. 100. o.

⁵⁶Kozma-Závada, 2001. 35. o.

Zsidók a vészkorszakban Kiskunmajsán

Az 1941. évi népszámlálás Kiskunmajsa községben százharmincnyolc izraelita vallású személyt jegyzett. A korábbi három évtizedhez képest ez harmincfős csökkenést jelentett. 1930 és 1941 között a zsidó lakosok számát tekintve a kiskunfélegyházi járáson belül Kiskunmajsa község esetében volt a legnagyobb visszaesés. Újkécskén, ahol a másik legnépesebb zsidó közösség élt, nem tapasztalhatunk ekkora arányú létszámcsökkenést, ott ugyanis az 1930-as népszámlálás százhatvanhárom, majd az 1941-es százötvenkilenc izraelita személyt jelez.⁵⁷

A konszolidációs években, mely gróf Bethlen István (1921-1931) miniszterelnökségi idejéhez köthető, nem születtek antiszemita törvények.⁵⁸ A harmincas években azonban Magyarországon is megindult a jobbra-tolódás folyamata, mely a különféle szélsőjobboldali nemzetszocialista pártok megjelenésében és azok megerősödésében mutatkozott meg. 1938 januárjában vitéz dr. Endre Lászlót választották meg Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye alispánjává,⁵⁹ aki könyörtelen szigorral hajtotta végre a zsidótörvényeket.⁶⁰ Elsősorban az ő jelenléte eredményezte, hogy a vármegye területén fokozódott az antiszemitizmus.

Mindez érzékenyen érintette Kiskunmajsa zsidó polgárait is, ugyanis felerősödött az az antiszemitizmus, mely a települést jellemezte az ellenforradalom időszakában. Ez a zsidóellenes közhangulat, már 1937 telén jelentkezett a falu életében, amikor is egy éjszaka alkalmával több fiatal férfi támadta meg a zsidók házait.⁶¹

⁵⁷Kepecs, 1993. 226. o.

⁵⁸A nemzetgyűlés által elfogadott 1920. évi XXV. törvénycikket, az ún. „*numerus clausus*”-t, Bethlen István miniszterelnök az 1928. évi XIV. törvénycikkkel módosította, pontosabban annak zsidóellenes paragrafusát eltörölte. A „*numerus clausus*” – sal vált uralkodóvá a magyar politikai életben az a gondolat, hogy a zsidókérdést állami eszközökkel kell „megoldani.” A miniszterelnök – annak ellenére, hogy 1928-ban eltörölte a „*numerus clausus*” zsidóellenes paragrafusát - egyetértett az alapgondolattal, pontosabban azzal, hogy a zsidókat vissza kell szorítani a gazdaságból és a középosztálybeli foglalkozásokból. Kovács M. Mária: A *numerus clausus* és a zsidótörvények összefüggéséről. 129-130. o. In: Molnár Judit (szerk.): *Holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Balassi Kiadó, Budapest. 2005.

⁵⁹Vitéz Endre László (1895–1946) 1920 és 1923 között a gödöllői járás szolgabírója, majd 1937-ig főszolgabírója. Különböző jobboldali szervezeteknek volt az aktív tagja. 1937 júniusában létrehozta a Fajvédő Szocialista Pártot. 1938. jan. 11-én Pest – Pilis – Solt - Kiskun vármegye alispánjává választják. Több olyan zsidóellenes rendeletet hozott, amely ellenkezett az akkori törvényekkel. A népbíróság háborús bűnösneként halálra ítélték, és 1946. március 28-án kivégezték. Gyurgyák, 2001. 664. o.

⁶⁰1938. május 29-én megjelent az ún. első zsidótörvény (1938. évi XV. törvénycikk), mely a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról címet viseli. Alig egy évvel később, 1939. május 5-én hatályba lépett az ún. második zsidótörvény (1939. évi IV. törvénycikk), amely a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról címet viseli. Végül 1941. augusztus 8-án lépett életbe az ún. harmadik zsidótörvény (1941. évi XV. törvénycikk), amely a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről címet viseli.

⁶¹Kunsági Hírlap, 1937. február. 21. 3. o.

1939. január 8-án negyven fővel megalakult a Magyar Fajvédők Országos Szövetségének⁶² kiskunmajsai csoportja. Az elnök Thury Vince, a titkár Csábi Mihály, a jegyzőkönyvvezető pedig ifj. Csábrády János lett.⁶³ Csábi Mihályról érdemes tudnunk, hogy 1935-ben vette át a *Kunsági Hírlap* szerkesztését. Az ellene folyó népbíróági per jegyzőkönyvéből kiderül, hogy 1938 nyarán azzal a „Róka” nevezetű őrnaggyal alakította meg Kiskunmajsán a Rongyos Gárdát, aki az év januárjában részt vett a Fajvédők helyi csoportjának a megalapításában is.⁶⁴

A zsidóellenes közhangulat további erősödését jelzi, hogy a zsidótemető vályogkerítését és a sírokat ismeretlen személyek kidöntötték. Ekkor a hitközség elnöke, Markovits Manó levélben fordult a főszolgabíróhoz, melyben engedélyért folyamodott, hogy a temetőt körülvevő régi kerítés helyett téglakerítést építhessenek. A főszolgabíró 1939. október 14-én jóváhagyta az építkezést, így a temető ledöntött kerítését újjáépítették.⁶⁵

Láthatjuk, hogy Kiskunmajsán az úgynevezett első zsidótörvény⁶⁶ kiadásával közel egy időben bontakozott ki egyfajta zsidóellenesség. Azonban ez a fajta magatartás a helyi lakosság egy töredékére volt csupán jellemző, ugyanis a többség jó embereknek tartotta őket, akik ha kellett, többször kölcsönt adtak az arra rászoruló embereknek.

A község életében fontos eseménynek számított Endre László alispán 1940. május 26-ai látogatása, - olyannyira, hogy a helyi újság részletesen beszámolt az ünnepi eseményről - amikor is a Hősi Emlékmű és Országzászló avatásán vett részt. Ünnepi beszédet tartott az egybegyűlt tömeg előtt, amivel tovább szította a zsidóellenes közhangulatot: *„A hazáért elesettek minden csepp vére igen drága vesztesége a magyar fajnak...a múltból le kell vonni a tanulságot. Kezdjük a bírálattal önmagunkon. És nézzük, vizsgáljuk, mi volt az oka annak, hogy az a legyőzhetetlen erős hadsereg,...egyszer csak összeroppant. Az okot mindenesetre a zsidó és szabadkőműves sajtóban és a nyílt entent-barát agitációban kell keresnünk...A zsidó hadsereg megmértelyezte a frontot, kiélte a lelkekből a Krisztusba, a hazába vetett hitet. A zsidóság szíve sohasem dobogott a magyar hazáért.”*⁶⁷ Jelentős részt szentelt beszédében a fajvédelemnek, a német-magyar jó viszonyinak. Az ünnepségen jelen volt még a Magyar Fajvédők Országos Szövetsége és a Rongyos Gárda megbízásából Dénesfay Dinics Ödön kultuszminisztériumi szakelőadó is.

Az úgynevezett második zsidótörvény kimondta, hogy a törvény jogerőre emelkedését követően a zsidók házasságkötés, honosítás és törvényesítés útján sem szerezhettek magyar állampolgárságot. Továbbá a

⁶²Héjjas Iván 1938. április 28-án, Magyar Fajvédők Országos Szövetsége néven egy radikális, de nem fasiszta pártot alapított. 1938 őszén és 1939 tavaszán –együttműködésben a kormánnyal – Héjjas és Rongyos Gárdája részt vett Kárpát-Ukrajna és Csehszlovákia lerohanásában.

⁶³BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 1942/1939.

⁶⁴BKMÖL – Kecskemét, Önkormányzati Hivatal Levéltára. A kecskeméti népbíróság iratai. XXV. 18. Nb. 18/1946.

⁶⁵BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 7766/1939.

⁶⁶Az ún. első zsidótörvény - 1938. május 29-én jelent meg - 20 %-ban maximalizálta az üzleti és kereskedelmi alkalmazottak, a mérnöki, ügyvédi, az újságírói és orvosi kamarák izraelita vallású tagjainak számát.

⁶⁷Kunsági Hírlap, XX. évfolyam, 1940. június. 2. Ld. Melléklet: 2. számú dokumentum

törvény felhatalmazta a belügyminisztert, hogy az 1914. július 1-je után honosítottakat felülvizsgálja.⁶⁸ Ennek megfelelően a kiskunfélegyházi járás főszolgabírója felhívást intézett a községek főjegyzőihez, így a kiskunmajsai elöljáróságához is,⁶⁹ hogy a zsidók igazolását haladéktalanul folytassák le.⁷⁰ Ezek után a csendőrség idegenellenőrzést tartott, melynek során több kiskunmajsai zsidót is felszólítottak, hogy igazolják állampolgárságukat. Feljelentést tettek többek között Fischhoff Sámuelné és Fleischer Albert ellen a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatósághoz.⁷¹ A főszolgabírói felszólítás értelmében megkezdődtek az igazoltatások, melynek során a kiskunmajsai zsidókat is kötelezték arra, hogy mutassák be eredeti állampolgársági bizonyítványukat. A vizsgálatokat 1939 és 1940 folyamán folytatták le. Valószínűleg ez a község összes zsidó polgárát érintette, azonban csak kilenc személy esetében állnak rendelkezésünkre levéltári források. 1939-ben Özv. Beck Gábornét,⁷² Beck Mórt⁷³ és Fleischer Gézát⁷⁴ felszólították a kiskunmajsai csendőrök, hogy megfelelő dokumentumokkal bizonyítsák magyar állampolgárságukat. Esetükben ez sikeresen megtörtént. A következő évben hasonlóan jártak el a csendőrök, amikor idegenellenőrzést tartottak újabb zsidó családoknál. Fischhoff Imre,⁷⁵ Fleischer Géza,⁷⁶ Friedmann Ferenc,⁷⁷ és Beck Adolfné⁷⁸ igazolni tudta állampolgárságát, Grünwald Jenő és Özv. Wolf Ármínéval szemben, akiknek az esete ennél bonyolultabbnak bizonyult. 1938. augusztus 17-én Grünwald Jenő kiskunmajsai zsidó lakos a megfelelő okmányokkal igazolta magyar állampolgárságát, melyet a főszolgabíró elfogadott, és ezt jelezte is a KEOKH-nak.⁷⁹ Azonban még ez év szeptemberében a főszolgabíró kötelezte, hogy igazolja magyar állampolgárságát, de többszöri felszólításra sem tett eleget a parancsnak, így kihágási eljárást indítottak ellene. Állampolgárságát később sem igazolta, ezért a főszolgabíró 1940. november 16-án az ipajogosítványát visszavonta.⁸⁰

⁶⁸ „Honosítás, házasságkötés vagy törvényesítés által zsidó magyar állampolgárságot nem szerezhet. Felhatalmaztatik a belügyminiszter, hogy hatálytalanítsa a honosítás (visszahonosítás) útján az 1914. évi július hó 1. napja után magyar állampolgárrá lett annak a zsidónak honosítását (visszahonosítását), akit életviszonyai nem utalnak arra, hogy az ország területén maradjon.” *Forrás:* <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8098> (A letöltés dátuma: 2012. 03. 29.)

⁶⁹ Kiskunmajsa község főjegyzője 1939 és 1945 között vitéz Szendrői István volt.

⁷⁰ BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 3887/1939.

⁷¹ Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság (A továbbiakban: KEOKH) az 1930. évi XXVIII. tc. rendelkezései nyomán jött létre. 1931. február 1-jén kezdte meg működését Budapesten. 1931-ben vidéki kirendeltségek sorát nyitotta meg, melyek 1940-ben a visszacsatolt területeken újabbakkal szaporodtak. Legfőbb feladata a Magyarországra menekülő, és az országban hontalannak nyilvánított zsidók összefogdosása volt. Egyik kezdeményezője és végrehajtója volt a közel 18 000 menekült és magyar állampolgárságú zsidó Kamenyec-Podolszkijba történő deportálásának. Többségüket 1941. augusztus 27.–28.-án legyilkolták. *Forrás:* <http://www.es.hu/index.php?view=doc:17765> (A letöltés dátuma: 2012. 03. 29.)

⁷² BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 443/1939. valamint 7285/1940. (itt igazolta állampolgárságát)

⁷³ Uo. 983/1939.

⁷⁴ Uo. 1684/1939.

⁷⁵ Uo. 7277/1940.

⁷⁶ Uo. 7278/1940.

⁷⁷ Uo. 7274/1940.

⁷⁸ Uo. 7264/1940.

⁷⁹ Uo. 3752/1941.

⁸⁰ Uo. 3752/1941.

A főszolgabíró 1941. december 31-én felszólította a kiskunmajsai előjáróságot, hogy özv. Wolf Árminné⁸¹ állampolgársági bizonyítványát – ha azt 1939. január 20-a óta már beszerezte⁸² – haladéktalanul igazolja felé. Az asszony 1942. március 26-án sem mutatta be magyar állampolgársági bizonyítványát, továbbá leszármazását sem igazolta. Annak ellenére, hogy özv. Wolf Árminné negyvenhat éve Kiskunmajsa községben állandó lakással bírt, állam és nemzethűségi szempontból megbízhatatlannak minősítették, és a lakhatási engedélyének megadása is aggályossá vált. Megtiltották számára, hogy Kiskunmajsa községet engedély nélkül elhagyja. Szerencséjére az 1941-es nagy, országos idegellenőrzési razziát átvészelte⁸³, de még 1943 májusában is kétes állampolgárnak számított, ezért a kiskunfélegyházi főszolgabíró arra kérte a kiskunmajsai előjáróságot, hogy kötelezze időnkénti személyes megjelenésre. Az asszony levélben folyamodott a főszolgabíróhoz, hogy a személyes jelentkezési kötelezettség alól mentsék fel, de kérését nem találták teljesíthetőnek. A bajt még tovább tetézte, hogy 1943. július 20-án sem sikerült bizonyítania magyar állampolgárságát. A főszolgabíró 1944. január 5-én kiutasította az ország területéről, melyről értesítette a KEOKH-ot, valamint a kiskunmajsai előjáróságot is. Végül 1944. március 8-án bemutatta az 1944. január 18-án kelt állampolgársági bizonyítványát a kiskunmajsai község előjárója előtt, de annak átadását megtagadta azzal az indokkal, hogy azt személyesen fogja beszolgáltatni a főszolgabírónak. Ezek alapján a KEOKH hat hónap próbaidőre felfüggesztette az országból való kiutasítását, viszont időnként személyes jelentkezésre kötelezték, erkölcsi és politikai magatartását pedig figyelemmel kísérték.⁸⁴ Ezzel peres ügyeinek sora azonban nem szakadt félbe, ugyanis áruelvonási vétség gyanújával a kiskunmajsai járőrök feljelentették.⁸⁵ A főszolgabíró 1944. július 17-én elbírálás végett a Kecskeméti Királyi Ügyészséghez továbbította az asszony elleni iratokat. Az ellene indított eljárást 1944 nyarán folytatták le, amikor már özv. Wolf Árminné a szegedi gyűjtőtáborban a deportálására „várt”.

Endre László 50 490/1939. kig. számú alispáni rendeletének megfelelően Kiskunmajsa is megkezdődött a zsidók iparjogosítványainak felülvizsgálata, amely a község összes zsidó kereskedőjét érintette. Igazolniuk kellett, hogy ők maguk és szüleik Magyarországon születtek és hogy felmenőik 1851. év első napja óta állandóan Magyarországon éltek⁸⁶. Csakis eredeti személyi és származási okmányokat fogadtak el, ezeket közjegyzőileg hitelesített másolatokkal, valamint a róluk készült fénymásolatokkal

⁸¹ Fényképét Ld. Melléklet: 7. számú fénykép. 58. o. *Forrás: Paskuj fényképtárház.*

⁸² 1939. január 20-án a Magyar Királyi Belügyminiszter Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatósága (KEOKH) felszólította a főszolgabírót, hogy a Kiskunmajsa községben élő Wolf Árminné állampolgárságát igazolja. A Kiskunmajsai Csendőrség feljelentette az asszonyt, mivel az nem tudta megfelelő okmányokkal igazolni édesanyja és saját, valamint házassági anyakönyvi kivonatát. Uo. 6016/1944.

⁸³ 1941 júliusában és augusztusában azokat a zsidókat, akik nem tudták igazolni állampolgárságukat, mintegy 18 000 személyt deportáltak főként Kárpátaljáról Kolomeába, majd innen Kamenyec – Podolszkijba. Siménfalvy Sándor, a KEOKH új vezetője 1941. július 12-én adta ki az első rendeletet a zsidók kitelepítésére. *Karsai László: Holokauszt.* Pannonica Kiadó, Budapest. 2001. (A továbbiakban: *Karsai*, 2001.)

⁸⁴ BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 6016/1944.

⁸⁵ Uo. 5481/1944.

⁸⁶ Az alispáni rendelet az ún. második zsidótörvényenél is szigorúbban határozott.

nem lehetett helyettesíteni. Ha valaki a megadott határidőig nem tett eleget az utasításnak, haladéktalanul elvették az iparengedélyét.

1940. augusztus 26-án Fleischer Géza kiskunmajsai nyerstermény-kereskedő iparjogosítványát vizsgálták felül azzal az indokkal, hogy jogosítványa kiadásakor állampolgársága nem lett kétséget kizáróan igazolva.⁸⁷ Fleischer Géza 1940. október 11-én eredeti állampolgársági bizonyítvánnyal igazolni tudta magyar állampolgárságát, így iparjogosítványa a birtokában maradhatott.⁸⁸ Hasonló módon, a kritériumoknak megfelelően, sikeresen tudta bizonyítani magyar állampolgárságát Beck Mór kiskunmajsai bőr, cipőkellék-kereskedő és borügynök is, aki ennek megfelelően továbbra is folytathatta az iparát.⁸⁹ Weinberger Albert⁹⁰ és Wéber Mór⁹¹ – aki ekkor katonai szolgálatot teljesített – kereskedőknek valamivel nehezebb dolguk volt, ugyanis mindkettejük iparjogosítványát visszavonta a főszolgabíró, mert állampolgárságukat nem igazolták az iparengedélyük megszerzésekor, továbbá, hogy a megadott határidőn belül sem teljesítették mindezt. Mindketten a Kereskedelmi és Közlekedésügyi miniszterhez fordultak, hogy iparengedélyük ügyében igazságosabb eljárásban részesülhessenek. Az ügy végkimenetele részükről sikeresen zárult, ugyanis a miniszteri döntés értelmében iparengedélyüket megtarthatták.

A kiskunmajsai zsidó kereskedők egy másik részétől elvették az iparengedélyt, a többség azonban a kilátástalan körülményekből adódóan „önszántából” vált meg iparától. Ekkor többen elhagyták a községet,⁹² és a biztosabb életkörülményeket keresve a nagyobb városok felé orientálódtak.

Hogy pontos számot kapjunk az iparengedélyek elvételével kapcsolatban, fontos megemlíteni az alispán 1943. január 8-ai körrendeletét,⁹³ melyben arra utasította a járás valamennyi főszolgabíróját, hogy tegyenek bejelentést a zsidó iparjogosítványok visszavonásáról az 1938-as évtől kezdődően az 1922. évi XII. törvénycikk 69. §, valamint a 72. § alapján.⁹⁴ Mindezeknek megfelelően a kiskunfélegyházi főszolgabíró 1943. február 2-án jelentést tett a járása területén visszavont, megszűnt, valamint a lemondott zsidó

⁸⁷Uo. 7278/1940.

⁸⁸Uo. 7278/1940.

⁸⁹Uo. 7280/1940.

⁹⁰Uo. 5721/1941.

⁹¹Uo. 5724/1941.

⁹²Beck Adolf és családja (819/1943.), Beck Andor (Uo. 126/1943.), Wéber Mór (3407/1943.), Ehrlich Lajos (7875/1942.), Özv. Beck Gáborné (Uo. 9949/1941), Grünwald Henrik (1910/1942.), Schwarcz Artúr és gyermekei (Schwarcz Endre visszaemlékezéséből).

⁹³Uo. 1941/1943.

⁹⁴69. § „Attól az iparostól, akire nézve utólag megállapítást nyer, hogy az iparának üzése tekintetében érvényben álló törvényes követelmények valamelyikével nem rendelkezik és annak hivatalos felszólítás után sem tesz eleget, továbbá abban az esetben is, ha ezt más törvény előírja, az iparigazolványt, illetőleg iparengedélyt az annak kiállítására illetékes hatóság visszavonja.”

72. § „Aki iparát egy éven át egyfolytában nem üzi, azt csak újabb iparigazolvány, illetőleg iparengedély alapján folytathatja. Az iparhatóság az első bekezdésben megállapított határidőt a 71. § második bekezdésében említett feltételek fennforgása esetében hat hónappal meghosszabbíthatja.”

Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7523> (A letöltés dátuma: 2011. március 24.)

iparendedélyekről.⁹⁵ Kiskunmajsán 1938 és 1943 között az 1922. évi XII. törvénycikk 69. § alapján tizennégy iparjogosítványt vontak vissza, a 72. § alapján pedig nyolc engedély szűnt meg. Mindezek mellett lemondás folytán 1941-ben öt, majd a következő évben tizenhét iparjogosítvány szűnt meg véglegesen.⁹⁶ A kimutatás alapján tehát negyvennégy kiskunmajsai zsidó kereskedőtől vonták meg, vagy adta vissza önként iparjogosítványát. Somodi Henrietta a *Zsidók Bács-Kiskun megyében* című munkájában azt állítja, hogy a kiskunmajsai zsidó kereskedőktől 1938-ban vonták be az iparendedélyeket.⁹⁷ A főszolgabíró kimutatásából azonban kiderül, hogy ez a megállapítás nem felel meg a valóságnak, ugyanis 1938-ban csupán egy kereskedőnek szűnt meg az ipara.

Endre László alispán 1941-1943 folyamán azzal az ürüggyel, hogy a zsidók „az angol zsidó rádiót” (BBC) hallgatják, és rémhíreket terjesztenek, javasolta a gyanús zsidók telefonjainak leszerelését és rádióik lefoglalását”.⁹⁸ Országos szinten ez különleges esetnek számított, „ugyanis majd két és fél évvel megelőzve az ilyen tárgyú kormányrendeletet, több tucat zsidó telefonját leszereltette, rádióikat elkoboztatta.”⁹⁹ 1941-ben Kiskunmajsán is találhatunk adatokat erre vonatkozóan. A főszolgabíró többek között arra hivatkozott, hogy a köznyugalom és közrend fenntartása elsőrendű államérdek, s azt minden módon biztosítani kell, ezért a rádiókészülékek lefoglalásával elejét kell vennie, hogy az ellenséges propaganda hírek a lakosság körében komolyabb megmozdulást idézzenek elő.¹⁰⁰ Ezért 1941. szeptember 1-jén a főszolgabíró a kiskunmajsai zsidó lakosok egy részének tulajdonát képező rádióvevő készülékét lefoglalta.¹⁰¹ A listán nem szerepel, de szintén ez évben került lefoglalásra Fischhoff Imre rádiója is. 1944-ben a zsidókat országosan rádiókészülékeik beszo­lgáltatására kötelező rendelet¹⁰² értelmében Somogyi Ferenc rádióját is elkobozták,¹⁰³ annak ellenére, hogy családjával együtt már hét éve áttért a római katolikus vallásra.¹⁰⁴ A főszolgabíró ezért zsidó „fajára”, valamint rémhírterjesztés vádjával 1944. április 6-án elkobozta Somogyi Ferenc rádiókészülékét.¹⁰⁵

Fischhoff Anna így emlékszik vissza a történetekre: „*Itt akkor már megkezdődött, ... 41-ben lezárták az üzletünket, elvették az iparendedélyt, lelakatolták a raktárunkat.... Nem mehettünk se piacra, se sehova. Engedély nélkül nem mehettünk. Elvették a rádióinkat is. Akkor állandó rettegésben éltünk 41-44-ig. Minden este járkáltak a csendőrök, és ha már hallottuk a csendőrlépteiket az utcán, akkor: na már megint*

⁹⁵BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 195 kig./1943 Ld. Melléklet: 3. számú dokumentum.

⁹⁶A visszavont zsidó iparjogosítványok táblázatát Ld. Melléklet: 2. számú táblázat. Uo. 1941/1943.

⁹⁷Somodi, 2001. 132. o.

⁹⁸Braham, 2007. 810. o.

⁹⁹Braham, 2007. 810. o.

¹⁰⁰BKMÖL – Munkásmozgalmi iratok. IV. 907. g. 5592/1941.

¹⁰¹A rendelet értelmében elvették Beck Adolfné, Spitzer Rezső, Beck Józsefné, Plohn Béla, Friedmann Ferenc, Dr. Molnár Lajos, Weber Mór, Schwarcz Teréz, Csapó Vilmos, Özv. Beck Gáborné, Özv. Rosner Illésné, valamint Neumann Herman rádiókészülékét. Uo. 5592/1941.

¹⁰²Az 1300/1944. M. E. számú rendelet 1944. április 7-én kelt.

¹⁰³BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 3065/1944.

¹⁰⁴Somogyi Ferenc családjával együtt (feleségével és két fiúgyermekével) 1939. november 19-én keresztelkedett át, és nem 1937-ben, ahogyan a hivatalos dokumentum jelzi. *Kereszteltek anyakönyve, XX. kötet.* (1935-1943)

¹⁰⁵BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 3065/1944.

*jönnek valamiért! ... Akkor annyira csúnya világ volt, mindenért megbüntettek bennünket. Akkor jöttek idegeneket keresni, kihúzták az összes kis fiókokat, keresték az idegeneket.”*¹⁰⁶

A fenti eseményeket követően többen elhagyták Kiskunmajsát. A nagyobb településeket, járásközpontokat részesítették előnyben, de több kiskunmajsai zsidó Budapestet választotta. Mindezek nyomán jelentősen visszaesett a település zsidó közösségének száma, olyannyira, hogy az 1941-es népszámlálás¹⁰⁷ és az 1944-es adat¹⁰⁸ között hatvanegy fős eltérést tapasztalhatunk. Ez a nem csekély számú különbség feltehetően elköltözésekből, esetleg munkaszolgálatra bevonultakból, internáltakból, és az elhunytak¹⁰⁹ számából adódik.

Az iparjogi revíziót követően 1940. június 3-án Endre László alispán újabb rendeletet bocsátott ki, melyben a legszigorúbb végrehajtás parancsával elrendelte, hogy a vármegye valamennyi megyei városában a búcsúkon és a vásárokon a zsidó árusok ne kaphassanak helyfoglalási, illetve árusítási engedélyt.¹¹⁰ Július 31-én újabb rendeletben felszólította a városok polgármestereit és a községi előljárókat, hogy a helyi piacokról is tiltsák ki a zsidó kereskedőket. Endre László 1940. október 19-én továbbsszigorított. Arra kötelezte a főszolgabírókat és a községi előljárókat, hogy a piacokról és a vásárokról kitiltott zsidó árusok iparigazolványait is haladéktalanul, azaz november 1-ig vonják vissza. A kiskunfélegyházi járás főszolgabírója a rendeletnek megfelelően utasította a község előljáróságait, hogy a legszigorúbban hajtsák végre az alispán parancsát. Újkécske és Tiszaújfalu határozottan eleget tett a követelésnek. Szank község pedig az egyetlen zsidó kereskedőtől, Ehrlich Lajos kiskunmajsai lakostól végleg megvonta az iparjogosítványt és egyben ki is tiltotta a helyi piacról.¹¹¹

Ha az 1943. február hónapi, Kiskunmajsa községre vonatkozó kimutatást megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy valóban 1940-ben történt meg a legtöbb, szám szerint tizenhárom iparengedély visszavonása.¹¹²

Endre László alispán újabb utasításában felújítási munkálatokra hivatkozva több zsidó templomot és imaházat is bezárattott.¹¹³ Így került sor a kiskunmajsai Páva utcai zsinagóga felülvizsgálatára is, ugyanis az épületet az 1941-es kemény tél és a felvizesedés miatt veszélyesnek nyilvánította a hatóság. A kiskunfélegyházi járás főszolgabírója 1941. augusztus 14-én hozott véghatározatával a kiskunmajsai zsidó hitközséget, mint az imaház fenntartóját arra kötelezte, hogy a zsinagógát 15 napon belül bontsák le. Felsőbb utasításra bezárták az imaházat, de lebontására nem került sor. Az épület 1943. február 5-én

¹⁰⁶Részlet az Emerichné Fischhoff Annával készült interjúból. *Kozma-Závada*, 2001. 34. o.

¹⁰⁷138 főt számlál Kiskunmajsa községben. Ld. Melléklet: 1. számú táblázat

¹⁰⁸A kiskunmajsai fiókhitközség lélekszáma: 77 fő. In: *Frojimovics Kinga-Schweitzer József*: Magyarországi Zsidó Hitközségek 1944. április. A Magyar Zsidók Központi Tanácsának összeírása a német hatóságok rendelkezése nyomán. MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest. 1994. (A továbbiakban: *Frojimovics-Schweitzer*, 1994.) 338. o.

¹⁰⁹1941 és 1944 között Kiskunmajsán 5 fő (Özv. Krausz Izsákné, Schwartz Miklós, Özv. Fischhoff Mihályné, Özv. Spitzer Lipótné és Özv. Grósz Jakabné) hunyt el. (Akit itt jegyeztek be, és nem máshol halt meg.) BKMÖL – Kecskemét, Önkormányzati Hivatal Levéltára. XXXIII. 1/a. Kiskunmajsai Halotti Anyakönyvek.

¹¹⁰BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 7115/1942.

¹¹¹Uo.

¹¹²Uo. 1941/1943. Ld. Melléklet: 3. számú dokumentum

¹¹³*Braham*, 2007. 809. o.

még minden bizonnyal állt, ugyanis a falára ismeretlen elkövetők nyilaskeresztet rajzoltak, valamint a következőt festették rá: „Nem tűrjük tovább!”¹¹⁴

Szófer Fülöp 1935. szeptember 2-a óta volta kiskunmajsai ortodox izraelita hitközség rabbija és hitoktatója. Szolgálati miatt rabbi kedvezményben való részesítését kérte. 1941 novemberében meghozott véghatározat értelmében kérését teljesíthetetlennek minősítették, mivel az előjáróság nemzethűségi szempontból megbízhatatlannak találta, azzal a váddal, hogy mint a kiskunmajsai zsidók vezetője feltételezhetően benne volt azon csoportokban, akiket rémhírterjesztés vádjával bűnösnek találtak.¹¹⁵ A Magyar Zsidók Központi Tanácsának¹¹⁶ összeírása szerint Szófer Fülöpöt nem távolították el a hitközségtől, ugyanis 1944 áprilisában még mindig Kiskunmajsán működött, mint rabbi és hitoktató.¹¹⁷

Az 1940-es évek folyamán több kiskunmajsai zsidót állambiztonsági szempontból megbízhatatlannak minősítették, így közülük sokakat munkatáborokba internáltak, egy részüket pedig rendőri felügyelet alá helyezték.¹¹⁸

Beck Adolf kiskunmajsai borközvetítő ellen az elsők között folytattak le rendőri intézkedést.¹¹⁹ 1940. november 4-én „magatartása miatt” rendőri felügyelet alá helyezték, és ipargyakorlás szempontjából is megbízhatatlannak minősítették. Beck Adolf azért, hogy iparjogosítványát megtarthassa, fellebbezett a Kereskedelmi és Közlekedésügyi miniszterhez. Fellebbezésének a miniszter helyt adott, és úgy határozott, hogy iparát továbbra is gyakorolhatja, mivel csak akkor lehetne jogosítványát elvenni, ha más községben helyezték volna rendőri felügyelet alá, de arról, hogy kitiltották volna, nincs bizonyíték. A rendőri felügyelet alá helyezését azonban nem tudta elkerülni. Sőt a főszolgabíró 1942. október 25-én szigorított korábbi határozatán, ugyanis tudomására jutott, hogy öccsének, aki egy „zsidószázadban”, vagyis munkaszolgálatos században teljesített szolgálatot, levelet írt, (ehhez egyébként a korabeli rendeletek és előírások szerint teljes mértékben joga volt) melyből arra következtettek, hogy Beck Adolf az „államrendre aggályos” személy. Így a főszolgabíró meghagyta a kiskunmajsai előjárásának, hogy Beck Adolf zsidó lakos a község területét rendőri engedély nélkül nem hagyhatja el, valamint, hogy köteles hetente egyszer az előjárásnál, illetve a csendőrsőn megjelenni. Este 10 óra és reggel 5 óra között nem hagyhatta el lakását, nyilvános helyeket és párhelyiségeket nem látogathatott, felvonulásokon, gyűléseken és összejöveteleken nem vehetett részt, valamint forgalmas utcákon és

¹¹⁴Paskuj fényképtárház, Kiskunmaja. Ld. Melléklet: 1. számú fénykép

¹¹⁵BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 10955/1943.

¹¹⁶Magyarországon a Magyar Zsidók Központi Tanácsát a német megszállása után, azok utasításra állították fel. Elnöke Stern Samu volt. A testület feladata a németek és a zsidó közösségek közötti közvetítés, a megszállók információkkal való ellátása és utasításaik végrehajtása volt. A Központi Tanácshoz hasonlóan magyar hatósági utasításra több városban helyi szinten is alakultak zsidó tanácsok. A nyilas hatalomátvétel után a fő tevékenységi köre a pesti gettó életének megszervezése volt. Forrás: <http://www.hdke.hu/tudastar/enciklopedia/fogalom?title=z> (A letöltés dátuma: 2012. 03. 31.)

¹¹⁷A rabbi vezetékeve egyedül a következő helyen szerepel e formában: Frojimovics–Schweitzer, 1994. 338. o.

¹¹⁸BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 10955/1943.

¹¹⁹Uo. 6890/1941.

tereken sem tartózkodhatott. Megtiltották számára többek között azt is, hogy „rendes környezetén kívül” mással érintkezzen, táviratot adjon fel, távbeszélőt használjon, valamint postaküldeményei is rendőri ellenőrzés alá kerültek. Felszólították, hogy ha mindennek nem tesz eleget, hat hónapig terjedő elzárással és további három hónapra átváltoztatható 2000 pengő pénzbüntetéssel sújtják. Úgy tűnik, hogy Beck Adolf nem tett eleget a főszolgabíró szigorú előírásainak, ezért 1943 januárjában Szegedre internálták.¹²⁰

1943-ban az előjáróság a Kiskunmajsa községben lévő, 5 holdon aluli zsidóbirtokok kiosztását szervezte meg az alispán rendelete folytán. Az előjáróság, vitéz Szendrőy István a zsidóbirtokokra javaslatba hozott egyének listáját megküldte a főszolgabírónak, aki mindezt továbbküldte a Pestvármegyei Közlöleti Szövetkezet Igazgatóságának. A kimutatáson főképp hadirokkantak, hadiözvegyek, sokgyermekes családok szerepeltek, akik többsége vagyontalan volt. Kiskunmajsán 5 zsidóbirtok jöhetett számításba, melyek között szerepelt özv. Stein Miksáné és Kacz Károlyné, Fleischer Albert és Fleischer Géza, Markovics Manó és gyermekei, Beck Andor és neje, Rozenfeld Blanka, végül pedig a kiskunmajsai izraelita hitközség szántói és szőlőbirtokai.¹²¹ Arról, hogy ezek a kisebb birtokrészek mikor kerültek végleges kiosztásra, nincs pontos ismeretünk.

Kihágás gyanújával ugyanakkor több kiskunmajsai zsidó ellen is folytattak eljárást. 1942 májusában Neumann Hermant cipész mestert és özv. Beck Mayerné bőr és cipőkellék kereskedőt üzérkedés vádjával feljelentették a helyi csendőrorsőn, azzal a váddal, hogy több női cipőhöz való gumisarkot rejtegetnek a lakásukon, és azokat titokban árusítják. A csendőrök elvették a gyanúsítottak árukészletét, és azokat a község előjáróságának adták át.¹²² 1941 februárjában Beck Andor terménykereskedő ellen lefolytatták a kihágási eljárást, azzal a váddal, hogy a raktárépületet, melyet ez idáig is használt, engedély nélkül vette bérbe.¹²³ Beck Andort emiatt 1941-ben internálták.¹²⁴ A következő évben a kiskunmajsai előjáróság már levélben folyamodott a főszolgabíróhoz, hogy Beck Andor 1941 márciusa óta üresen álló lakását bocsássa a község rendelkezésére szülőotthon céljára. Itt tudhatjuk meg, hogy Beck Andor 1942-ben végleg távozott Kiskunmajsa községből, és családjával Budapestre költözött.¹²⁵

Pest vármegye Nemzeti Bizottságának az internálások ügyében 1945-ben tett jelentéséből az derül ki, hogy 1941-ben több kiskunmajsai zsidó ellen is folytattak le eljárást, többek között Sugár Ferenc ellen nemzetgyalázás és valótlan hírterjesztés vádjával,¹²⁶ Sugár Ferencné, Wéber Mór, Hauer Mihály, Schwartz Ernőné, Markovics Manó, Grünwald László és felesége, a már említett Beck Andor, valamint Markovics József ellen rémhírterjesztés vádjával. Csupán Beck Andor és Markovics József esetében

¹²⁰Uo. 819/1943.

¹²¹Uo. 4076/1943.

¹²²Uo. 3879/1942. Azt, hogy ellenük folytattak-e le bármiféle eljárást, a dokumentumból nem derül ki.

¹²³Uo. 3316/1941.

¹²⁴BKMÖL – kiskunfélegyházi főjegyző iratai. XXI. 107. B. 803/1945.

¹²⁵BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 126/1943. (A lakás sorsáról többet: Ld. A *kiskunmajsai zsidóvagyron sorsa 1944-ben* című fejezetben)

¹²⁶BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 3483/1944.

tudhatjuk az internálás okát, a többiekkel kapcsolatban csak feltételezésekbe tudunk bocsátkozni.¹²⁷ Az ellenük tett feljelentések valószínűsíthetően áruelvonásból, kihágásból, közellátási érdekeket veszélyeztető vétségéből, valamint rémhírterjesztésből adódhattak.

1944 márciusában Markovics Manó és menyje, Markovics Józsefné ellen áruelvonás vétsége miatt tettek feljelentést. A zsidók lakásában rendszeresen tartottak cukor és zsírkészlet ellenőrzést, és ez alkalommal találtak a gyanúsítottak lakásán elrejtve nagyobb mennyiségű közszükségleti cikket. Mindemellett azzal vádolták őket, hogy az 1942-ben megszűnt fűszer és vegyes árú kereskedésükből tartották meg a lakásukon megtalált árucikkeket.¹²⁸ A véghatározat alapján 1944. április 20-án Markovics Manót rendőri őrizet alá helyezték. Azonban a határozat ellen fellebbezett a kecskeméti uzsorabírószákhoz, és az április 29-én felmentette a vádlottat. A rendőri őrizetet megszüntető véghatározatot már nem tudta átvenni, ugyanis április 27-én megérkezett a számára címzett tolonclevel, mely értelmében a sárvári internáló táborba¹²⁹ került. A sárvári toloncház¹³⁰ 1944. május 19-én átadta Markovics Manót a német katonaságnak, akik állítólag németországi munkára vitték.¹³¹ Markovics Józsefné neve is szerepel a tolonclevelen, azonban az ő esetében nem tudjuk, hogy hová, melyik toloncházba került. Az internáltak listáján további két kiskunmajsai zsidó nevével találkozhatunk az 1944-es évből. Schön Lázárt közszükségleti cikk rejtegetése miatt a főszolgabíró rendőri őrizet alá helyezte. Majd 1944. április 12-én a nagykanizsai II. számú kiegészítő toloncházba került, ahonnan október 3-án „ismeretlen helyre költözött”. Sugár Ferencet közellátási cikk jogellenes elvonása vádjával hasonlóképpen internálták, de az ő esetében sem tudhatjuk, hogy mikor és hova internálták, ugyanis a listán a neve mellett nem szerepelnek további adatok. Érdekes még megemlíteni, hogy zsidóvagyon rejtegetése miatt a kiskunmajsai illetőségű Boldog Lajosné lányával, Boldog Idával együtt a sárvári toloncházba vitték, ahol 1944. július 25-től - szeptember 16-ig raboskodtak.¹³²

1944. április 15-én névtelen feljelentés érkezett a kiskunmajsai csendőrpáncsnokságra, amelyben az állt, hogy a Fischhoff család a szín alatt rádiót rejteget. Az aláírás: „*Maradok magyar becsülettel.*” A csendőrök házkutatást tartottak, de némi elásott mészen kívül egyebet nem találtak.¹³³ Fischhoff Anna

¹²⁷BKMÖL – kiskunfélegyházi főjegyző iratai. XXI. 107. B. 803/1945. (A vonatkozó ügyiratok egy része, továbbá a segédkönyvek az őszi harcok következtében megsérültek, elvesztek. Az internáltakra vonatkozó adatok ebből adódóan hiányosak.)

¹²⁸BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 3324/1944.

¹²⁹Politikai okokból megbízhatatlannak tartott személyeket, illetve azok családtagjait rendőri őrizet alá helyezték, internálótáborba vagy egyéb kényszerlakhelyre szállították. A 20. századi Magyarországon az egyik legismertebb internálótábor Kistarcsán működött. Forrás: <http://www.hdke.hu/tudastar/enciklopedia/fogalom?title=i> (A letöltés dátuma: 2012. 03. 31.)

¹³⁰1944. július 24-én a sárvári internálótáborból mintegy 1500 főt Auschwitzba szállítottak. Forrás: www.magyarholokauszt.hu/mh011125.html (A letöltés dátuma: 2012. 03. 31.)

¹³¹BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 6181/1944.

¹³²BKMÖL – kiskunfélegyházi főjegyző iratai. XXI. 107. B. 803/1945. (Amikor ez az eset történt, a zsidókat már elvitték a kömpöci gettóba.)

¹³³BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 3408/1944. Ld. Melléklet: 4. számú dokumentum.

visszaemlékezéséből a következő derül ki az esettel kapcsolatban: „*A háború alatt följelentett valaki minket a csendőrségen, hogy ott nálunk valami titkos árunk van. Valóban kijöttek a csendőrök és feldúltak mindent. Egy nagy ládába rejtettem a stafírungomat, és az udvarunkon egy nagy szín alatt elástuk. ... már eljutottak majdnem a rejtekhelyig, de... abbahagyták. Egyik gyerekkori barátunk végrehajtó volt akkor. Valószínűleg ő volt a jelentgető.*”¹³⁴

Endre László 1944. március 21-én elrendelte – még alispánként¹³⁵ – a Cionista Szövetség helyi csoportjai működésének a beszüntetését, és helységeinek a lezárását.¹³⁶ Ezt követően, május 2-án, immáron belügyi államtitkárként pedig a zsidójellegű egyesületek feloszlatásáról rendelkezett. A főszolgabíró felszólította Kiskunmajsa, Alpár, és Újkécske előjáróságait, hogy a zsidójellegű egyesületekről terjesszenek fel kimutatást. Kiskunmajsa főjegyzője május 9-én megküldte a kimutatást a főszolgabírónak, aki mindezt tovább küldte az alispánnak. A kimutatás szerint Kiskunmajsa községben két zsidó egyesület működött, a Chevra Kadisa és a Hachsara.¹³⁷ 1944 májusában ezen intézkedés nyomán került sor e két zsidó egyesület felszámolására.

A Schwarcz nyomda sorsáról, mint már említettük, 1906 óta működött Kiskunmajsán.¹³⁸ 1942 februárjában még üzemelt a nyomda, tudhatjuk meg a főszolgabíró nyilvántartásából, melynek egy példányát felterjesztett az alispánhoz. A nyilvántartásból az is kiderül, hogy 1942-ben a kiskunfélegyházi járás területén a Schwarcz nyomda mellett egyedül Újkécskén működött zsidó tulajdonban lévő nyomda.¹³⁹

Schwarcz Artúrné könyv és papírkereskedése, mely szintén családi vállalkozás volt 1942. július 5-én beszüntette működését.¹⁴⁰ Ekkor a család már komoly anyagi gondokkal küszködött. Schwarcz Artúr 1943. június 1.-től pedig arra kényszerült, hogy ideiglenesen szüneteltesse a nyomdát.¹⁴¹ Fiuk a következőképpen emlékezett vissza az eseményekre: „*Annyira lecsökkent a bevétel, hogy fel kellett adni kényelmes otthonunkat és a Tabánban béreltek szüleim egy kis lakást, az üzletet és műhelyt meg a mai áruház helyén a Bakró-házba költöztettük. Mi fiúk mindhárman kitanultuk a nyomdász mesterséget, de alig volt munka, így vidékre jártunk megrendelést szerezni. Apám és bátyám Pestre mentek dolgozni. Engem közben behívtak munkaszolgálatra Ódörögre. Édesapám keresett egy pesti nyomdát, ahová betársult, ahová a megmaradt munkát elvitte. Felezték a munkát, a hasznot, mindent.*”¹⁴² Schwartz

¹³⁴Részlet az Emerichné Fischhoff Annával készült interjúból. Kozma Huba (szerk.): Majsai Beszélgetőkönyv, Majsai Alapítvány, 2001. 63. o. (A teljes szöveget Ld. Melléklet 60-70. o.)

¹³⁵1944. április 8-án nevezték ki hivatalosan belügyi államtitkárrá, de már március vége óta a Belügyminisztériumban a zsidóügyek egyik legfőbb felelőse volt.

¹³⁶BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 2552/1944.

¹³⁷Uo. 3824/1944. (Ezt a rendeletet már nem vitéz dr. Endre László adta ki, ugyanis 1944. április elején, a Sztójay-kabinet felállítása után Endre László belügyi államtitkár lett, és helyére Sági József lépett.)

¹³⁸Az iparjogosítvány kibocsátásának dátuma: 1906. október. 8. Ld. 32. jegyzet.

¹³⁹BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 892/1942.

¹⁴⁰Uo. 5792/1942.

¹⁴¹Uo. 5494/1944.

¹⁴²Schwarcz Endre visszaemlékezéséből

Artúr tehát Pesten vállalt munkát, ezért megpróbálta ide áthelyeztetni a nyomdáját. 1943. november. 15-én a kiskunfélegyházi főszolgabíró a kérelem teljesítését nem javasolta a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara részére azzal az indokkal, hogy a kérelmező zsidó. Az ügymenet azonban olyannyira elhúzódott, hogy a 11.000. /1944. M. E. számú rendelet¹⁴³ hatályba lépésével az ügyet tárgytalannak vették.¹⁴⁴

Amíg a családfő gyermekeivel Budapesten tartózkodott, addig a még Kiskunmajsán élő Schwarcz Artúrnét csendőrök hallgatták ki azzal a váddal, hogy 1944. április 23-án az esti órákban, a legnagyobb titokban Tóth Ferenc nevezetű ismerőst bízta meg vagyontárgyainak megőrzésével. A vádlott védelmére előadta, hogy nem tudott arról, hogy a lányának kelengyéit képező tárgyakat jelentenie kellett volna.¹⁴⁵ Az ügygel kapcsolatban nem ismeretes a véghatározat.¹⁴⁶ Ezzel szemben egy másik ügy kapcsán – melyet csupán fia, Schwarcz Endre visszaemlékezéséből ismerhetünk - már tudunk a vádlott számára kiszabott büntetésről. A kiskunmajsai csendőrök ugyanis azzal az indokkal jelentették fel Schwarcz Artúrnét, hogy az üzlete kirakatában az árukon nincsenek árcédulák. Ebből bírósági tárgyalás lett, mely azzal zárult, hogy az édesanyát egy hónapra elítélték. A büntetést a kiskunfélegyházi fegyházban kellett letöltenie. *„Anyám közben a félegyházi börtönben töltötte büntetését. Amikor kiengedték, küldött nekem egy csomag süteményt és egy levelet. Azt írta: most küldöm neked ezt a kis csomagot, mert aztán nagy darabon semmit.”*¹⁴⁷

A kiskunmajsai zsidó munkaszolgálatosok létszámára csak két adat áll rendelkezésünkre. Csík Antal helytörténész szerint a második világháború idején 42 kiskunmajsai férfi teljesített munkaszolgálatot. Somodi Henrietta csak 26 munkaszolgálatosról tud. Mivel a kutatás során ez idáig egyéb, ezzel kapcsolatos dokumentum nem került elő, sem cáfolni, sem megerősíteni nem lehet ezeket az ellentmondó számadatokat.

Annyi bizonyos, hogy az 1940-es években a kiskunmajsai zsidó munkaszolgálatosokkal ásatták a szegedi hídnál lévő árkokat. A „munkába vonulás” ideje alatt ezt énekelgették velük: *„Ásó, lapát itt vagyunk. Érted élünk és halunk. Él a szittyá fergeteg, a rohanó sereg.”*¹⁴⁸

¹⁴³A zsidók részére kiadott egyes iparjogosítványok megvonása tárgyában: „A jelen rendelet hatálybalépésével hatályukat veszítik a sokszorosító ipar gyakorlására ...hirdetések szerzésével, összegyűjtésével és továbbításával foglalkozó (hirdetőiroda), úgyszintén lapterjesztő vállalat (iroda)létesítésére és fenntartására zsidók számára adott iparjogosítványok (iparengedélyek, iparigazolványok). Ilyen iparjogosítványt a jövőben zsidónak nem szabad adni.” Forrás: http://www.magyarzsido.hu/index.php?option=com_documents&view=detail&id=104&Itemid=35 (A letöltés dátuma: 2012. 04. 01.)

¹⁴⁴BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 5494/1944.

¹⁴⁵57. 20 méter sifon vászon és 19 darab ezüstkánál képezte a megőrzésre átvitt vagyontárgyat.

¹⁴⁶BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 3549/1944.

¹⁴⁷Schwarcz Endre visszaemlékezéséből

¹⁴⁸Özv. Ruskó Sándorné visszaemlékezéséből, aki szemtanúja volt az eseménynek. Az interjú Pap Eliza készítette.

1944 májusa, a kiskunmajsai zsidók elhurcolása a kömpöci gettóba

1944. március 19-én a német erők megszállták Magyarországot. Ekkor Németország teljhatalmú megbízottja Edmund Veessenmayer¹⁴⁹ lett, aki szorosan együttműködött Eichmann-nal¹⁵⁰ a magyarországi zsidók deportálásának megszervezésében. Hamarosan korányrendeletek sora intézkedett Magyarország „zsidótlanításáról.” Április 5-től kötelezővé tették a magyar zsidók számára a sárga csillag viselését.¹⁵¹ 1944. április 7-én kelt 6163/1944. B. M. res. számú bizalmas rendelet¹⁵², melyet Baky László belügyminisztériumi államtitkár saját kézjegyével látott el, a gyűjtőtáborok felállítása mellett a városi zsidósággal kapcsolatos teendőkre is kitért. „*Városokban és nagyobb községekben később a zsidóság egy része a rendészeti hatóságok által kijelölt zsidóépületekben, illetőleg gettóban nyer elhelyezést.*”¹⁵³ Az úgynevezett gettórendelet 1944. április 28-án jelent meg,¹⁵⁴ mely többek között azt is tartalmazta, hogy a városokban, illetve a községekben egy meghatározott területen, – legyenek azok utcák, vagy kijelölt házak – lakjanak a lakásaikból kiűzött zsidók.¹⁵⁵ Az 1944. április 28-ai rendeletet követően, május 3-án Pest vármegye alispánja, Sági József felszólította Cseh Gyulát, a kiskunfélegyházi járás főszolgabíróját, hogy tegyen előterjesztést arra vonatkozóan, hogy a tízezernél kisebb lélekszámú községekből a zsidók elköltözését mely másik községbe vagy városba tartja lehetségesnek. Kérte továbbá, hogy arra is tegyen javaslatot, hogy a tízezernél nagyobb lélekszámú községekben hol legyen kijelölve a zsidók lakhelye. Ezután levélváltások sora kezdődött meg a főszolgabíró és a kiskunmajsai előljáróság között a zsidók lakhelyének kijelölése tárgyában. Az előljáróság május 6-ai jelentésében a kiskunmajsai zsidók elhelyezésére a Legelősor nevű utcarészt tartotta a legmegfelelőbbnek, mivel ez egy jól elkülönített, egy oldalú utcasor volt. Az alispán május 8-án kiegészítette jelentését, melyben a legelősoron kívül megfelelőnek tartotta még a Szent István tér, a Szent Imre herceg és a Prohászka utcák által határolt területet. „*Az igénybevevendő épületek közül két darab zsidók tulajdonát képezik, így*

¹⁴⁹SS-Brigadeführer, náci diplomata. 1925-től az NSDAP tagja. Karsai, 2001. 404. o.

¹⁵⁰Karl Adolf Eichmann SS-Obersturmbannführer, aki több millió zsidó deportálását és meggyilkolását szervezte. 1932-ben csatlakozott az NSDAP-hoz. 1935-től az SD berlini központjában a zsidóügyekért volt felelős, munkatársaival együtt Európa-szerte szervezte a zsidók gettózását, illetve haláltáborokba történő deportálását. 1944. március 19. után hosszabb ideig Magyarországon „tevékenykedett.” Karsai, 2001. 356. o.

¹⁵¹A zsidók megkülönböztető jelzéséről intézkedő rendelet 1944. március 31-én jelent meg. Kötelezővé tette minden egyes „hatodik életévét betöltött zsidó személy” számára, hogy április 5-től „házon kívül, felső ruhadarabjának bal mellrészén, jól láthatóan, 10x10 cm átmérőjű szövet-, selyem-vagy bársonyanyagból készült kanárisárga színű hatágú csillagot” viseljenek. 1240/1944. ME. számú rendelet. Idézi: Benoschowszky Ilona és Karsai Elek (szerk.): Vádirat a nácizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez. I. kötet. A MIOK kiadása, Budapest. 1958. (A továbbiakban: Vádirat. I. k.) 53. o.

¹⁵²Az 1944. április 7-én megjelent 6163/1944. B. M. res. számú rendelet a zsidók kijelölt gyűjtőtáborba szállításáról intézkedett. A rendelet közölte: „A magyar kir. kormány az országot rövid időn belül megtisztítja a zsidóktól. A tisztogatást területrészenként rendelem el, melynek eredményeként a zsidóságot nemre és korra való tekintet nélkül a kijelölt gyűjtőtáborba kell szállítani. A városokban és nagyobb községekben később a zsidóság egy része a rendészeti hatóságok által kijelölt zsidóépületekben, illetőleg gettóban nyer elhelyezést.” Vádirat. I. k. 124-127. o.

¹⁵³Molnár Judit: Csendőrök, hivatalnokok, zsidók. Szegedi Zsidó Hitközség Évkönyvei 1., 2000. (A továbbiakban: Molnár, 2000.) 73. o.

¹⁵⁴1610/1944. M. E. számú rendelet. Vádirat. I. k. 244-250. o. (1944. április 26-án került elfogadásra).

¹⁵⁵Karsai, 2001. 240. o.

magánérdekeket kevésbé érintünk, mint a 6-ai jelentésben tett Legelősr.”¹⁵⁶ 1944. május 8-án a főszolgabíró jelentést tett az alispánnak a járása községeiben élő zsidók létszámáról, melyből kiderül, hogy a járás 6 községében¹⁵⁷ összesen százhetvenkilenc zsidó élt.

A főszolgabíró hatékonyabbnak vélte, ha Kiskunmajsa helyett inkább Kiskunfélegyházán helyeznék el a zsidókat, mondván, hogy a községben való elkülönítésük igen nehezen lenne eszközölhető.¹⁵⁸ Ennek ellenére a május 12-ei alispáni rendelet mégis Kiskunmajsa-Kömpöcpusztát jelölte ki a járás községei számára gettóközpontnak, ezért feltételezhetően ebből kifolyólag tett szemleutat május 17-én Pogány József Kiskunmajsa helyettes főjegyzője Kömpöcpusztán.¹⁵⁹

Május 13-án Cseh Gyula főszolgabíró jelentést tett az alispánnak a járása egyes községeiben élő zsidó lakosok számáról. Ebből a jelentésből kiderül, hogy ekkor, Kiskunmajsa községben hetvenöt zsidó élt.¹⁶⁰ Ennek a dokumentumnak az ismeretében megkérdőjeleződik Somodi Henrietta állítása, miszerint Kiskunmajsáról százhuszonhat zsidó polgárt vittek egy „Kömpöc nevű közeli tanyára”.¹⁶¹ Nemcsak a számadat kétséges, hanem a hely megnevezése is, ugyanis ez a terület nem tanya volt, – ma sem az – hanem egy Kiskunmajsa közelében lévő puszt, pontos nevén Kömpöcpuszt, melyet 1920-ben vásárolt meg a község az egri káptalantól.

1944. június 1-jén a kiskunmajsai előjáróság jelentést tett a főszolgabírónak Neumann Herman kiskunmajsai zsidó iparának felülvizsgálata tárgyában. Egy „elejtett” mondatából kiderül, hogy a helyi zsidókat május 22-én szállították el a kömpöci gettóba. Ebből következően hiteles időpontként május 22-ét kell elfogadnunk, ugyanis ezt bizonyítja a kiskunmajsai előjáró jelentése is, melyet Cseh Gyula főszolgabírónak címzett.¹⁶²

A zsidók összegyűjtéséről a csendőrök gondoskodtak. A kiskunmajsai zsidókat a községháza udvarára terelték, majd onnan hajtották ki őket a kömpöci gettóba. Azokat, akik betegek, vagy épp idősek voltak, stráfkocsira pakolták.

A következőkben néhány szemtanút és egy túlélőt idézünk családtagjaik, barátaik, ismerőseik elhurcolásáról. Balogh Lajos így emlékszik a történetekre: *”Nagyon szomorú eset volt. A dátumot már nem tudom, hogy melyik nap hanyadikán, csak az egész járás községeiből, akik zsidók voltak, azokat összeszedték. Lovaskocsin hordták be őket. Akkor én már a községházán dolgoztam, a munka az már nemigen ment, az ember olyan ideges állapotban volt, az ablakon keresztül néztem, hogy szaporodnak a községháza udvarán a zsidók. Voltak ott asszonyok, férfi is, kisebb gyerekek, aztán egy része a földön*

¹⁵⁶BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 3814/1944.

¹⁵⁷Alpár, Kiskunmajsa, Ókéske, Pálmonostora, Tiszaújfalu, Újkéske.

¹⁵⁸Uo. 3814/1944.

¹⁵⁹Molnár, 1995. 119. o.

¹⁶⁰BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 4072/1944. Kiskunmajsa (75 fő) mellett megtudhatjuk, hogy 1944. május 13-án Alpáron 6, Ókésken 8, Pálmonostorán 3, Tiszaújfalun 3, és Újkésken 84, azaz összesen 179 zsidó élt ezekben a községekben. Ld. Melléklet: 5. számú dokumentum.

¹⁶¹Somodi, 2001. 133. o.

¹⁶²BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 3705/1944.

üldögélt, de volt aki keresett magának kisebb ülőkét, padot, valamit, üldögéltek. Este aztán összeszedték őket, és kivitték Kömpöcre.”¹⁶³

Schwarcz Endre visszaemlékezéséből megtudhatjuk, hogy mi történt a családjával, míg ő munkaszolgálatos volt Ódörögön: *„Apámat és húgomat az elsők között deportálták. Húgomat Pesten az utcán kapták el, Kistarcsára vitték, onnan meg Auschwitzba. Anyám eközben a félegyházi börtönben töltötte büntetését.*¹⁶⁴ *Anyukát aztán a hatóság kivitte Kömpöcre a gettóba. Ebben a 15000 lelket számoló faluban nem volt egyetlen olyan ember, aki egy egyedülálló asszonyt megmentett volna. Auschwitzból egyedül három jött vissza 28 kilósan, kopaszon. Túléltem a kegyetlen orosz munkaszolgálatot, visszajöttem.*”¹⁶⁵

Molnár doktor és családja tragédiájáról Korom Lajosné mesélt, aki 1928-tól szolgálóként dolgozott a családnál. *„A doktorékhoz egészen 1943-ig Fártam. 1944-ben már nem mentem, mert Halász Lajos policár kilesett, amikor éjszaka kenyeret vittem a doktoréknak. Becsuktak a községháza börtönébe. A kisgyermekeim egyedül maradtak otthon. Nemsokára felvetették velük a sárga csillagot. Kb. 55 éves volt a doktor, amikor elvitték. Mikor mentek, ők mentek legutoljára. Integettek. Nagyon jó népek voltak.*”¹⁶⁶

Próvics Illésné emlékeiben a következőképpen él a szomorú májusi nap, mely a kiskunmajsai zsidók életét végérvényesen megváltoztatta: *„Molnár doktorékat a majsai zsidókkal együtt vitték el. Saját kocsijukkal vitték őket Kömpöcre a gyűjtőtáborba. Nagyon sajnálta a nép. Nagyon kevesen jöttek vissza onnét. >> Mariskám, nem voltam én rossz asszony! << Stein Miksáné így búcsúzott, és utána már egyikünk sem tudott szólni.*”¹⁶⁷

Molnár doktor az 1940-es években már súlyos beteg volt. Gyermekai, János és Katalin szüleivel együtt a kömpöci gettóba került, azonban hamarosan elváltak útjaik. A gyerekek Mauthausenbe kerültek, az édesanya Auschwitzba, Molnár doktort pedig több betegeskedő kiskunmajsai zsidóval együtt betegtranszportra tették. Katalin unokatestvérével együtt történeteket, löszereket készített, tudhatjuk meg Kulcsár Erzsébet visszaemlékezéséből.¹⁶⁸

Varga Bürgés Ferenc volt annak a majornak a bérlője, ahová a kiskunmajsai zsidókat „kitelepítették”. Nemcsak Kiskunmajsáról hoztak ide zsidókat, hanem a járás más községéből, így Újkécskéről is. A major egy nagy kúriaszerű épület – kastély – volt, több melléképülettel és egy emeletes magtárral. A bérlő elmondása szerint, mielőtt a zsidók a majorba érkeztek volna, azelőtt az alispán a kiskunmajsai jegyzővel, Pogány Józseffel együtt megtekintette a zsidóknak kijelölt gettó területét. Azt szerették volna megtudni, hogy hány zsidó fér el a major területén.¹⁶⁹ Fontos megemlíteni, hogy az 1944 májusában a

¹⁶³Kozma–Závada, 2001. 32–33. o.

¹⁶⁴A büntetés okát Ld. 21. o.

¹⁶⁵Schwarcz Endre visszaemlékezéséből

¹⁶⁶Korom Lajosné visszaemlékezéséből. In memoriam dr. Molnár Lajos. 5. o.

¹⁶⁷Próvics Illésné visszaemlékezéséből. Uo. 1. o.

¹⁶⁸Kulcsár Erzsébet visszaemlékezéséből. Uo. 2. o.

¹⁶⁹Varga Bürgés Ferencsel készített interjú. Új Kun-Majsa, 1999. augusztus 13. 2. o.

gettónak helyt adó Kömpöcpusztán már 1940 kora őszén munkatábor működött.¹⁷⁰ Így érthető, hogy 1944-ben erre, a már hasonló célra alkalmasnak bizonyult majorra esett a választás, miután a Kiskunmajsa belüli gettó tervét elvetették.

A gettóban őrzött zsidóknak Belányi Dezső kömpöci kereskedő¹⁷¹ szállított élelmiszert, természetesen a kiskunmajsai előjáróság engedélye, és a csendőrök felügyelete alatt. Mindez egy névtelen feljelentésből derült ki, melyet a szegedi rendőrkapitányságnak címeztek. A feljelentés 1944. július 25-én történt, amikor a zsidók már régen elhagyták a major területét. A vád Belányi Dezső ellen az volt, hogy a zsidóknak kiszállított élelmiszert a megállapított maximális áron felül adta, illetve, hogy angol híreket hallgat, és azokat a zsidók között hirdeti. Védelmére felhozta, hogy az élelmiszert, amit rendszeresen szállított a zsidóknak csak annyiban drágította meg, amennyi a kiszállítási költséget fedezte. Az angol hírek terjesztésével kapcsolatban pedig azt állította, hogy rádiója erre a célra nem alkalmas, és a zsidók között, ha akarta sem tudta volna terjeszteni a híreket, ugyanis az élelmiszer szállításakor nem léphetett be a gettó területére. A zsidók közül egy megbízott mehetett a bejárathoz átvinni a szállítmányt egy polgárőr kíséretében. Mivel Belányi Dezső kereskedő ellen egyéb terhelő bizonyítékot nem tudtak felhozni, a nyomozást leállították.¹⁷²

A zsidók a gettóba szállításukkor magukkal vihetek bizonyos mennyiségű élelmiszert, pénzt, ruhaneműt és vagyontárgyakat is. A csendőrök itt még „jól bántak velük”, a csendőrparancsnok és a főjegyző több alkalommal látogatást tett a gettóba. Azonban egy nap Kiskunhalasról és Szegedről újabb csendőrök érkeztek, akik már szigorúbban vették a zsidók őrzését. Különféle szolgáltatásokért – leginkább élelmiszer – fejében vagyontárgyaikkal fizettek a bérlőnek, tudhatjuk meg Fischhoff Anna visszaemlékezéséből.¹⁷³

Az V. (szegedi) csendőrkerület – melybe Kiskunmajsa község is beletartozott, mint a kiskunfélegyházi járás része – és a VI. (debreceni) csendőrkerület a IV. zónába tartozott.¹⁷⁴ Az ebbe a zónába tartozó zsidók sorsáról 1944. június 10-én, egy Szegeden tartott tájékoztató értekezleten próbáltak dönteni, ahol az is elhangzott, hogy a Kiskunmajsa - Kömpöcpusztán lévő zsidókat Szegedre kell szállítani.¹⁷⁵ Az értekezleten jelen volt Endre László és Bakó László is.

¹⁷⁰Ezt bizonyítja az 1940. szeptember 17-én, valamint az 1940. október. 3-án készült fénykép, mely a kömpöci majorban készült. *Forrás:* Paskuj fényképparchívum, Kiskunmajsa. Ld. Melléklet: 3. számú fénykép. Ifj. Belányi Dezső a vele készült interjúban – készítette Pap Eliza 2011. 02. 27. - megerősítette, hogy a képek a kömpöci major területén készültek. A forrás megbízható, mivel ő maga volt az, aki a második világháború után lebontotta a magtár és a kúria épületét.

¹⁷¹Az ő fia, ifj. Belányi Dezső, akivel az előbbi jegyzetben említett interjú készült.

¹⁷²BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 6088/1944.

¹⁷³Ld. Melléklet: 61. o.

¹⁷⁴1944-ben Magyarország területén tíz csendőrkerület működött. Ld. *Molnár*, 1995. 209. o. (Függelék). Magyarországot hat művelési zónára osztották fel. A szegedi V. csendőrkerületet – a debrecenivel együtt – a IV. művelési zónába sorolták, mint a Dunától keletre fekvő déli részt. Ld. erről bővebben: *Randolph L. Braham: A népiértés politikája*. Budapest, 1997. I. kötet. 557-558. o.

¹⁷⁵*Molnár*, 1995. 119. o.

Ezt az eseményt a major bérlője, Varga B. Ferenc is említi a vele készült interjúbán, továbbá az ezek után a zsidókat ért szörnyű megaláztatásokat is feleleveníti: *„Megtudtam, hogy tizedikén üt a zsidók órája. Hogy milyen formában, azt nem mondták. Tizedikén hajnalban húsz csendőr jött oda a majorba. A főhadnagy azt mondta: ... Ki az udvarra! ...adok maguknak fél óra öltözködési időt, de csak egy ruhát vegyenek föl, az értékeiket meg hozzák magukkal. ...Nem hagyták felöltözködni őket rendesen. A kastély körül bozontos rész volt, odadobálták a zsidók a pénzüket. ... Egy öregasszonyt meg kitettek a hordágyra, a feje alatt húsz ezer pengővel. ... Igen ám, de a húsz csendőrből mindenhová jutott. Meghallotta az egyik, lökte fel az asszonyt, vitte el a pénzt. Még a bozontból is kiszedték. Szóval, a csendőrök mindent összeszedtek. Mindenkit megzsébeltek, még a nőknek az ülepibe is belenéztek, bizony, azoknál nemigen maradt semmi.”*¹⁷⁶ Levéltári dokumentummal nem támasztható alá, de valószínűsíthető, hogy a bérlő már utólag tudott a 10-ei szegedi értekezletről, és ezért állíthatta, hogy ezen a napon vitték el a zsidókat a kömpöci gettó területéről.¹⁷⁷ A csendőrök sietősen összeszedték, majd kivitték a zsidókat a kisteleki állomásra, ahonnan vasúton a rókusi pályaudvar mellett lévő sportpályára szállították őket.¹⁷⁸ A szegedi értekezleten hozott döntésnek megfelelően június 16. és június 20. között 8617 zsidót vontak össze a Cserzy Mihály utcai téglagyár területén.¹⁷⁹ A zsidók itt nem sokáig maradtak, ugyanis az első deportáló transzport már június 25-én elhagyta a várost. Összesen három transzport indult el. A második, június 27-én, az utolsó pedig június 28-án gördült ki a rókusi pályaudvarról.¹⁸⁰ Az első vonatot 3199 fővel a kassai állomáson keresztül Auschwitzba irányították. A Szegedről június 27-én elindított vonathoz hozzácsatolták a Bácsalmásról előző nap indított „szállítmányt”, és mintegy 6000 fővel Auschwitz felé irányították. A vonatnak jelentős részét azonban (a szegedit teljesen) máig ismeretlen okokból Felsőzsolcánál lekapcsolták és Strasshof felé irányították, míg a többi vagon 2737 fővel Auschwitzba szállították. Az utolsó, június 28-án elindított vonatot 2400 emberrel Strasshofba irányították.¹⁸¹ Azoknak a zsidóknak, akik „szerencsés” módon Strasshofba kerültek, nagyobb esélyük volt az életbenmaradásra. Többségük túl is élte a borzalmas megpróbáltatásokat.¹⁸² A téglagyárban töltött időszakról, Auschwitz borzalmairól, valamint a szerencsés megmenekülésről részletesen beszámol Fischhoff Anna a vele készített interjúbán.¹⁸³

¹⁷⁶Varga Bürgés Ferencsel készített interjú. Új Kun-Majsa, 1999. augusztus 13. 11. o.

¹⁷⁷A zsidók elszállítása a gettó területéről valójában június 16. és június 20. között történt meg, a többi helység zsidóival együtt. Molnár, 2000. 105. o

¹⁷⁸A szegedi gettó felszámolása június 16-án vette kezdetét. Randolph L. Braham: A népiirtás politikája. Budapest, 1997. II. kötet. (a továbbiakban: Braham, 1997.) 693. o.

¹⁷⁹Apátfalva, Csanádpalota, Csongrád, Dunapataj, Ókéske, Földeák, Horgos, Kiszombor, Magyarcsanak, Pitvaros, Hódmezővásárhely, Szőreg, Újkéske, Szeged, Makó, Kiskunhalas, Kecel, Kalocsa, Kistelek, Kiskunmajsa, Kiskundorozsma, Szentés, Mindszent helységekből érkeztek ide zsidók. Braham, 1997. 694. o.

¹⁸⁰Molnár, 1995. 145. o.

¹⁸¹Uo. 148-149. o.

¹⁸²Braham, 1997. 695. o.

¹⁸³Ld. Melléklet: Fischhoff Anna visszaemlékezése. 59-69. o.

A kömpöci major bérlője, Varga Bürgés Ferenc és társai¹⁸⁴ ellen 1944 júliusában nyomozást rendelt el a Magyar királyi szegedi V. csendőrkerület. A leadott névtelen levél ügyében a kiskunmajsai csendőrőrs járőre vezette le a nyomozást, azzal a váddal, hogy a gettóban őrzött zsidóktól vagyontárgyakat tulajdonítottak el. Az ügy folyamán több tanút meghallgattak, akik elmondásukban többé - kevésbé igazolták, hogy ruha és ágyneműket, edényeket, és egyéb használati tárgyakat láttak a major bérlőjénél. Korom Istvánné vallomásában azt állította, hogy a major egyik alkalmazottja, Lódri Mihály 2000 pengőt talált a gettó területén, mely feltehetően a zsidóktól származott. A hallgatásért cserébe pedig Varga B. Ferenc 200 pengőt adott az alkalmazottjának. A bérlő az ellene felhozott vádak tagadta, a társai lakásán tartott házkutatás alkalmával a csendőrök nem találtak semmit, mely a zsidók vagyonából származhatna. A vizsgálatot végző csendőrök megállapították, hogy nem történt bűncselekmény, így a nyomozást lezárták.¹⁸⁵

Fischhoff Anna jól „körülírja” Varga Bürgés Ferenc jellemét, hogy milyen is volt a vele való kapcsolatuk, míg a gettóban tartózkodtak. Mindebből kiderülhet számunkra, hogy valójában mi is lehetett az igazság az ellene felhozott váddal kapcsolatban.¹⁸⁶

¹⁸⁴Gyurkovics Elek, Szabó Sándor, Zsikó Sándor. BKMÖL – kiskunfélegyházi fősolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 5777/1944

¹⁸⁵Uo.

¹⁸⁶Ld. Melléklet: *Fischhoff Anna visszaemlékezése*. 61. o.

A kiskunmajsai zsidóvagyon sorsa 1944-ben

1944. május 22-én a kiskunmajsai zsidókat otthonaikból a kömpöci gettóba hurcolták, és ezzel szinte egy időben kezdetét vette a „verseny” az ingó – és ingatlanjaik megkaparintására. A zsidóvagyon lefoglalására szigorú rendeletek vonatkoztak. A vagyontárgyakat elraktározták, de ugyanakkor a háborús viszontagságok miatt a raktárakat több esetben feltörték és kifosztották. Mindezek ismeretében talán nem meglepő, hogy azok a zsidók, akik túléltek a holokausztot és visszatértek, egykori otthonukban szinte nem találtak semmit.

1944. április 26-án a község elöljárója jelentést tett a főszolgabírónak, melyben engedélyt kért, hogy özv. Beck Gáborné, Beck Adolf és Beck Andor lezárt lakásait hatósági úton felnyithassa. Hivatkozott az 1600/1944. M. E. számú rendeletre¹⁸⁷, és a lakások mielőbbi felnyitását sürgette, az ott lévő esetleges vagyontárgyakból kifolyólag.¹⁸⁸

1944 nyarán, a kiskunmajsai zsidó lakások, üzletek, és raktárak iránt kérvények sora érkezett a főszolgabíróhoz. A legnagyobb kereslet az egykor zsidó tulajdonban lévő lakások iránt volt, de emellett jelentős érdeklődés mutatkozott az üzlethelyiségek iránt is. A kiutalási kérvényeket a kormány szigorúan szabályozta, és csak a legindokoltabb esetben, vagy a kiemelt fontosságú intézmények és személyek részesülhettek a zsidóvagyonból.¹⁸⁹ Ez Kiskunmajsán sem volt másként. Érdekes megjegyezni, hogy a feltárt dokumentumok azt bizonyítják, hogy az igények mindegyike eredménytelen volt, ugyanis a kérelmezők közül senki nem kaphatott zsidó üzletet.¹⁹⁰ Neumann Herman cipészüzlete több „érdeklődőt” is vonzott. Az üzletét 1944. június 1-jén vették sorozás alá,¹⁹¹ és adták át a pénzügyi szerveknek.¹⁹² Elsőként 1944. június 7-én B. Antal nyújtotta be igényét az üzlethelyiségre. A kiskunmajsai elöljáró igazolta a főszolgabíró felé, hogy az igénylő józan életű, ő maga is cipész iparral rendelkezik, letöltötte a katonaiidejét és ebből kifolyólag az egészségügyi állapota sem a legmegfelelőbb.

¹⁸⁷A M. Kir. Minisztérium 1600/1944. M. E. számú rendelete a zsidók vagyonának bejelentése és zár alá vétele tárgyában a következőket rendelte el: „Az ország területén lakó minden zsidó köteles a jelen rendelet hatálybalépésekor meglévő vagyonát az 1944. évi április hó 30. napjáig bejelenteni a lakóhelye szerint illetékes pénzügyigazgatóságnál...Bejelentés alá esik az egész vagyon, kivéve a személyes használatra szolgáló lakásberendezési, ruházati és háztartási tárgyakat. Az utóbb említett vagyontárgyak is bejelentés alá esnek, ha együttes értékük a 10. 000 pengőt meghaladja;...” Forrás: http://www.magyarzsido.hu/index.php?option=com_documents&view=detail&id=55 (A letöltés dátuma: 2012. 04. 01.)

¹⁸⁸BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 3535/1944.

¹⁸⁹Végső István–Simko Balázs: Zsidósors Kiskunhalason. Kisvárosi út a holokauszthoz. L'Harmattan, Budapest. 2007. (a továbbiakban: Végső–Simko, 2007.) 190. o.

¹⁹⁰BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 4889/1944. (Sz. Alajos kérte Fleischer Adolfné üzletének kiutalását).

Uo. 4484/1944. B. János Lázár József üzlethelyiségét kérte.

Uo. 4679/1944. Á. Lajos kérelme Lázár Józsefné lakóházára és üzlethelyiségre.

Uo. 6112/1944. V. Mátyás kérelme zsidó üzlet kiutalására.

¹⁹¹Miután öt és feleségét május 22-én a többi kiskunmajsai zsidóval együtt kiszállították a kömpöci gettóba.

¹⁹²BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 3705/1944.

Mindezek ellenére június 20-án a főszolgabíró mégis elutasította a kérelmet.¹⁹³ Ugyanezt az üzletet igényelte V. József cipésmester¹⁹⁴ és T. László¹⁹⁵ is, de utóbbi már az üzlet mellett a lakást is szeretne volna megkapni. Esetükben is elutasító válasz érkezett a főszolgabírótól. Ugyanakkor Neumann Herman lakását 1944. július 12-én kiutalták a Magyar Nemzeti Szocialista Párt kiskunmajsai szervezete részére, mely nemrégiben alakult K. Vilmos kiskunmajsai lakos vezetésével.¹⁹⁶ Erre a lakásra igényt tartott volna még Dr. N. M. orvos is, de kellő jogalap hiányában elutasították kérelmét.¹⁹⁷ Neumann Herman lakásának kiutalásával egy napon, dr. Molnár Lajos zsidó orvos lakásáról is végleges döntés született. Ugyanis dr. M. F. községi orvos kérelemmel fordult Cseh Gyula főszolgabíróhoz, hogy dr. Molnár Lajos zsidó orvos lakását orvosi rendelő céljára utalja ki számára. Kérését azzal indokolta, hogy az eddigi háza – fontos megemlíteni, hogy a levél megírásakor is zsidó házban lakott – nem megfelelő, rendelő és váróhelyisége nincs, ezért kérné a lakás azonnal kiutalását. A község előljárója a kérelmet teljes egészében pártolta, így 1944. július 13-án a főszolgabíró kérelmének helyt adott.¹⁹⁸ Majd 1944. októberében, amikor a Vörös Hadsereg Kiskunmajsára érkezett dr. Molnár Lajos házába a kommandó orosz parancsnoksága rendezkedett be. F. László zászlós, aki 1943. július 15-től teljesített katonai szolgálatot Kiskunmajsán, úgyszintén Dr. Molnár Lajos zsidó orvos házáat kérte kiutalásra maga, és családja részére. Levelében azt is hangsúlyozta, hogy ha az orvos házáat már korábban kiutalták, akkor bármely másik bútorozott zsidó lakás megfelel a számára. Mivel a lakást már korábban dr. M. F. kapta meg, az előljáró Fleischer Géza házáat ajánlotta, melyet a község, főszolgabírói engedéllyel 1944. augusztus 1-jén ki is utalt a számára.¹⁹⁹ Fleischer Géza házára igényt tartott továbbá G. Sándor,²⁰⁰ R. Szilárd²⁰¹ és Sz. Sándor²⁰² is, de kérésüket elutasították, mivel a lakást már kiutalták F. László zászlósnek.

Beck József lakása ügyében több igénylés is érkezett a főszolgabíróhoz. Elsőként U. Lajos nyújtotta be igényét a Beck - féle lakásra, de az 1944. június 27-ei határozat értelmében nem teljesítették kérését.²⁰³ Mindez P. Béla esetében sem volt másként, aki gyümölcskereskedés céljára szeretne volna Beck József lakását igénybe venni. A főszolgabíró július 25-én az ő igényét is teljesíthetetlennek ítélte.²⁰⁴ Majd P. Péter, a Magyar Királyi 7. gyalogezredbeli honvéd, aki jelenleg hadirokkant volt, kérte a lakás kiutalását, de mivel a lakás időközben a Magyar Királyi Csendőroros részére lett kiutalva, kérését tárgytalannak

¹⁹³BKMÖL – kiskunfélégyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 4886/1944.

¹⁹⁴Uo. 5159/1944.

¹⁹⁵Uo. 5082/1944.

¹⁹⁶Uo. 5444/1944.

¹⁹⁷Uo. 5330/1944.

¹⁹⁸Uo. 5676/1944.

¹⁹⁹Uo. 3958/1944.

²⁰⁰Uo. 4496/1944. Fleischer Géza lakása mellett Fleischer Adolfné lakására is igényt tartott.

²⁰¹Uo. 5969/1944.

²⁰²Uo. 4497/1944.

²⁰³Uo. 5203/1944.

²⁰⁴Uo. 5946/1944.

vették.²⁰⁵ Ezt követően a lakást szeptember 19-én ismét kiutalták B. Benjaminné részére, melyet október elejével vehetett igénybe.²⁰⁶

1944. július 12-én maga a kiskunmajsai elöljáróság nyújtott be lakásigénylést a község számára közellátási és népmozgalmi nyilvántartó hivatalok elhelyezése céljából. A község egyik legmódosabb özvegyének, Seiler Gyulánénak a házat kérte, melyet a főszolgabíró a hivatalnak bérbe is adott.

1944. május 30-án B. József, a kiskunmajsai csendőrség parancsnoka Fleischer Géza motorkerékpárját igényelte, melyet a tulajdonostól a kitelepítésük alkalmával elvettek. Az igénylő azzal az ürüggyel kérte a motorkerékpár igénybevételét, hogy a kitelepített zsidókat, és az őket őrző polgári őrköt minél sűrűbben, váratlanszerűen ellenőrizhesse. Emellett még kiutalásra kérte a már kitelepített Beck József lakásának egy részét is. Az üggyel kapcsolatban augusztus 1-jén született döntés, így mivel már a zsidókat elszállították, a motorkerékpár kiutalása tárgytalanná vált, ugyanakkor a kért lakás egy részét kiutalta számára a főszolgabíró.

Ezzel egy időben K. Pál fakereskedő segéd is igényét nyújtotta be Beck József lakására, továbbá üzlethelyiségére és fátelére is. Kérését azonban elutasították. Kiskunmajsa főjegyzője F. László levante körzetparancsnok részére kérte kiutalni Beck József lakásának egy részét. A főszolgabíró úgy határozott, hogy a Beck - féle házat felosztja a csendőrségparancsnok és F. László között.²⁰⁷

További három sikertelen lakásigénylést kell még megemlíteni, amikor is Beck Móric,²⁰⁸ Friedmann Ferenc²⁰⁹ és Markovics Manó²¹⁰ lakására nyújtottak be igényt. A főszolgabíró indokolatlannak tartotta a kérvényeket, így a kiutalások nem történtek meg.

A lakásigénylések között két raktárhelyiség kérelem ismeretes, melyek, szemben az üzlethelyiségekkel, kiutalásra kerültek. Sz. Ferenc kiskunmajsai terménykereskedő, Futura bizományos, Fleischer Géza házában lévő három raktárhelyiség kiutalását kérelmezte, mondván, hogy az ő raktára már megtelt. A véghatározat értelmében 1944. augusztus 24-én kiutalták számára a raktárhelyiségeket.²¹¹ G. István, hasonlóan Futura bizományos, Markovics Manó raktárhelyiségét igényelt napraforgó és tökmag tárolás céljára. Emellett lakása kiutalását is kérelmezte, melyet hasonlóan a raktárhelyiséghez, augusztus 23-án megkapott.²¹²

Láthatjuk, hogy a zsidó üzlethelyiségeket nem kerültek kiutalásra. Kormánybiztosi utasításra, a főszolgabíró 1944 szeptemberében valamennyi község elöljáróságától *„a zsidók lezárt üzleteiben lévő áru és anyagkészlet, valamint berendezési és felszerelési tárgyak értékesítése tárgyában”* jelentést kért a községe területén lévő zsidó üzletekről, melyek az említett utasítás hatálya alá tartoznak. A főszolgabíró

²⁰⁵Uo. 6010/1944.

²⁰⁶Uo. 7167/1944.

²⁰⁷Uo. 4633/1944.

²⁰⁸Uo. 5207/1944.

²⁰⁹Uo. 6031/1944.

²¹⁰Uo. 6074/1944.

²¹¹Uo. 6004/1944.

²¹²Uo. 6532/1944.

emellett az értékesítési bizottságok felállításáról is rendelkezett. 1944. szeptember 6-án a kiskunmajsai előjáró nyolc zsidó üzletről tett jelentést, mely a rendelkezés tárgya alá tartozott.²¹³

Ahogy láthattuk, valójában csak kiemelt fontosságú személyek és intézmények részesülhettek a zsidók vagyontárgyaiból, így többek között a Magyar Nemzeti Szocialista Párt kiskunmajsai szervezete, a Magyar Királyi Csendőror, Szülőotthon, Zöldkeresztes Védőintézet, a községi közellátási és népmozgalmi nyilvántartó hivatalok, Futura bizományosok, F. László levente körzetparancsnok, B. József csendőror parancsnok és dr. M. F. községi orvos.

Faludi Sándorné Turcsányi Ilona így emlékszik vissza a történetekre: „Volt a családnak egy kocsisa, aki miután a Fleischer családot elhurcolták, összeszedte a házbútorait, stráfkocsira pakolta, hogy másnap elvigye a Bácskába elcserélni kukoricára, hogy a lónak legyen mit enni. Férjem, Fleischer Sándor, 1945. márciusában tért haza a munkaszolgálatból, aki meglepte őket előző este, így nem ment el a házbútor. De hát így bántak mindennel. Röviden, aki bírta, az marta, főleg a községiek, a Patrik Pali, aki a községházán végrehajtó volt.”²¹⁴

Később a különféle vagyontárgyaikat; lábasokat, édesanyjuk kötényét, stafírungot, szétszórva az ismerősöknél, szomszédoknál látták újra. Az maradt meg, amit Fleischer Sándor megtalált a stáfkocsin, továbbá az, amit Ruskó néni, – Fleischer Sándor dajkája volt, – megmenekített, gyertyatartókat, vekkert, mozsarat, kávédarálót, fényképeket. „A nagyapám hagyatékából, – melynek jegyzőkönyvét egy árverésen találtam meg, – amikor már hivatalosan írták össze a megmaradt zsidóvagont 16 üres tollas zsák maradt meg. Hivatalosan ennyi maradt.”²¹⁵

²¹³Uo. 7021/1944. 1 fűszerkereskedés berendezési tárgyai és árukészlete, 1 trafiküzlet berendezése, 4 toll és nyestertermény kereskedés üzleti berendezései, 1 cipésmester és cipőkereskedő üzleti és műhelyi berendezéstárgyai, 1 textilkereskedő üzleti állványai.

²¹⁴Faludi Sándorné Turcsányi Ilonával készült interjúból. Az interjút Pap Eliza készítette. (2011. 04. 13.)

²¹⁵Faludi Évával készült interjúból. Az interjút Pap Eliza készítette. (2011. 04. 13.)

Felelősségre vonások, népbíróági perek

A második világháborút követően az általános európai gyakorlattal összhangban Magyarországon is sor került a háborús és népellenes bűntetteket elkövetők felelősségre vonására. A népbíráskodásról szóló 1945. január 25-én, valamint április 27-én kelt 81/1945. M. E. ill. 1440/1945. M. E. sz. kormányrendeletek 1945. szeptember 16-án emelkedtek törvényerőre az 1945. évi VII. törvénnyel. *„Már a népbíróági törvény első paragrafusa leszögezi, hogy a háborús bűnösöket akkor is felelősségre lehet vonni, ha tettük elkövetésekor cselekedetük nem minősült bűntettnek.”*²¹⁶ A népbíróság hatásköre kiterjedt miniszterekre, a fegyveres testületek tagjaira, a polgári egyénekre, továbbá állampolgárságtól függetlenül a Magyarországon elfogottakra és a magyar államnak kiadott személyekre. A népbíróságon a következő büntetéseket szabhatták ki: halál, fegyház, börtön, fogház, internálás, vagyonek kobzásig terjedő pénzbüntetés, állásvesztés vagy foglalkozástól való eltiltás, valamint a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése.²¹⁷

A Kiskunmajsán elkövetett tetteikért felelősségre vont személyek ügyét a Kecskeméti Népbíróságon tárgyalták, amely 1945. március 26-án kezdte meg működését.²¹⁸ Fontosnak tartom megemlíteni, hogy a világháború után Fischhoff László – aki testvéreihez hasonlóan munkaszolgálatos volt a második világháború idején – a Magyar Államrendőrség Kiskunfélegyházi Kapitányságán dolgozott, mint politikai nyomozó, így a jegyzőkönyvekben mindenhol az ő aláírása szerepel.

Időrendi sorrendben az első népbíróági ítélet népellenes bűntett elkövetése vádjával 1945. augusztus 28-án Niedermayer Kálmán²¹⁹ ellen folytatta le a Kecskeméti Népbíróság. Niedermayer ellen az volt a vád, hogy 1944-ben olyan kijelentéseket tett, miszerint 1. „ahányszor az angolok jönnek bombázni, annyszor tízezer zsidót kell legyilkolni.” 2. „miért nem döglenek meg valamennyien ezek a zsidók, miattuk kell hónapok óta az irataim után szaladgálni.” 3. „nem magyarosítom meg a nevemet, mert a német névnek mindig hasznát vehetem.” 4. „hirdette a vádlott a német győzelmet és mindezekkel kényszerű szükség nélkül, a nép és demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött.” A vádlott a nyomozás során nem ismerte el bűnösségét, a főtárgyalás alkalmával is kijelentette, hogy nem érzi magát bűnösnek az ellene felhozott vádakban. Tagadta, hogy a zsidókkal kapcsolatban bármikor is hasonló kijelentéseket tett volna. A főtárgyaláson kihallgatott tanúk: Turcsányi János, Fleischer Sándor, és Fischhoff Sándor – Fischhoff László testvére – a vádlottra nézve terhelő vallomást tettek. Ugyanakkor Turcsányi János vallomását semmisnek tekintették, mivel a vallomása nem egyezett meg a nyomozás során felvett jegyzőkönyvvel. Fleischer Sándor tanú vallomását is megkérdőjelezték, mivel a kérdéses időben munkaszolgálaton volt,

²¹⁶Karsai László–Molnár Judit: A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt. 1956-os KHT, Budapest. 2004. 21. o.

²¹⁷Forrás: <http://bfl.archivportal.hu/id-1160-nepbirosagok.html> (a letöltés ideje: 2011. április 21.)

²¹⁸Forrás: <http://www.forrasfolyoirat.hu/1002/rigo.pdf> (a letöltés ideje: 2011. április 21.)

²¹⁹Niedermayer Kálmán felekezeti tanító volt Kiskunmajsán.

így csak levélből és hallomásból értesülhetett az itt folyó dolgokról. Fleischer Sándor tanú pedig csak a zsidókkal kapcsolatos állítólagos kijelentéseiről tudott a vádlottnak. Így végül a vádat a megfelelő tanuk hiányában semmisnek vették, a bíróság augusztus 28-án felmentette Niedermayer Kálmán tanítót.²²⁰

A Kecskeméti Népbíróság következő kiskunmajsai szereplője Mattyasovszky Vilmos volt, aki az 1940-es években a község közellátási ügyeiért felelt.²²¹ A per során több tanút is kihallgattak, akik egybehangzó véleménnyel viseltettek a vádlott iránt. Balog Károly tanú elmondása szerint 1943 nyarán személyesen ment be a közellátási hivatalba, hogy gabona kiutalási jegyét kikérje az éhező családjának. Kérését azonban elutasította, és a következő szavakkal illette Balog Károlyt és feleségét: *„Maga is a község nyakán akar élőködni! Ha enni akar, a családját küldje legelni. Takarodjanak ki innen, mert nem bírom már ezt a bűdös paraszt szagot.”* Túri Benőné is hasonló bánásmódban részesült, aki úgyszintén 1943 nyarán lisztjegyért folyamodott a községhez. *„Takarodj ki innen piszkos kommunista! Menjen és pányvázza ki gyerekeit és legeltesse őket.”*

Bera László és Hornyák János, a további két tanú is egybehangzóan igazolta Mattyasovszky Vilmos rideg bánásmódját, melyet velük szemben tanúsított. 1945. június 20-án elkészült a jegyzőkönyv, melyben a vádlott úgy nyilatkozott, hogy amit jogosnak ítélt azt kiadta, amit pedig nem azt megtagadta. Mattyasovszky Vilmosról tudni kell, hogy 1940-ben vette át a kiskunmajsai Közellátási Hivatal vezetését, mely tisztséget 1944. őszéig viselt, amikor is a háború következtében elmenekült Kiskunmajsáról. Mindezért őt a népbíróság 3 évi börtönbüntetésre, és politikai jogai gyakorlásának 10 évi felfüggesztésére ítélte 1945. október 19-én. A letartóztatottat 1946. április 16-án átszállították a budapesti Országos Gyűjtőfogházba, ahol ő maga kérte a szabadlábra helyezését. Az ügy mindezzel nem zárult le, ugyanis 1947. július 10-én²²² Beck Mór kiskunmajsai zsidó kereskedő „védőbeszédet” mondott Mattyasovszky Vilmosért. Nyilatkozatában elmondta, hogy a vádlott mindvégig jól bánt a zsidókkal, olyannyira, hogy az alispán parancsa ellenére kiadta családjának a cukorjegyet, édesanyjának pedig az aggoknak járó pótgjegyet, valamint, hogy 1943-ban a hatósági úton beköltöztetett Kuszli Jánost az ő segítségével sikerült a lakásból kitenni. Ezt követően Mattyasovszky Vilmost 1947. július 26-án felmentették, két nap múlva a váci fegyintézet szabadlábra helyezte, és visszatérhetett Kiskunmajsára. Mattyasovszky Vilmos esetében érdemes megemlíteni, hogy valószínűsíthetően ártatlanul ülte le azt a két éves börtönbüntetését is, mely alól 1947. július 26-án felmentették.

A következő pert ifj. Hunyadi József örvezető ellen indította a kecskeméti népbíróság, azt követően, hogy Bálint László kiskunfélegyházi lakos feljelentést tett vitéz Halász Ferenc és társai ellen.²²³ Vitéz Halász Ferenc volt a 114. vasútépítő munkásszázad parancsnoka, aki Bálint László

²²⁰BKMÖL – XXV. 18. A Kecskeméti Népbíróság iratai. Nb. 294/1945.

²²¹Uo. 293/1945.

²²²Beck Mór nem tudott megjelenni az I. fokú tárgyaláson tanúként, mert a deportálásból Kiskunmajsára csak akkor tért vissza, amikor Mattyasovszky Vilmost már elítélték. *Forrás:* Uo.

²²³Uo. 508/1945.

elmondása szerint, mikor átvette a századot, kijelentette, hogy mint Endre László barátja az ő szellemében fogja vezetni a századot. Továbbá becsmérelte a magyar hadsereget, dicsőítette a németeket, és azon fáradoztak, hogy minél hamarabb német kézre juttassa a századot, és ezt véghez is vitte. Hű kiszolgálója volt Halmos János főhadnagy, aki többször megütötte a munkaszolgálatosokat. Mielőtt a századot átadták volna a nyilasoknak, vitéz Halász Ferenc összeszedte a munkaszolgálatosok értékeit, amit ezután megtartott magának.²²⁴ Bálint László vallomásából még egy érdekes dolgot tudhatunk meg egy kiskunmajsai polgárról, Zsidó Péterről. „Ugyan ilyen németbarát volt még, magyar és népellenes szellemben működött velük együtt Zsidó Péter kiskunmajsai őrmester és Papp Dezső újkécskei lakos.”²²⁵ Valójában Papp Dezső a vallomásában, melyet 1945. szeptember 27-én jegyzőkönyveztek, említi Hunyadi József nevét. Elmondása szerint szuronnyal az egyik munkaszolgálatos karjába szúrta, és nyilas karszalagot használt annak ellenére, hogy a században ez meg volt tiltva. Hunyadi Józsefet 1945. szeptember 29-én hallgatták ki a kiskunmajsai rendőrségen, ahol a következőket mondta el: „1944. április 4-én vonultam be Kiskunfélegyházára a 114. vasútépítő munkásszázadhoz, mint keretlegény. Őrvezetői rangban teljesítettem szolgálatot. Hamarosan áthelyeztek bennünket Csengerbe. Vitéz Halász Ferenc volt a századparancsnokom. Határozottan tagadom, hogy én a századparancsnokomnak, és felelőségének bizalmas embere lettem volna, már csak azért sem, mert többször meg lettem büntetve a századparancsnokom által. Halmos főhadnagy többször megszigorított bennünket, mert nem bántunk elég durván és keményen a munkaszolgálatosokkal. Azt mondta többek között, hogy ezeket keményen kell fogni, ezek nem emberek, hanem zsidók. Györök Gyula hadnagy sok esetben tartott önhatalmúlag a munkaszolgálatosoknak csuklógyakorlatokat, munka után. És ezeket a gyakorlatokat velem, és még egy pár kerettel hajtatta végre. ...Beismerem azt, hogy több ízben nyilas karszalagot hordtam a századnál, habár...ez meg volt tiltva. Továbbá beismerem, hogy anyagi ellenszolgáltatásért több munkaszolgálatosnak engedményeket biztosítottam.”²²⁶

A kecskeméti Népügyészségen felvett jegyzőkönyvben olvashatjuk, hogy tagadta Papp Dezső elmondását, hogy szándékosan szúrta volna meg szuronnyal az egyik munkaszolgálatost, azt állította, hogy ez csupán egy véletlenszerű baleset volt. Végül 1945. október 24-én a Népügyészség elrendelte Hunyadi József előzetes letartóztatását. A Kecskeméti Népbíróság több tanút is berendelt kihallgatásra. Akik tanúskodtak, így például Réti (névváltoztatása előtt: Rosenfeld) László is, a kecskeméti népbíróságnak elmondta, hogy se vele, se bajtársaival szemben nem tanúsított rosszindulatot. A tanúk²²⁷ egybehangzó véleménye alapján a Kecskeméti Népbíróság 1946. május 25-én meghozta Hunyadi József ügyében a végső határozatot, mely értelmében a háborús büntett vádja alól felmentette.

²²⁴Papp Dezső keretlegény vallomásából. A jegyzőkönyvet 1945. szeptember 27-én az újkécskei rendőrségen. Uo.

²²⁵Bálint László vallomásából. Uo.

²²⁶Uo. 455/1945.

²²⁷Molnár István, Györök Gyula, Seres János, Simon Pál, Csenki Károly. Vallomásukban az állt, hogy Hunyadi József „gyengén”, vagyis emberségesen bánt a munkaszolgálatosokkal, többek között, ha kiment a városba, magával vitt egy-két munkaszolgálatost, hogy tudjanak vásárolni. Forrás: Uo.

Időben a negyedik tárgyalást 1946. március 21-én Csábi Mihály ellen folytatta le a Kecskeméti Népbíróóság. 1945 novemberében az ügyben felsorakoztatott tanúk – Ádám József, Beck Miklós, dr. Járdánházy József, Horváth József, Pajtényi Sándor, és Sebők Károly kihallgatása megtörtént. Ádám József a kiskunfélegyházi kapitányságon tett vallomásában kijelentette, Csábi Mihály a *Kunsági Hírlap* felelős szerkesztőjeként 1938 szeptemberében egy Róka nevű hadnaggyal megalapította Kiskunmajsaán a Magyar Fajvédő Egyesületet.

Beck Mór 1945. november 29-én tett vallomásában igazolta, hogy Csábi Mihály szervezte meg a Rongyos Gárdát, aki erősen jobboldali beállítottságú volt. A háború továbbfolytatása mellett az újságok hasábjain az orosz hadsereg ellen uszította a népet. Gyimes János ugyanezen a napon tett vallomásából kiderül, hogy ő és társa egy jelvényt vett Csábi Mihály vádlottól, aki a következőket mondta a jelvény átadásakor: „*Ezt a jelvényt minden jó magyar embernek meg kell vennie, mely a Magyar Faját igazolja.*” Emellett vallomásában elmondta, hogy 1938. szeptember 24-én bevonultatták a Rongyos Gárdába, és hallomásból tudja, hogy a vádlott a gárdába beszervezett emberek után vérdíjat kapott.

Egy másik tanú, dr. Járdánházy József gyakorló ügyvéd mindezekon felül azt vallotta, hogy Csábi Mihály faji gyűlöletet terjesztett, jobboldali beállítottságát pedig bizonyítja, hogy Csucs József állomásfőnök, Horváth József polgári iskolaigazgató, valamint Pogány József kiskunmajsai főjegyző, – aki a gettózásban részt vett – köreiben mutatkozott. Gyimes János november 29-ei vallomását nagyban alátámasztotta Sebők Károly vallomása, aki úgyszintén Csábi Mihály, a Felvidék visszacsatolása ügyében való toborzásáról vallott.

Mogyorósi Lőrinc nyomozati jelentésében olvasható, hogy pontosan milyen vádpontokat is fogalmaztak meg Csábi Mihály, a *Kunsági Hírlap* felelős szerkesztője ellen: 1. A felszabadító Vörös Hadsereg ellen agitált. 2. *Kunsági Hírlapban* a háború további folytatása mellett uszította a népet. 3. Többször hangsúlyozta, hogy a német hadsereg legyőzhetetlen. 4. A hírlapban annak ellenére, hogy nem politikai hetilapként jelent meg, mégis túlszárnyalta bármelyik budapesti nagy újságot. 5. 1938 nyarán egy Róka nevezetű hadnaggyal megalapította a Rongyos Gárdát. 6. 1942-1944-ig terjedő időszakban a *Kunsági Hírlap* című hetilap felelős szerkesztőjeként eltűrte, hogy Csucs József állomásfőnök az újságban a háború fokozottabb mértékben való folytatására irányuló cikkeket írjon.

Csábi Mihály a vallomásában elismerte, hogy a *Kunsági Hírlap* erősen jobboldali politikával foglalkozott a mindenkori kormánynak megfelelően. Továbbá, hogy újsága az utóbbi időben erősen foglalkozott a zsidósággal, és ezeket „V” és „M” jelzéssel Csucs József írta, ugyanis ő 1942-1944-ig katonai szolgálatot teljesített, így az ő távollétében írhatták a zsidókkal szembeni izgató cikkeket. Tagadta, hogy a Rongyos Gárdában vezető szerepet töltött be, vagy, hogy tagja lett volna, állítása szerint csupán az alakuló ülésén vett részt. Tagadta, hogy a zsidók internálásában bármikor is részt vett volna. Csucs Józsefet tette felelőssé a cikkeik megírásáért. Elmondása szerint, amikor 1944. augusztus 25-én hazatért, az újság megjelenését azonnal leállította.

1946. március 21-én, a főtárgyalás napján Beck Mór nem tudott megjelenni tanúként. Dr. Járdánházy József, mint gyakorló ügyvéd tanúskodott Csábi Mihály ellen, és határozottan kiállt korábbi vallomása mellett. „*A lap jobboldali, ő maga antiszemita, de nem volt szélsőséges nyilas.*” – tette hozzá a korábbi vallomásához. Lényeges, hogy a per során a tanúk a korábbi vallomásukon módosítottak, legjobban dr. Járdánházy József tartotta magát a korábbi álláspontjához.

Végezetül Csábi Mihály ügyében a Magyar Köztársasági Elnök hozta meg a véghatározatot, melynek értelmében a vádlottat 1948. január 31-én felmentették. A Budapesti Népbíróóság a további eljárást Csábi Mihály személye ellen megszüntette.²²⁸

Az említett Csábi Mihály perén kihallgatott tanút, Horváth Józsefet szintén beidézte a Kecskeméti Népbíróóság fasiszta propaganda vádjával. A vádlott a község polgári iskolájának igazgatója és egyben tanára volt. Mogyorósi Lőrinc nyomozati jelentésében megállapította, hogy a nevezett a zsidóság ellen agitált, és a német fasizmust élte. Mindezt Pajthényi Sándor, Antus András és többek társaságában tette. A beszélgetés során elhangzottakat, így a németek intézkedéseit, a zsidók deportálását Pajthényi és Antus nem helyeselte, azonban a vádlott, Horváth József, aki tagja volt a Nemzeti Egység pártjának magáénak vallotta.

Antus András vallomásában elmondta, hogy 1944 nyarán egy vacsora alkalmával, – mely Ungvári László postamester lakásán volt – ahol jelen volt a vádlott és felesége, Pajthényi Sándor és még többen, az aktuális politikai kérdések megvitatásra kerültek. Voltak köztünk, akik elítélték a magyar kormány állásfoglalását, amit a zsidósággal szemben tanúsítottak, de vallomásában nem utalt a vádlott valószínűségére. Utalt vallomásában arra, hogy a vádlott felesége német származású, és arra, hogy német újságokat, így például a *Deutscher-t*, és az *Allgemeine Zeitung*-ot járatják. Egyébként vallomásában a vádlottra nézve terhelőt nem mondott.

A másik vádlott, Pajthényi Sándor vallomásában igazolta, hogy a vacsora alkalmával szó esett a zsidók üldözéséről. „*Erre a vádlott talán így felelt: Talán túlzások ezek!*” A legnagyobb kérdés az volt, hogy mindez hogyan szivároghatott ki, hiszen ez egy szűk baráti kör volt csak jelen a vacsorán. A tanúk között jelen volt még dr. Szent-Iványi András, aki szociális gondolkodású emberként tartotta számon Horváth Józsefet. Vallomása szerint az összes kiskunmajsai zsidóval jó viszonyt ápolt, ugyanakkor a nyilasokat és a nemzeti szocialistákat komolytalannak tartotta. Továbbá kijelentette, hogy 1944 márciusa után a németeket is rendkívül gyűlölte, miután bábkormányt alakítottak Magyarországon.

Pajthényi Sándor egy következő vallomásában már más szemszögbe helyezte a vádlottat. „*Horváth József az ellenkező álláspontot foglalta el a vacsorán, részben helyeselte a fasiszta rendszer álláspontját.*” A főtárgyaláson Pajthényi megváltoztatta vallomását, és Antushoz hasonlóan azt állította, hogy a vádlott semmi olyat nem tett vagy mondott, mely a zsidóság deportálását helyeselte volna. A

²²⁸Ebből a népbíróósági dokumentumból nem derül ki, hogy Csábi Mihály ügyét miért terjesztették a Magyar Köztársasági Elnök elé. BKMÖL – XXV. 18. Nb. 18/1946.

többi tanú nem jelent meg a tárgyaláson, így további bizonyítékokat nem tudtak felsorakoztatni a vádlott bűnössége vagy ártatlansága mellett.

Ezek után a Kecskeméti Népbíróság 1946. március 6-án felmentette Horváth József kiskunmajsai iskolaigazgatót.²²⁹

A kiskunmajsai zsidóság tragédiájáért a helyi szinten leginkább felelős személyek, így főként Pogány József – aki mint tudjuk részt vett a zsidók kitelepítésében – felelősségre vonása nem történt meg a Kecskeméti Népbíróságon. A bíróság elé állított kiskunmajsai polgárok közül, ahogyan láthattuk, egyedül Mattyasovszky Vilmost ítélte el a Kecskeméti Népbíróság, feltehetően ártatlanul.

²²⁹BKMÖL – XXV. 18. Nb. 33/1946.

A holokauszot túlélő majsai zsidók élete

A deportálásból,²³⁰ valamint a munkaszolgálatból a helybeli zsidók kevesebb, mint fele tért vissza Kiskunmajsára. Többségük munkatáborokban és az auschwitz-birkenai gázkamrákban lelte halálát. Ezzel szemben a Kiskunmajsával szomszédos településen, Kiskunhalason, a zsidóság nagyobb része túlélte a vészkorszakot, ami annak köszönhető, hogy a Szegedről deportáltak körülbelül felét Strasshofba szállították, és nem az auschwitzi megsemmisítő táborba.²³¹

Kiskunmajsa főjegyzőjének 1945. október 20-ai kimutatásból, mely a Kiskunmajsára hazatért deportáltak neveit tartalmazza, megtudhatjuk, hogy Krausz Salamon, Fleischer Albert, Sugár Ferencné, Markovics Magdolna, Markovics Vera, és Fleischer Klára túlélte a holokauszot.²³² Erre a listára nem került fel többek között Fischhoff Anna, annak ellenére, hogy 1945 nyarán már hazatért.²³³ Somodi Henrietta 21 főt említ, akik a második világháború után visszatértek Kiskunmajsára.²³⁴ Az eddigi kutatások ugyanakkor azt támasztják alá, hogy a 21 főnél valamivel több személy élte túl a holokauszot.²³⁵

1945 és 1946 folyamán további túlélők neveivel találkozhatunk. Többen iparjogosítványuk újbóli kiadásáért folyamodtak a kiskunfélegyházi járás főjegyzőjéhez. Fischhoff László, aki a háború idején három testvérével, Imrével, Istvánnal és Sándorral együtt munkaszolgálatos volt. 1945. június 2-án iparendély kiadását kérte toll – bőr – gyapjú – baromfi – és gyümölcskereskedésre, melyet szeptember 4-én meg is kapott a járás főjegyzőjétől.²³⁶

Beck Andor a munkaszolgálatból hazatérve 1945. augusztus 23-án kérelmet nyújtott be a járás főjegyzőjének, hogy az ügyében 1942 szeptemberében hozott véghatározatot²³⁷ helyezze hatályon kívül, utalva a 200/1945. M. E. rendelet 9.8-ára, mely kimondja, hogy minden zsidó ingóságot az eredeti tulajdonosának vissza kell adni. Mindezek ellenére a véghatározatban úgy rendelkezett a járás főjegyzője, hogy az 1942. szeptember 15-én kelt határozatot nem helyezi hatályon kívül, annak ellenére

²³⁰Kiskunmajsáról 1944. május 22-én 75 főt szállítottak a kömpöci gettóba. Ezen felül voltak, akiket különböző „vétségek” miatt internáltak, és olyanok is, akik munkaszolgálati idejüket töltötték.

²³¹*Végső-Simko*, 2007. 233. o.: Kiskunhalasról 506 zsidó személyt deportáltak. A vészkorszakot 332 fő élte túl. A város zsidóságának teljes vesztesége a 80 fő elhunyt munkaszolgálatossal együtt 264 fő.

²³²BKMÖL – kiskunfélegyházi főjegyző iratai. XXI. 107. B. 1092/1946. Ld. Melléklet: 6. számú dokumentum.

²³³Hasonlóan a deportálásból hazatért Krausz Mária, Molnár János, Molnár Katalin, Schwarcz Teréz.

²³⁴*Somodi*, 2001. 133. o.

²³⁵Beck Andor (munkaszolgálat), Beck Mór (munkaszolgálat), Beck Zsuzsa, Fischhoff Anna (Auschwitz), Fischhoff Imre (munkaszolgálat, Komázi), Fischhoff László (munkaszolgálat), Fischhoff Sándor (munkaszolgálat, Komázi), Fleischer Albert (Dachau), Fleischer Klára (Auschwitz), Fleischer Sándor (munkaszolgálat), Krausz József (munkaszolgálat), Krausz Mária, Krausz Salamon, Lázár Adolf (munkaszolgálat), Markovics József (munkaszolgálat), Markovics Magdolna (Auschwitz), Markovics Vera (Auschwitz), Molnár János, Molnár Katalin (Mauthausen), Somogyi Ferenc, Sugár Ferencné, Schwartz Endre (munkaszolgálat, Ódörög), Schwarcz Teréz (Auschwitz), Wimmer Erzsébet – 24 fő.

²³⁶BKMÖL – kiskunfélegyházi főjegyző iratai. XXI. 107. B. 1713/1945.

²³⁷7190/1942. kig. számú rendelet, mellyel kötelezték Beck Andort, – miután 1942 elején szabadult az internálásból – hogy a kiskunmajsai telephelyén zár alá vett bornagykereskedésének felszerelési tárgyait szeptember 24-ig adja át Kürti Kálmán kiskunmajsai bornagykereskedőnek.

sem, hogy Beck Andor az augusztusi fellebbezésében megírta, hogy a házán kívül semmilye sem maradt,²³⁸ pedig egykor egyike volt az itteni legtekintélyesebb kereskedőknek.²³⁹ Ezzel egy időben, 1945 júniusában, borkereskedésre érvényes iparengedélye mellett kérvényezte, hogy jogosítványát terjesszék ki magvak, őrlemény és gyapjú kereskedésére is.²⁴⁰ Hogy az erre szóló iparengedélyt megkapta-e, itt nem derül ki, mivel az igazoló véghatározatot a dokumentum nem tartalmazza. Azonban a kiskunmajsai iparosok és kereskedők 1946. júliusi névsorában már szerepel Beck Andor neve, mint termény és borkereskedő, ami azt igazolja, hogy iparengedélyét terménykereskedésre kibővítvé megkapta a kiskunfélegyházi főjegyzőtől.²⁴¹

Lázár Adolf iparjogosítvány kiállítását kérte fűszer és kiskereskedésre, melyet 1945. szeptember 3-án megkapott, ugyanis a Nemzeti Bizottság a jogosítvány kiadását indokoltnak vélte.²⁴² Beck Andorral ellentétben az ő neve nem szerepel a kiskunmajsai iparosok és kereskedők 1946. júliusi névsorában.

Sugár Ferencné a férje nélkül tért haza Auschwitzből, fiai pedig a munkaszolgálatban lelték halálukat. A háború után nem költözött el Kiskunmajsáról, továbbra is a községben élt, folytatva nyertermény és gyümölcs kereskedését, melyet a zsidótörvények miatt szüneteltetnie kellett. A kiskunmajsai iparosok és kereskedők 1946. május 25-ei listáján szerepel még Beck Mór borkereskedő és Krausz Mária terménykereskedő neve, akik szintén a háború előtt üzött iparukat folytatták. A május 29-ei kimutatásban Fischhoff Imre gyümölcskereskedő, majd a július 7-ei kimutatásban Markovics József fűszerkereskedő neve bukkan fel.²⁴³

Mindez azt bizonyítja, hogy a megmaradt zsidóság lassan ismét kezdett bekapcsolódni a község gazdasági életébe. Ugyanis azok, akik a zsidótörvények életbe lépése előtt kereskedelemmel foglalkoztak, újból kiváltották a korábban visszavont iparengedélyüket. De volt olyan, aki a közéletben is jelentős, a község későbbi életére nagy hatással bíró szerepet töltött be. Ilyen volt a néhai Fleischer Sándor is, aki 1949-ben megalapította Kiskunmajsán az első ipari létesítményt, a gépjavító állomást, és ő lett hamarosan a gépállomás igazgatója is. E mellett politikai nyomozóként is dolgozott, amit egy 1945-ös levéltári irat bizonyít.²⁴⁴ Fischhoff Imre kereskedő fogyasztási ellenőrként, a munkaszolgálatból hazatérő, Fischhoff László pedig politikai nyomozóként, valamint képviselőtestületi tagként dolgozott.²⁴⁵

A háború után azonban többen elköltöztek, vagy kivándoroltak Izraelbe, ugyanis nem volt Kiskunmajsán akkora ösztönző erő, mely a maradásra sarkalhatta volna a hazatérő zsidóságot. Az 1949. évi

²³⁸Szülőotthon céljára utalták ki. A háború után kisebb – nagyobb károkkal, de végül visszakapta azt, hasonlóan Beck Mórhoz, akinek a házában a Zöldkeresztes Védőintézet működött.

²³⁹BKMÖL – kiskunfélegyházi főjegyző iratai. XXI. 107. B. 2830/1945.

²⁴⁰Uo. 1813/1945.

²⁴¹Uo. 963/1946.

²⁴²Uo. 2401/1945.

²⁴³Uo. 963/1946.

²⁴⁴BKMÖL – XXII. 349. Kiskunmajsai község. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1175 kig./1945.

²⁴⁵BKMÖL – XXII. 349. Kiskunmajsai község. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1945-1946

népszámlálás²⁴⁶ százalékos adatai is azt támasztják alá, hogy a holokausztot túlélő zsidók nagy része végleg elhagyta a községet. 1949-ben Kiskunmajsa 15. 668 fős lakosságának döntő többsége, azaz 98, 1%-a római katolikus vallású volt, ezzel szemben a zsidók számaránya csupán 0, 1 %-ot tett ki. Ez az adat az évek múlásával tovább csökkent, olyannyira, hogy jelenleg már nem élnek izraelita vallásúak a városban. Nem szerveződött újjá a hitközség, szemben a már említett Kiskunhalassal, de ugyanakkor 1945-ben újjá alakult a Zsidó Tanács, melynek létrehozását csak úgy engedélyezte az előljáróság, hogy ha a működését szigorúan a köztörvényekkel összhangban fejti ki. A községvezető kijelentette, hogy a zsidó vagyonok sorsát minél hamarabb rendezni kell, így az ügy érdekében felvette a kapcsolatot Molnár Jánossal,²⁴⁷ aki húgához hasonlóan hazatért a deportálásból. Molnár János úgy döntött, hogy a Seiler, Molnár és Beck József családok²⁴⁸ vagyonaikat, mint hazatért családtag fogja kezelni. A többi zsidó vagyon sorsáról is gondoskodni kell, azokat leltár alá kell venni, – mondta Molnár János – és úgy tartotta helyénvalónak, ha a munkálatokba a már hazatért zsidó polgártársakat is felveszik. A feladat végrehajtására alkalmasnak vélte, és ajánlotta Fischhoff Imrét, valamint Somogyi Ferencet, akik egyben előljárósági tagok voltak.²⁴⁹

A zsidóktól ellopott vagyontárgyak felkutatása reménytelen vállalkozásnak tűnt a háború után, ezt bizonyítja Krausz Salamon²⁵⁰ példája is, aki azzal a kéréssel fordult a vezetőjegyzőhöz, hogy az 1944-ben tőle elszállított tüzelőanyag visszaadását kérje. A kérés teljesítését több indokkal elvetették, mondván, hogy a kérvényét 1945. augusztus 29-től számított hatvan napon belül kellett volna bejelentenie.²⁵¹ Ezt a határidőt aligha tudta volna betartani, ugyanis sorstársaival együtt 1945. október 20. körül tértek vissza a deportálásból.²⁵² A jegyző azt a „kifogást” is felhozta, hogy neki kellene tudnia, hogy ki vitte el a tüzelőanyag készletét. Mindenesetre az ügyben nem született döntés.²⁵³

Schwarcz Endre túlélte a munkaszolgálatot, hazatért, és Kiskunmajsán próbálta újra kezdeni az életét. Családjából egyedül húga tért vissza Auschwitzból, aki ezután férjhez ment és Pestre költözött. Édesanyjuk és édesapjuk a holokauszt áldozata lett. Schwartz Endre, egyik rokonuk, a Csillag rőfös

²⁴⁶Központi Statisztikai Hivatal. 1949. évi népszámlálás. Vallási adatok százalékos megoszlása településenként. Budapest, 1996. 29. o.

²⁴⁷Dr. Molnár Lajos fia, aki a község orvosa volt a deportálás előtt. Dr. Molnár Lajost feleségével együtt 1944. július 15-én holtta nyilvánították. *In memoriam dr. Molnár Lajos*. 7. o. Molnár János 1956-ban elhagyta Magyarországot, New Yorkba, majd San Franciscoba költözött, ahol családot alapított.

²⁴⁸A Molnár -, Seiler – család és Beck József rokonok voltak. (Dr. Molnár Lajos felesége Seiler Róza volt. Seiler Kató – Seiler Róza testvére - férje pedig Beck József).

²⁴⁹BKMÖL – XXII. 349. Kiskunmajsa község. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1945.

²⁵⁰Felesége Auschwitzban halt meg, azonban lánya, Mária túlélte a holokausztot. Fia épségben tért vissza a munkaszolgálatból.

²⁵¹A vezetőjegyző itt a 7590/1945 M. E. számú rendeletre utalt. A rendelet a zsidókra hátrányos megkülönböztetést tartalmazó jogszabályok vagy baloldali magatartás folytán elvesztett üzlethelyiségek, berendezési (felszerelési) tárgyak, valamint áru- és anyagkészletek visszabocsátása tárgyában 1945. szeptember 11-én jelent meg. (Magyar Közlöny, 1945. 123. sz.) Forrás: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag/kisebbssegek/2008/A_magyar_allam_es_a_nemzetisegek/184_8_1993/pages/009_061.htm (A letöltés dátuma: 2011. április 12.)

²⁵²BKMÖL – kiskunfélegyházi főjegyző iratai. XXI. 107. B. 1092/1946.

²⁵³BKMÖL – XXII. 349. Kiskunmajsa község. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 584 kig./1946.

házában rendezte be nyomdáját, de az alig indulhatott be, mivel 1949 karácsonyán azt a felszólítást kapta, hogy távozzon az üzletéből, mert azt államosították. Így történt meg, hogy ezek után kivándorolt Izraelbe, ahol már testvére várta őt.²⁵⁴

Egy utolsó „mondat” erejéig Schwarcz Endrét idézzük. Szavai jól tükrözik számunkra, hogy hogyan is érezhettek azok a majsai zsidók, akik többsége családjuktól, vagyonuktól, de ami a legfontosabb, emberi méltóságuktól megfosztva tértek újból haza, Kiskunmajsára, és végül mégis a távozás mellett döntöttek. *„Csak húgom miatt jövünk minden évben, nem vonz bennünket ide más. Az anyanyelvem magyar, ez volt a hazám, de se testem, se lelkem nem vágyik ide. Kiskunmajsa? Miért mennék én oda? Nézzem meg a templomot? Lehet, hogy most istállónak használják, ha még megvan.”*²⁵⁵

²⁵⁴Schwarcz Endre visszaemlékezéséből

²⁵⁵Schwarcz Endre visszaemlékezéséből

Mellékletek

Táblázatok

Települések 1941. évi közigazgatás szerint	Összes		Izraelita vallásúak					
	Népesség száma							
Kiskunfélegyházi járás	1880	1941	1840	1880	1910	1920	1930	1941
1.Alpár	2423	4866	-	37	38	46	49	31
2.Gátér	..	1275	..	..	..	..	1	-
3.Jakabszállás	..	2530	..	..	..	1	-	-
4.Jászsztélszló	1345	3174	..	-	-	5	2	-
5.Kiskunmajsa	10163	18282	4	132	168	168	168	138
6.Ókéske	2411	2990	-	19	7	16	12	13
7.Pálmonostora	3043	4114	-	25	12	6	4	2
8.Szank	1294	4660	..	-	6	9	-	-
9.Tiszaújfalu	1218	2370	-	-	5	11	11	5
10.Újkéske	4815	10381	12	130	167	179	163	159
Összesen	26712	54642	16	343	403	441	410	348

1. számú táblázat: Az izraelita vallásúak száma településenként

Forrás: Kepecs, 1993. 226. o.

VISSZAVONT ZSIDÓ IPARJOGOSÍTVÁNYOK		
NÉV	IPAR	IPARJOGOSÍTVÁNY MEGSZŰNÉSE (irattári forrás)
Grötzer Lajos	borkereskedés és borügynökség	1941-lemondott (10400/1941)
Wéber Dezső	?	1940 (1941/1943)
Somogyi Ferencné	rőfös, rövid-árú, férfi-női divat-árú	1941-lemondott (10039/1941)
Wimmer Pálné	női szabó	1941 (1941/1943)
Grünwald Henrik	Rőfös, rövid-árú, kész- ruha, cipő és kalap	1940 (1910/1942)
Wimmer Pál	?	1940 (1941/1943)
Weinberger Albert	Szatócs	1942-lemondott (1468/1942)
Ehrlich Lajos	rőfös, rövid és divat-árú	1942-lemondott (7875/1942)
Krausz Salamonné	Szatócs	1942-lemondott (2806/1942)
Feuer Sándor	szatócs és fűszerkereskedés	1940 (1941/1943)
Feuer Sándorné	szatócs és fűszerkereskedés	1941 (1941/1943)
Beck Adolf	Borközvetítő	1942-lemondott (1941/1943)
Wéber Mór	rövid, vegyes-árú, bazár árú	1942-iparát egy évre beszüntette. (9407/1943)
Wertenheim Sándor	?	1941-lemondott (1941/1943)
Neumann Herman	Cipésmester	1944. IV. 22. ²⁵⁶
Sugár Ferencné	Nyerstermény és gyümölcs	1944. IV. ²⁵⁷
Markovics Manó	fűszer és vegyes-árú	1942 ²⁵⁸
Grünwald László	rőfös és rövid-árú	1942-lemondott (1950/1942)
Grünwald Jenő	?	1941

²⁵⁶1941/1943–ebben nem szerepel. Azonban az iparjogosítvány bevonásának pontos időpontját tudhatjuk: (3705/1944.)

²⁵⁷1941/1943–ebben nem szerepel. Azonban az iparjogosítvány bevonásának pontos időpontját tudhatjuk: (3815/1944.)

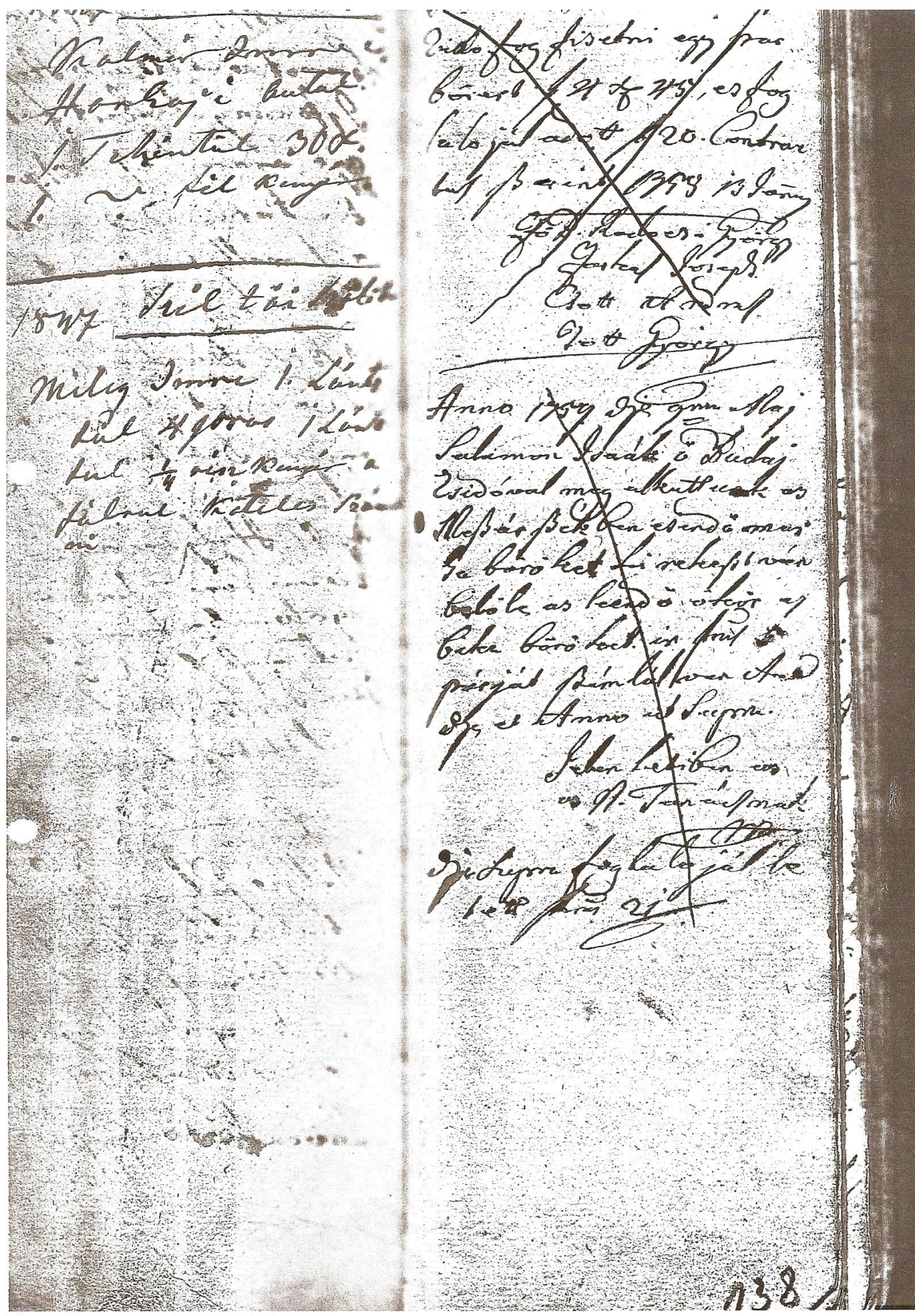
²⁵⁸1941/1943–ebben nem szerepel. Azonban az iparjogosítvány bevonásának időpontját tudhatjuk: (3324/1944.)

		(1941/1943)
Friedmann Ferenc	szatócs és fűszer	1942-lemondott (1941/1943)
Hauer Mihály	Borközvetítő	1938 (1941/1943)
Hauer Löbl Lipót	Fakereskedő	1942-lemondott (1941/1943)
özv. Beck Mayerné	bőr és cipőkellékek, rőfös, rövid-árú	1940 (7279/1940)
Beck Mór	bor, gabona és nyerstermény	1942 (1941/1943)
özv. Fischhoff Samu	?	1940 (1941/1943)
Kellner Lipót Pál	Gépész	1940 (1941/1943)
Kellner Lipót Pálné	?	1940 (1941/1943)
özv. Beck Gáborné	rőfös, rövid és divatáru	1942-lemondott (1941/1943)
Schwarcz Artúr	Nyomdász	1943 ²⁵⁹ (5494/1944)
Schwarcz Artúrné	könyv és papír	1942-lemondott (1941/1943)
Beck József	vegyeskereskedés	1942-lemondott (1941/1943)

2. számú táblázat: Visszavont zsidó iparjogosítványok

Forrás: BKMÖL– kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 1941/1943.

²⁵⁹1941/1943–ebben nem szerepel. Az iparjogosítványát 1943. júniustól szüneteltette. (5494/1944)

1. számú dokumentum: Az első kiskunmajsai illetőségű zsidóról szóló írásos feljegyzés Kertész bíró számadás-könyvében. *Forrás:* Csík Antal magángyűjteményéből

195. kiz
1943.

Főszolgabíró. Kiskunfélegyháza

IV. 90

Kimutatás

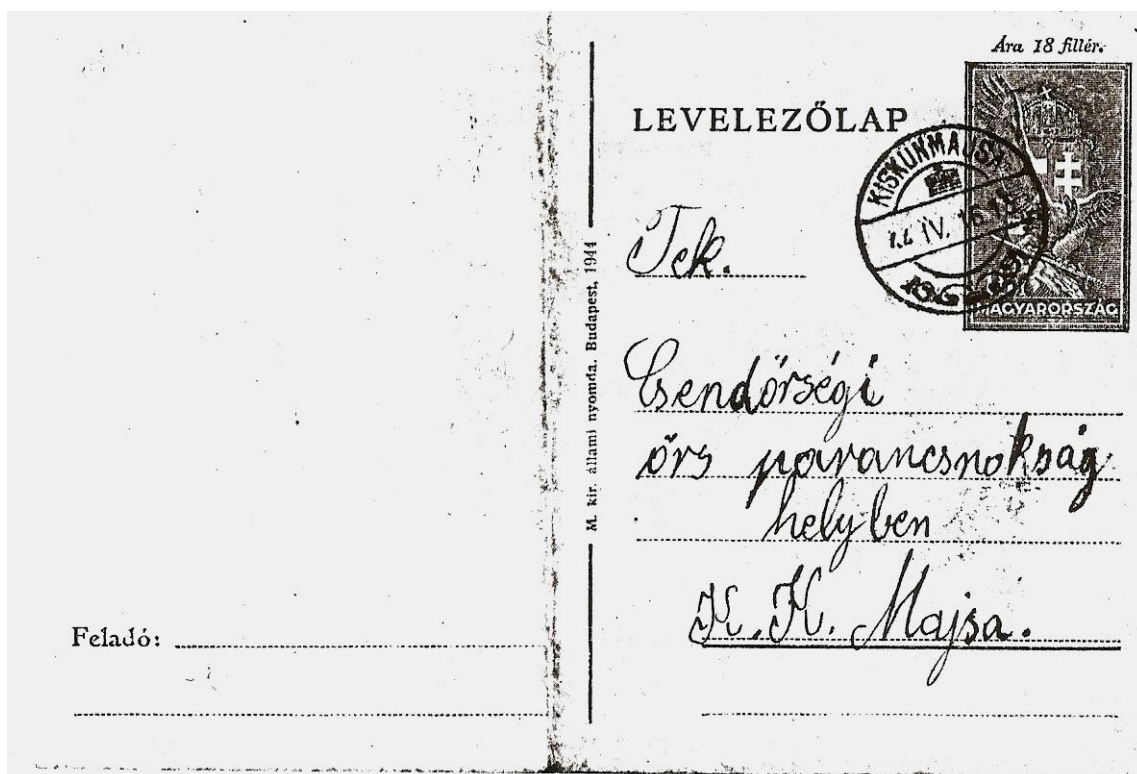
Zsidó iparjogosítványok visszavonásáról

№	Év.	1922. XII. 26. 69 §-a alappján visszavon- va	1922. XII. 26. 72 §-a alappján megszűnt.	Kimutatás folytató megszűnt.	
1	1938	—	1	—	
2	1939	—	1	—	
3	1940	13	1	—	
4	1941	1	1	5	
5	1942	—	4	17	
6	1943	—	—	—	
Összesen		14	7	22	

Kiskunfélegyháza 1943. febr. 2. án

[Signature]
Főszolgabíró

3. számú dokumentum: Kimutatás a kiskunmajsai zsidó iparjogosítványok visszavonásáról
Forrás: BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 1941/1943.

Fessik szíves lenni hitler utcába Fischoffnál
még nézni a gyűlölet szin északi sarkába egy
ferling alatt már 2 éve tapasztás alkalommal
egy kis lukat láttam a földbe és a teleje
a luknak pirosi deszkával fedve volt és
nekem most ez a titkos rádiókról eszembe
jött hogy nem az is az lehet.

Maradok magyar becsülettel.

1944 év 4-ik hó 15. nap.

4. számú dokumentum: Névtelen feljelentés a Fischoff család ellen, 1944. április 15.

Forrás: Uo. 3408/1944.

Kiskunfélegyházi járás főszolgabírája.

36 eln. 1944
4072/1944 *ny*

Tárgy: Zsidók számának bejelentése a járás egyes községeiben.

Hiv. szám: 7194/ 1944 közeli

A l i s p á n u r !

Sürgős
Budapest

Távirati rndeletére tisztelettel jelentem, hogy járásom községeiben a következő számú zsidók vannak:

Alpár. 6. Kiskunmajsa 75. / Ókéske 8/ Pálmonostora 3.
Tiszaújfalú 3. Ujkéske 84. Összesen 179.

Kiskunfélegyháza 1944 május hó 13.án.

SERKUTÉZESI HATÁRIDŐ 10 É

főszolgabíró

KIADATOTT

1944. máj. 13.

5. számú dokumentum: A kiskunfélegyházi főszolgabíró jelentése a zsidók létszámáról, 1944. május 13. Forrás: Uo. 4072/1944.

Kiskunmajsai Községi Hivatal

Kimutatás

1092/1946

Kiskunmaja községbe - Menekültek és deportáltak - hazatérők gondozása ügyében az 1945. május 10. napján készült kimutatás alapján.

Község	Hányan menekült	Menekültek közül hány kénytelen köz. tartozó van	Menekültek közül hány nyugdíjas huzalozó van	Gz egyéb menekültek száma	Disszidált deportáltak száma	Hányan vannak állás nélkül	Hány van kezes és állás nélkül
Kiskunmaja	7	—	—	7	6	1	5

Menekültek felsorolása:

1. Maróti Erzsébet hzt.
2. Törőcsik Beáta hzt. n.p.a.
3. Kárpácz József hzt. n.p.a.
4. József fedrás segéd
5. Makai János hzt. n.p.a.
6. Boda Andor hzt. n.p.a.
7. Gémessy Teréz hzt. n.p.a.

Deportáltak:

1. Krausz Salamon önmaga kezes.
2. Fleischer Albert volt toll-bőr keresk.
3. Sugár Teréz kezeskedő neje hzt.
4. Markovits Magdolna hzt.
5. Markovits Vera hzt.
6. Fleischer Klára hzt.

Kiskunmaja 1945 okt. 20.

vezetőjegyző

6. számú dokumentum: Menekültek és deportáltak listája, 1945. október 20. Forrás: Uo. 1092/1946.

Maďarský Červený kříž, Praha
Magyar Vöröskereszt, Prága

104/2474-1945

606
T. Jan

Usměrňovací list. — Irányító levél.

Posílám do Maďarska maďarské státní občany: 12. VII. 45.

Útba indítom Magyarországra a köv. magyar állampolgárokat:

Emerich Pudorné ne. Fischer, bma. 1911. 11. 17. /

Směr jízdy: Praha - Bratislava - Budapest.

Útirány: Prága - Bratislava - Budapest.

počtem: 1

összesen:

Žádají se československé a ruské úřady a orgány, aby umožňovaly návrat jmenovaných do vlasti.
Kéretnek a csehszlovák és orosz hatóságok és közegek, hogy nevezettek hazatérését előmozdítsák.

Újraemigráció prijela z koncentraci'ho

táboru x Szegeda.

Praha, dne 7. srpence 1945

7. számú dokumentum: Fischhoff Anna „irányítólevele” (Prága, 1945. július 13.) Forrás: Fischhoff Anna hagyatékából.

Fényképek

1. számú fénykép: A zsinagóga épülete 1943. február 5-én. *Forrás:* Paskuj fényképtárház

2. számú fénykép: Fischhoff Anna, 1940. *Forrás:* Uo.

3. számú fénykép: Zsidó munkaszolgálatosok Kömpöcpusztán 1940 októberében. *Forrás: Uo.*

4. számú fénykép: Fischhoff Imre (felső sorban jobbról a második) és Fischhoff Sándor (alsó sorban jobbról az első) munkaszolgálaton, Komáziban. *Forrás: Uo.*

5. számú fénykép: A Lefkovits család, 1938. *Forrás: Uo.*

6. számú fénykép: Markovics József és felesége, 1937. *Forrás: Uo.*

7. számú fénykép: Wolf H. Árminné, 1938. *Forrás: Uo.*

„A háború alatt följelentett valaki minket a csendőrségen, hogy ott nálunk valami titkos árunk van. Valóban kijöttek a csendőrök és feldúltak mindent. Egy nagy ládába rejtettem a stafírungomat, és az udvarunkon egy nagy szín alatt elástuk. Rettentően kemény volt az udvartalaja, szinte az egészet fölásták a csendőrök, a szín alatti terület felét is, és már eljutottak majdnem a rejtekhelyig, de akkor mivel nagyon meleg volt, elkáromkodták magukat, hogy a fene vigye el, mindenfajta jelentgetés miatt mi nem ássuk fel az egész udvart, és abbahagyták. Egyik gyerekkori barátunk²⁶¹ végrehajtó volt akkor. Valószínűleg ő volt a jelentgető.

Eljött '44, én kivételezett voltam, nem hordtam sárga csillagot sem, mivel a férjemet addigra már eltűntnek nyilvánították, így hát hadiözveggy voltam.

Mikor ment férjhez Pannika?

Negyvenegyben.

Férje is zsidó volt?

Persze, ő debreceni fiú volt.

1942-ben mentek ki munkaszolgálatra, a következő évben már megkaptam a Vörös Keresztől az értesítést, hogy eltűnt. Mikor bejöttek aztán a németek '44, március 19-én – éppen tegnapelőtt hallgattam a rádióban Sulyok Mária színésznőt, s ő is pontosan tudta ezt a dátumot, no gondoltam, ez is zsidó-, ez szombati nap volt, bementem a községházára, ott volt a csendőrparancsnok is a főjegyzővel együtt, és kérdeztem tőlük, tessék mondani, énvelem mi lesz, mert a többi zsidó már készül arra, hogy elviszik őket. Nekem ott azt mondták, hogy kérem asszonyom, magához az égvilágon senki nem nyúlhat. Maga mentességet élvez, sárga csillagot nem köteles hordani, hadiözveggyé van nyilvánítva, magához nem nyúlhat senki. Ennek ellenére az előbb említett végrehajtó hétfőn reggel ötkor beállított egy stráfkocsival és fölpackoltatott. Hülyeséget csináltam, mert be kellett volna mennem a községházára és megkérdezhettem volna, hogy uraim, mit is mondtak maguk nekem szombaton?! Nem mentem, mert elvakított a harag, hogy ő, aki barátunk volt, most ezt teszi velem, nem mentem be a községházára. Előzménye is van ennek, dr. Antal István szerkesztette meg a zsidótörvényt, ő a nagynénémék házában lakott Pesten, és ebben a zsidótörvényben van egy olyan paragrafus, hogy az a zsidó, akinek adóhátraléka van, két huszonnégy órán belül be kell hajtani rajta az adósságot. Hát kinek nem volt adóhátraléka? Nekünk is volt egy kevés, de valóban nem sok. Jön ez a végrehajtó foglalni. El akarta vinni az Imre bátyám egész hálósobabútorát. Volt egy wertheimszekrényünk is, vasból volt, mondom az

²⁶⁰ Az interjút Kozma Huba készítette 1984-ben. Az interjú gépelt változata csak jóval később készült el. *Kozma Huba (szerk.): Majsai Beszélgetőkönyv, Majsza Alapítvány. 2001. 63–69. o.*

²⁶¹ Patrik Pál

egykori barátunk, hogy *vidd el azt, a községházán elárverezitek, abból kifutja az adósságunk, de a bútort ne vigyétek el.* – *Mit értesz te ehhez?* – mondja, és elvitte az egész hálósobabútort, meg a wertheimszekrényt is.

- Ha már arra járt...

- A Koch Jancsi is végrehajtó volt, ők ketten jártak együtt, elárverezték a vasszekrényt, annak az ára olyannyira kifutotta az adósságot, hogy még maradt is valamennyi aprópénz. Mikor már nem voltam itthon, Koch Jancsi fölpackolta az Imre bútorát egy stáfkocsira, hazahozta és édesanyánknak odaadta a wertheimszekrény elárverezése után maradt pénzt. Ilyen emberré vált a mi barátunk. Minket aztán kivittek Kömpöcre, ott tanyáztunk hat hétig²⁶² körülbelül.

- Kömpöcön hová vitték Pannikáékat?

A majorba. Nagy majorépület volt ott, olyan kúriaszerű épület melléképületekkel. Ez Majsa birtoka volt akkor, az Egri Káptalantól vásárolta meg a község az első világháború után. Volt ott egy emeletes magtár is, nagy területen feküdt az a birtok. Mi a kúriaépületben laktunk, odahozták az újkécskeieket is.

- Ők mennyien voltak?

Ők a magtárba kerültek, velük nem voltunk jó viszonyban, örültünk, ha a magunk dolgát intézni tudtuk, húsz-huszönöt családot hoztak Újkécskéről. Annyit megengedtek, hogy két öltözet ruhát vihettem, egy nyárit, meg egy télit. Mikor elvittek, Koch Jancsi végrehajtó kihívott az udvarra: - *Gyere csak Pannika! Idehallgass, amit csak tudsz, jó holmit, mindent vigyél magaddal!* Amit el tudtam vinni, elvittem. Behoztak ide a községháza udvarára, jó két-három óra lehetett, amikor stráfocsira tettek bennünket, és kivittek Kömpöcre. Ez március 21-én volt.²⁶³ Amikor a németek bejöttek, már tudtuk, hogy elvisznek. Akkor volt az, hogy Horthyt kihívták Németországba, és addig-addig tárgyalgattak vele, amíg a német katonák megszállták az országot. Horthy ebben nem volt hibás, ő is ki akart lépni a háborúból, de már késő volt.

Volt ott egy bérlő, ő volt a major vezetője²⁶⁴, annak aztán ami pénzünk volt, odaadtuk, odaadtuk az ágyneműt is, mert megtudtuk, hogy ott csak ideiglenesen leszünk. Kijárt oda a csendőrparancsnok, a főjegyző, nagyon rendesek voltak, igazán mondhatom, hogy le a kalappal előttük. Én nem voltam itthon amikor az igazolás megtörtént, a Fleischer Klári, a Krausz Marcsa meg a Markovics Magda, akik akkorra már hazajöttek, igazolták őket. Erős dohányos voltam akkor, csak cigarettát kértem. Hat hét után²⁶⁵ egyszer csak megleptek a csendőrök. Körülzártak bennünket. Szegedről, Halasról jöttek, attól kezdve onnan már elmenni nem lehetett. De ha mi azt tudjuk, hogy mi

²⁶²A kömpöci gettóban nem tölthettek hat hetet, mivel 1944. május 22-től – 1944. június 15/16-ig tartózkodtak a major területén. Ld. 176. és a 263. jegyzet

²⁶³A hiba valószínűleg elértésből vagy elgépelésből adódhat, ugyanis május 22-én telepítették ki a kiskunmajsai zsidókat a kömpöci gettóba. BKMÖL – kiskunfélegyházi fősolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 3705/1944.

²⁶⁴Varga Bürgés Ferenc

²⁶⁵Ld. 262. jegyzet.

történik, megszökhettünk volna a majorból. Voltak persze előtte is ott olyanok, mint a Mattyasovszky Andor, ő leventeoktató volt és tanár, a fia akkor még taknyos kölyök volt, de pisztollyal hadonászott, amikor ivóvízért akartunk elmenni. Úgy vigyázzunk ám, hogy nehogy szökni próbáljunk, mert agyonlő-mondta. Mondtam magamban, hogy le vagy szarva. De onnan el tudtunk volna szökni.

- Akkor hány éves volt Pannika?

Harminchárom. Ott még jó dolgunk volt, mindenünk megvolt, nem bántottak a csendőrök sem, ők is nagyon rendesek voltak. Hanem aztán amikor megleptek bennünket, akkor azt mondták, hogy leltároznak, kihozták a bábaasszonyt, satöbbi, satöbbi. A bábaasszonyt Mariska néninek hívták, ő hozta világra a Imre három gyermekét, nem nézett ő meg semmit. *Pannika kérem – mondta - nem tehetek róla, kihoztak a csendőrök.* A leltáríró akkor is a gyerekkori barát végrehajtó volt. Leadtuk mindenünket. Aranyékszert, karkötőket, karikagyűrűinket. Annak a gazembernek, annak a házigazdának is odaadtunk amit tudtunk. Az összes vagyonom kétszáz pengő volt, azt neki odaadtam. A többiekhez képest én szegény voltam, ők is odaadták mindenüket. Molnár doktorék meg a Beck Jóskaék, a Seiler-lányok módosak voltak, a csendőrök már csak azt szedték el tőlünk, ami megmaradt. A fölöslegesnek nyilvánított ruházatunkat is. Újra stráfkocsira raktak bennünket és bevittek Szegedre. A majsai csendőrparancsnok²⁶⁶ is bejött velünk, végig vigasztalt minket az úton, hogy ne féljünk, nem eshet bántódásunk, meg hogy majdcsak vége lesz ennek a háborúnak. Mikor beértünk Szegedre, rettenetes fogadtatásban részesültünk, a csendőrparancsnok nekidőlt egy fának és úgy sírt, mint egy taknyos kölyök. *Minderre számítottam, csak erre nem – mondta.* Borzalmas helyre kerültünk, ott már ütöttek-verték bennünket.

Szóval rettenetes helyre kerültünk, először a sportpályára vittek bennünket. Az Isten szabad ege alatt tanyáztunk, ott már nem főztünk, csajkába kaptunk valami ételfélét, ott nagyon rosszak voltak hozzánk a csendőrök. Onnan elvittek bennünket a Téglagyár telepére. Ott téglából öt-hat család kirakott magának egy-egy helyet, az volt a házunk. A Fleischer Géza családjával voltunk meg Albertékkel, a felesége akkor már megőrült, őt külön zárkába tették. Amikor Szegedről elvittek bennünket, volt egy betegtranszport, őket külön tették, a Molnár doktor már halálos beteg volt, a Stein néni, a Beck Zsuzsa nagymamája mikor Szegedre értünk eltörte a lábát, mikor leszállt a kocsiról, a Fleischer Katika néni, Klárinak a nagymamája már itthon eltörte a lábát, őt is elhozták velünk, egy vöröskeresztes vonattal elvitték aztán őket külön, senki nem jött haza közülük. Akkor már a szegediek is odakerültek hozzánk. A doktor Löwy rabbi és családja például. Tudja, ott is kasztrendszer volt, voltak gazdag zsidók meg szegények. Nekem is volt ott Szegeden egy nagynéném, Bayer Kati néni, jó módú asszony volt, és tudtuk, hogy az ugyancsak gazdag

²⁶⁶Bordás József volt 1944. január 10-e óta a Kiskunmajsai Magyar Királyi Csendőrőrs parancsnoka.
BKMÖL – kiskunfélegyházi főszolgabíró közigazgatási iratai. IV. 907. B. 4633/1944.

Schneiderék is ott vannak, elmentünk az Ézsa nagyságához, hogy megkérdezzem, mi lesz velünk. Akkor már hallottuk a híreket, hogy lesz egy első transzport, meg egy második. Kérdeztük, hogy mit csináljunk, menjünk az első transzporttal, vagy várjuk meg a másodikat. *Nézd fiam* – mondta -, *én sem tudom*. Pedig ők többet tudtak, mint mink. Kató nénémet is megkérdeztem, ő azt mondta, hogy ő sem tudja, olyan gazdag nem vagyok, mint ők, én is annyit tudok, mint ti. De ezek a gazdag zsidók tárgyaltak a csendőrökkel. Gondolom, hogy minden vagyonukat odaadták a csendőröknek, lekenyerezték őket. Végül aztán mert olyan kutya helyünk volt a téglagyári telepen, hogy úgy gondoltuk ennél rosszabb helyre nem vihetnek bennünket nem maradtunk. Kihúzták éjszakánként a csendőrök a fiatal lányokat, rettenetes dolgokat műveltek, úgyhogy elhatároztuk, hogy ha lehet, az első transzporttal megyünk. A hírek szerint az első transzport Bécsbe megy. Arról nem volt szó, hogy második hova megy, Bécs még mindig jobb lesz, mint Németország – gondoltam. A bécsi ember mégis más, mint a német. Így aztán elmentünk az első transzporttal. Kimentünk az állomásra, mindenki vitte a cókmozóját, az utcán is ütöttek, vertek bennünket, onnan megszökni már nem lehetett. Én írtam a bátyámnak, ő munkaszolgálatos volt ott, egy majsai csendőrtől, aki elkísért bennünket, kértem pénzt levelezőlapra, akkor már egy fillérünk sem volt. Ő dobta be aztán a levelet is, de oda Szegedre már senkit sem engedtek be hozzánk. Két hétig voltunk a sportpályán, háromig a téglatelepen, mikor elmentünk.²⁶⁷ Igenám, de észrevettünk valami nagy bajt. Kassa felé vittek bennünket, ott megállt a vonat, és a mozdonyt megcserélték és nem Bécs felé mentünk. Kiderült aztán az igazság, hogy a gazdag zsidók lemaradtak és azok kerültek Bécsbe. Ők a második transzportba kerültek, megfizették a csendőröket, minket meg vittek egyenesen Auschwitzba.

Abba az Auschwitzba egész Kiskunmajsa belefért volna szőröstül-bőröstől, talán még nagyobb is volt, ezer meg ezer ember volt azon a telepen. Barakkokban laktunk, ágynemű nem volt, a padlón feküdtünk, százan voltunk egy normális méretű szobában. Akkor már huszonnégy napja nem volt székletem, és volt ott egy majsai orvosnő, aki fogorvos volt, a férje orvos, Porjeszéknek hívták őket, s mivel az asszony odakerült, a férje is utánament, ő adott nekem gyógyszert. Mikor odakerültünk, az volt az első, hogy levágták a hajunkat, életemben nem fogom elfelejteni, hogy a Fleischer Klárinak gyönyörű hosszú szőke haja volt, ordított, hogy ő nem engedi levágni a haját. *Klári, az Isten áldjon meg, ne bolondulj meg, agyonlőnek bennünket, ne csinálj cirkuszt! Majd kinő a hajad!* Mikor kijöttünk a fürdőből, ahol levágták a hajunkat, összezsáptam a kezem: Uramisten, hova kerültünk, cigányok között vagyunk! Úgy nézett ki mindenki kopaszon, mintha

²⁶⁷ Mivel 1944. június 16. és 20. között szállították a kiskunmajsai zsidókat is a szegedi Cserzy Mihály utcai téglagyárba, onnan pedig június 25.-28. között szállították őket Auschwitzba, ez az állítás nem helyénvaló. Ld. 26.-27. o. 179. és 180. jegyzet.

cigány lenne. Lenyírtak, lefertőtlenítettek bennünket, ez volt a fürdés. Minden nap sorakoznunk kellett reggel, százas csoportokba, és jött az orvos, a Mengele.

- Hogy nézett ő ki?

Nagyon szép férfi volt, világszép férfi. Szőke, csinos, és végtelen gazember. Harmincas éveiben járt. Reggel kaptunk egy bögre feketekávé, ezzel kimostuk a szánkat, ivóvíz az egész telepen nem volt. Megmondták, hogy senki ne igyon a patakából vizet, mert az ihatatlan. Egyszer mentem a lajthoz soron kívül egy vödör vízért, de olyan puskatust kaptam, hogy többet nem mentem. Inkább itt döglök meg, de még egyszer nem kockáztatok meg, hogy megint kapjak a puskatusból. Tízén kaptunk egy vödör vizet, abban kimostuk a ruháinkat, és azzal elfogyott. Kiszagoltuk, hogy van ott a közelben egy patak, ötven fok meleg volt nappal. Fa sehol, árnyék sehol. Mikor éjszaka lett, kiszöktünk és megfürödtünk. A kosztunk rettenetes volt, soha sem tudtuk, hogy mit eszünk, minden hat fős csoport kapott egy hatliteres fazék ételt. Abban volt csutka, széndarab, krumplit nem láttunk, babot sem, aztán amikor jött a káposztaszezon, akkor csak azt kaptunk, amikor céklaszezon volt, akkor csak azt. De ha nem eszünk, ott döglünk meg éhen. Egyszer kaptam huszonöt gumibotot. Egy német SS-katonatisztnak egy zsidó nő volt a helyettese. Nagyon szép lány volt, és négy testvérevel került ki oda. A tiszt kedvese lett ez az Elza. A mi csoportunkban én voltam a szájrázó, én szedtem a nyersét. Amikor céklarépa volt, akkor már jó világ volt, mert az nyersen is ehető. Amikor bejött a tökszezon, azt is megettük ugyan, de az nagyon rossz volt, hasmenést is kaptam tőle. Egyszer nálam is találtak két marharépát, és kérdezték, hogy ez kié. Mondtam, hogy az enyém. Ezért aztán ez a német tiszt megparancsolta az Elzának, hogy huszonöt gumibotot adjon nekem. Elviseltem azt is, de mondtam később az Elzának, hogy rendben van, te akkor parancsra vertél meg, de te akkor is versz bennünket, amikor nem látnak. A fiatalabb testvérei is vertek bennünket. Vörös körmökkel, pongyolában jártak, külön laktak. De különösen ez az Elza volt nagyon gonosz. Mondtam is neki, hogy *idehallgass, háború után négyfelé fogunk hasítani, mert ilyen kegyetlen voltál velünk*. Sajnos aztán nem találkoztunk vele. Egy másik alkalommal kaptam egy hatalmas pofont. A nők vertek bennünket. Borzasztóan kegyetlenek voltak, addig vertek, amíg vért nem láttak, akkor abbahagyták. Ezt a pofont azért kaptam, mert válogatni mertem a cipők között. Harmincnégyes lábam volt, és negyvenes cipőt adtak, így hát inkább mezítláb jártam. De rettenetes kavicsos volt a tábor talaja, vörös kavicsal volt fölszórva mindenütt a tábor. Először faklumpákat kaptunk, de abban nem lehet járni harmincnégyes lábakkal. Akkor aztán, amikor már cipőket osztottak, kaptam a pofont az SS-nőtől, mert lyukas volt a cipőm.

Pontosan tudták azt is, hogy mikor van a mi zsidó ünnepünk. Hosszú napkor az egész társaságot kihajtották az udvarra, ez szeptemberben van ez az ünnep, ezt a legrosszabb zsidó is megtartotta akkoriban. Kihajtottak bennünket a térre és ott álltattak bennünket este tíz óráig. Kijelentették azt

is, hogy meg nem próbáljunk másnap ne enni, mert még éhezés mellett is mindenki böjtölni akart. Csak azért is böjtöltünk persze. Szeptember vége felé megint jött a Mengele, sorozás volt. Voltak akiket munkára, voltak akiket gázba küldött. Ez idegháború volt. Ki maradt bent, ki maradt kint. Három vagy négy sorozáson túljutottam, az utolsón fennakadtam. Tudtam, hogy ez a gázt jelenti.

- Akkor ezt ott már lehetett tudni?

Igen. A lengyeleknek, akik már korábban ott voltak, nem hittük el, hogy gáz van, kinevettük őket. Szidtak bennünket: *ti akartok hazamenni? Mi már negyven óta itt vagyunk Itt mindenki a gázba fog menni. Ti is, mi is, mindenki! Innen nem fog hazamenni senki sem.* Mégsem akartuk elhinni, hogy gáz van. Lassan aztán rájöttünk, hogy igazuk van. Egy nagy kéményt láttunk, és az állandóan füstölt. Szóval a Mengele kidobott, tudtam, hogy másnap reggel a gázba megyek. Volt ott egy osztrák SS-katonanő, ő nagyon rendes volt. Nem tudtunk beszélni, ránéztem, hogy most mit csináljak? Intett a szemével, hogy kerüljem meg a tömeget, és a sor végén álljak az egészségesek közé. A Mengele háta mögött beugrottam, aztán a másik sorba, azok gyorsan maguk közé zártak, és így megmenekültem. Ha észrevesznek, lelőnek, de akkor már mindegy volt, hogy most lőnek, vagy holnap a gázba visznek. Megtaláltam a majsaiakat, fogtuk egymás kezét, hogy az a hat ember egymás mellett maradjon. Végül mégis elszakítottak bennünket egymástól. Vagonba raktak bennünket, és amikor kiszállhattunk, bevitték bennünket egy olyan épületbe, mint amilyen itthon a Gellért Szálló. Nem tudtuk, hogy hova megyünk. Akkor négyszáz magyar zsidót vittek el együtt a nyolcszázból Auschwitzból. Akkor már elszakadtunk egymástól, a Kláriver, a Molnár Katival, Markovics Magdával már csak itthon találkoztunk. Én a Kelner Ilonkával és a Beck Zsuzsával maradtam együtt. Mikor bekerültünk abba a gyönyörű palotába, én oda kerülök az ajtó mellé. Hatalmas lakatok az ajtón. - *Gyerekek, nagyon rossz helyen vagyunk* – mondom a többieknek. Ez a gáz. Kinyílik az ajtó, és csak a gázba mehetünk. Rettenetes érzés volt, hogy a gáz előcsarnokában vagyunk. Magas ablakai voltak annak az előcsarnoknak, nyolcszáz embert hajtottak be oda, sokan összeestek abban a bezárt teremben. Itt valamit tenni kell. Mondtam a többieknek, hogy tartsanak, én kitöröm az ablakot, hogy bejöjjön a friss levegő. Nagyon bátor voltam én akkor. Valóban betörtem az ablakot az ölömmel. Az éjszaka borzalmas volt. Később megtudtuk, hogy ha reggel fél ötig nem kapnak más parancsot, akkor kinyílnak az ajtók, és visznek a gázba bennünket. Fél ötkor kinyíltak a másik ajtók, kimehettünk, bevagoníroztak újra bennünket, és olyan helyre vittek, hogy az szinte szanatórium volt az előzőekhez képest. Föl akartak táplálni bennünket, mert munkára vittek. Repülőgépgyárban dolgoztunk, reggel hattól este hatig vagy fordítva, hetenként váltakozva. Egy kaposvári lánnyal – Zsuzsinak hívták – dolgoztam párban. Egy idős mester volt velünk, és amikor meglátott először bennünket, összezsápta a kezét és megkérdezte, hogy honnan jövünk. – *Auschwitzből* – mondtuk. *Hol van az az Auschwitz? Nem is tudom, hogy van ilyen városunk.* – Az

haláltábor. Az öreg nagyon meglepődött. Én akkor jó esetben ha harmincöt kiló lehettem. – föltáplálva.

A repülőgépgyárban addig dolgoztunk, amíg volt anyag. Akkor kivettek bennünket sáncolni, ott sem volt valami jó az ellátás, és az öreg elmesélte nekünk, hogy a mellettünk lévő táborban oroszok vannak. Magunk is rájöttünk erre, mert egyszer a két kondért összekeverték. Az övük babfőzelék volt, rendkívül finom. Ők sokkal jobb kosztot kaptam, mint mi. Egyszer aztán a majszter azt mondta, hogy átmegyünk a gyárudvaron keresztül az oroszokhoz, de ne szóljunk egy szót sem hozzájuk még akkor sem, ha ők beszélni akarnak velünk. Átmentünk hozzájuk, persze rögtön kérdezgetni kezdték, hogy kik vagyunk. – *Magyar zsidók* – mondtuk. – *Milyen a sorotok?* – kérdezték. – *Kutyarossz.* Vigasztaltak aztán, hogy tartsunk ki, mert nemsokára vége lesz a háborúnak, akkor már negyvennégy tele volt. Minden este háromnegyed nyolckor kaptunk egy olyan bombatámadást angoloktól, amerikaiaktól, oroszoktól, pontosan háromnegyed nyolckor, hogy minden ablak kitört már az első alkalommal. Ez a mi majszterünk nagyon fanatikus német volt, imádta Hitlert. Ki volt szögelve a falra egy nagy Hitler-kép, mindig lendítette a karját: Heil Hitler, Heil Hitler! Meg volt bolondulva az egész ország ezzel a hitlerezéssel. Mi soha nem kaptunk bombatalálatot se ott, se Auschwitzben, tudták, hogy ott zsidók vannak.

Ahogy közeledtek az oroszok, két hétig tartó gyalogtúrával elhajtottak bennünket onnan Berlin felé. Megint nagyon rossz állapotban voltam, végig a szabad ég alatt aludtunk, ahol ez este ért bennünket. Egyik nap mégis egy pajtába szállásoltak el minket, én ezzel a kaposvári Zsuzsival voltam akkor is, befeküdtünk egy cséplőgép alá, nagyon fáj a lábam, és mondtam ennek a kaposvári lánynak, hogy én reggel nem megyek tovább. De a fájós lábamat nem tudtam behúzni a cséplőgép alá, és egyszer csak bejött a német tiszt oda a pajtába, és meglátott. Rámkiállt – *Maga miért nem megy ki a csapattal?!* – *Kaput a lábam* – mondtam, erre csapott egyet a kezével, káromkodott és elment, hóna alatt a közben előkerített civil ruhájával, akkor már ő is mentette az irháját. Később kiderült, hogy tizenegyen maradtunk le ez alkalommal. Tizennégy napig maradtunk ott. Nagyon kimerült állapotban voltunk, egy szökött lengyel katona mentette meg az életünket. Ennivalót, meg civil ruhát keresett, így került oda. Hozott nekünk egy vödör ennivalót, de enni sem nagyon tudtam már. Adott aztán savanyúcukrot is, azt megettük. Kerített egy orvost, aki ráadásul magyar származású volt. Egy taligával betolatott a fiatal suhancokkal bennünket a faluba, privát házaknál helyeztek el mindnyájunkat. Én egy özvegy suszternéhoz kerültem, két lánya volt, nagyon féltek az oroszoktól. Ez már tavasszal volt. Egy felvidéki zsidó lánnyal voltunk ekkor már együtt. Mikor egyszer elmentek otthonról a háziak, láttuk, hogy benne van a kulcs a spájzajtóban, nem találtunk mást, csak paradicsomlét, megittuk persze azt is. Nagyon kevés ennivalójuk volt, főztek ránk, - rendszerint tésztát. -, és azt mondták, hogy együnk csak, majd ami megmarad, azt ők megeszik. De nemigen maradt ott soha semmi. Mikor megnyílt aztán a kórház,

bevittek bennünket, egy idős orosz orvosezredes bácsihoz kerültem, én voltam a legrosszabb állapotban. – *Honnan jött maga?!* – kérdezte első alkalommal. Ő sem hallott Auschwitzről. – *Azonnal hozzanak ennek a betegnek három deci vörösbort, meg egy nagy tábla csokoládét, de úgy bánjanak vele* – akkor huszonhét kiló voltam -, *mint a hímes tojással*. Hat hétig voltam abban a kórházban. Nagyon jól bántak velünk, nagyon rendesek voltak. Mindennap húsleves, marhahús, krumpli, ez volt a menü. Ott jött vissza a menstruációm is, Auschwitzben eltűntették egészségügyi okokból, ezzel a fertőzésveszélyt akarták elkerülni. Ez volt az egyetlen jó, amit ott csináltak velünk. A kórházban, amint egy kicsit rendbejöttünk, nem volt maradásunk. Haza, haza, csak haza! Hat hét után kijöttünk a kórházból, és elfoglaltunk egy vendéglőt. Akkor már tizenöten voltunk, mindannyian magyarok, főztünk magunknak. Csíkos ruhában voltunk, látták, hogy rabok vagyunk, a hentesnél sem kellett sorban állnunk, mindent adtak, nagyon előzékenyek voltak hozzánk az oroszok. A kiskatonák is odaszoktak, varrtunk rájuk. De azért csak indultunk volna már. Egyszer hallottuk, hogy lesz egy transzport. Gyalog indultunk el az állomásra, de az angolok és a franciák bárhogy integettünk nem álltak meg nekünk, nem vettek fel az autókra. Elértünk végre a berlini vasútállomásra, három napig ott aludtunk. Aki ismerte az itthoni állapotokat, mindenki le akart beszélni bennünket a hazatérésről, de mi hajthatatlanok voltunk. Jött végre egy szerelvény, az elvitt minket Pozsonyig, ott leszálltunk. Három-négy napig megint várnunk kellett, amíg szerelvényt kaptunk Budapestre. Egy vöröskeresztes orvosnő fogadott bennünket, ő is csak azt hajtogatta, hogy ne jöjjünk haza, mert Magyarország kaput, éheznek az emberek. De mi csak haza akartunk jönni. Volt köztünk egy olyan beteg, aki nem tudott járni, így aztán a doktornő telefonon mentőkocsit rendelt a budapesti állomásra. Pozsonyban üzentek nekünk, hogy menjünk be a városba a zsidó hitközséghez, mert ott adnak valami segílyt. Bementünk, én mindenképpen cipőt akartam venni végre magamnak, a csuda tudja mióta nem volt a lábamon rendes lábbeli. De a szlovákok olyan aljasok voltak, akármit kértünk, azt mondták, hogy nincs. Mivel magyarok voltunk, nem adtak. Addig a zsidóságom miatt ért hátrány, most a magyarságom miatt. Egyszer ott Pozsonyban megszólított az utcán egy rendőr, ketten voltunk akkor, mindketten rabruhában. – *Tik zsidók vagytok?* – kérdezte halkán. – *Igen, magyar zsidók.* - *Idehallgassatok* – mondta ő is magyarul – *ha nem akartok még egyszer lágerbe kerülni, akkor a legjobb, ha magyarul nem beszéltek.* – *Hát hogy beszéljünk?* – *Zsidóul.* – *De hát úgy nem tudunk.* - *Akkor hallgassatok. Mert itt olyan világ van, hogy utálják a magyarokat, és ha nem akartok lágerbe kerülni, akkor legjobb, ha magyarul nem beszéltek.* Mikor mentünk be villamoson a hitközséghez a segílyért szintén rabruhában, akkor viszont látjuk ám, hogy mindenki nyitja ki az erszényét, és aprópénzt adtak, pedig nem koldultunk. Mire a hitközséghez értünk, már volt pénzünk. Ez nyáron volt, és első pénzemen kajszibarackot vettem, azzal laktam be, pedig vérhasom volt korábban. Végre kaptunk szerelvényt. Részeg orosz katonák szálltak föl velünk együtt a vonatra, fegyverrel,

tangóharmonikával. Könyörögtünk a kísérőnknek, hogy ne engedjék föl ezeket a részegeket a kupéba, mert ebből baj lesz, mert be vannak rúgva. Ők csak muzsikálnak, meg énekelnek, nem lesz itt semmi baj – mondták az oroszok. De a felvidéki kis tizenhét éves társamat kipécézték, és hát ott megerőszték. Másnap, mikor kijózanodtak, kérték a bocsánatot. Elmesélték, hogy az egész családjukat kiirtották, és megfogadták, hogy az első nő, akivel találkoznak, keresztültaposnak rajta. Ez a szerencsétlen lány volt az áldozat. Egész Budapestig jöttek velünk. Hozták a csokoládékat, meg a cukrokat, Pesten aztán eltűntek az életünkből. Mikor megérkeztünk, a Bethlen téri iskolába vittek be bennünket, rettenetesen nézett ki a város. Emlékeztem rá, hogy az egyik nagybátyám, Farkas Gáspár itt lakott valahol a környéken. Fölmentem hozzájuk, megtaláltam őket. Nagynéném, Jolánka néni alig ismert rám. Gazsi bátyám összecsisztította a rokonokat, náluk laktam egy ideig, ott hallottam először hírt a családomról, testvéreimről. Imre, Sanyi, Laci mind élnek, csak Pista veszett el. Mondták azt is, hogy mindnyájan Majsán vannak. De hogy lehet elmenni Majsára? Vonatok alig jártak. A rokonok kikísértek az állomásra, kaptunk végre egy vonatot és hazaindultam. Az a szerelvény le is hozott engem Félégyházáig. Ott a majsai kofák, meg a Pucz Bála kereskedő megismert. – *Pannika, maga az? Tudja, hogy nem tudunk elmenni Majsára, mert nincs vonatunk? Gyalog kellene elmenni.* – *Huszonöt kilométert én nem tudok legyalogolni!* – *Tudja mit?* – mondja a Pucz Béla – *visszamegyünk Kecskemétre, kimegyünk a kisvasúthoz, az már jár.* Nagynehezen fölkászálódtam a visszainduló vonatra, de én olyan fáradt voltam, hogy elaludtam, alig tudtam az utolsó pillanatban leszállni Kecskeméten. Átmentem a kisvasút állomásra, ott megint összetalálkoztunk a Pucz Bélával, együtt utaztunk haza. Az állomásról az őt már ott váró lovas kocsival behajtottunk a templomtérre. Ez vasárnapi nap volt, és az én Laci bátyám elegánsan felöltözve éppen ment be a városba. Rákiáltok: - *Laci!* Nem ismert meg. – *Laci, nem ismeresz meg?* - A hangomról megismert. – *Te vagy?!* – Ő is felszállt a kocsira, de mire hazaértünk, a fél utca már kint volt. Ilyen rövid idő is elég volt ahhoz, hogy megtudják, hogy hazajöttem. Itthon aztán fekvőbeteg voltam fél évig, a Zacher doktor kezelt. 1945 őszén aztán beléptem a párta. Tudja, nekünk vagyonunk nem volt, apánk egyetlen házat tudott szerezni. Nincs más kiút, csak a Kommunista Párt. Amin én keresztülmentem, már nincs mitől félnem. Akkor még nem volt könnyű kommunistának lenni, kinevettek, leköptek bennünket. Nem azért mert zsidók voltunk, hanem mert kommunisták. Akkor jöttek le a Futász gyerekek Pestről, ők, Vajna Jóska, Szabó Józská meg az Imre bátyám kezdték el szervezni a pártot. Éjt nappallá téve dolgoztunk. Éjszaka röplapokat szórtunk, meg plakátokat ragasztottunk. A mi Sanyink rendezte meg a május 1-ét, a Kiss pékkel sütetett kiflit, szerzett kávé, tejet, Sanyi nagyon jó szervező volt. Imre bátyám már korábban megszabadult a munkaszolgálatból, ő kezdte meg a párt szervezését. Ő kikeresztelkedett, reverzalist adott, azt mondta, hogy neki elég volt a zsidóságból. Mi korábban sem tartottuk a vallásunkat. Minket keresztény-zsidónak tartottak Majsán.

Mikor én hazajöttem gyilkolni tudtam volna. Imrének mondtam először, hogy *ti párttagok vagytok, nem szégyenlitek magatokat, hogy ezek az emberek még mindig itt vannak Majsán? Ezekért kellett nekem majdnem meghalnom? Idehallgass, húgom, - mondta – bosszú bosszút szül hetedízíglén. Majd te is lecsendesedsz és rájössz arra, hogy annak van igazi ereje, aki meg tud bocsátani.* Megkérdeztem aztán, hogy mi van a főjegyzővel. – *Igazoltuk – mondta, ő valóban nagyon rendes volt velünk. – És az a bizonyos végrehajtó? Nem kérdeztétek meg tőle, hogy mi lett a vagyonunkkal?!* – *Hadd szaladjon, nem szeretnék az ő lelkiismeretével együtt élni – mondta.* Igaza lett, valóban lecsendesedtem, újra beilleszkedtem az itthoni világba. A háború előtt is, de után is magyarnak tartottam magam, a történetek ellenére. Aki háborúságot akar, az akassza fel magát, de már most. Mert sok mindenen keresztülmentünk, egye meg a fene.”

(1984)

(†1988)

Források és felhasznált szakirodalom

Levéltári források/Levéltárak:

BKMÖL – Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára

BKMÖL – Kiskunfélegyháza, Kiskunfélegyházi járás főszolgabírójának közigazgatási iratai.

BKMÖL – Kecskemét, Önkormányzati Hivatal Levéltára. A kecskeméti népbírószék iratai.

BKMÖL – Kecskemét, Önkormányzati Hivatal Levéltára. Halotti anyakönyvi másodpéldányok.

BKMÖL – Kecskemét, Klapka utcai levéltár. Kiskunmajsa község Közgyűlési jegyzőkönyv (1945-1946).

BKMÖL – Kiskunfélegyháza, Munkásmozgalmi iratok.

Kéziratok

Csábrády, 1933. = Kiskunmajsa története. Írta: ifj. Csábrády János gyógyszerész, a Kunsági Hírlap szerkesztője. 1933. (kézirat)

Zsidó, 1940. = Adatok Kiskun Majsa történetéhez. III. Gyűjtötte: Zsidó Péter, 1940. (kézirat)

Zsidó, 1942. = Adatok Kiskunmajsa történetéhez. IV. Gyűjtötte: Zsidó Péter, 1942. (kézirat)

In memoriam dr. Molnár Lajos. Kiskunmajsa, (2003) (kézirat) (n.n.)

A Kiskunmajsai Városi Könyvtár épületének története. (kézirat) (n.n.)

Sajtó

Kunsági Hírlap (1937, 1940)

Új Kun-Majsa (1999)

Felhasznált szakirodalom

Benoschofszky – Karsai = Benoschofszky Ilona és Karsai Elek (szerk.): Vádirat a náciizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez. I. kötet. A MIOK kiadása, Budapest. 1958.

- Braham, 1997. = Randolph L. Braham: A népiítés politikája: a Holocaust Magyarországon. I.–II. kötet. Belvárosi, Budapest. 1997.
- Braham, 2007. = Randolph L. Braham: A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája. II. kötet. Park, Budapest. 2007.
- Csík, 2009. = Csík Antal: A régiokról... (Csík Antalógia, Csík Antal helytörténész az Új Kun-Majsa újságban megjelent publikációi) Majsa Alapítvány, Kiskunmajsa. 2009.
- Frojimovics – Schweitzer = Frojimovics Kinga–Schweitzer József: Magyarországi Zsidó Hitközségek 1944. április. A Magyar Zsidók Központi Tanácsának összeírása a német hatóságok rendelkezése nyomán. MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest. 1994.
- F. Szabó, 1930. = F. Szabó Géza (főszerk.): Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye ismertetője és címtára. II. Budapest, 1930.
- Gyurgyák, 2001. = Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon. Osiris Kiadó, Budapest. 2001.
- Karsai, 2001. = Karsai László: Holokauszt. Pannonica Kiadó, Budapest. 2001.
- Karsai – Molnár, 2004. = Karsai László–Molnár Judit (szerk.): A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt. 1956-os KHT, Budapest. 2004.
- Kepecs, 1993. = Kepecs József (szerk.): A zsidó népesség száma településenként (1840-1941). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 1993.
- Kovács M. Mária = A numerus clausus és a zsidótörvények összefüggéséről. In: Molnár Judit (szerk.): Holokauszt Magyarországon európai perspektívában. Balassi Kiadó, Budapest. 2005.
- Kozma, 2001. = Kozma Huba (szerk.): Majsai Beszélgetőkönyv. Majsa Alapítvány, Kiskunmajsa. 2001.
- Kozma – Závada, 2001. = Kozma Huba – Závada Pál: Kiskunmajsa társadalomszerkezete 1945-ig. In: Kozma Huba (szerk.): Majsai Beszélgetőkönyv. Majsa Alapítvány, Kiskunmajsa. 2001. 4–46.
- KSH, 1949. = 1949. évi népszámlálás. Vallási adatok százalékos megoszlása településenként. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal. 1996.
- Molnár, 1995. = Molnár Judit: Zsidósors 1944-ben az V. (szegedi) csendőrkörületben. Cserépfalvi Kiadó. 1995.
- Molnár, 2000. = Molnár Judit: Csendőrök, hivatalnokok, zsidók. Szegedi Zsidó Hitközség Évkönyvei 1., Szeged. 2000.

- Romsics, 2005. = Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest. 2005.
- Somodi, 2001. = Somodi Henrietta: Zsidók Bács-Kiskun megyében. Makkabi, Budapest. 2001.
- Végső – Simko, 2007. = Végső István–Simko Balázs: Zsidósors Kiskunhalason. Kisvárosi út a holokauszthoz. L'Harmattan, Budapest. 2007.

Adatközlők

Balogh Lajos (Kiskunmajsa)
 Ifj. Belányi Dezső (Kistelek)
 Faludi Éva (Kiskunmajsa)
 Faludi Sándorné (Kiskunmajsa)
 Fischhoff Anna (Kiskunmajsa)
 Korom Lajosné (Kiskunmajsa)
 Kulcsár Erzsébet (Kiskunmajsa)
 Próvics Illésné (Kiskunmajsa)
 Ruskó Sándorné (Kiskunmajsa)
 Schwarcz Endre (Kiskunmajsa)

